

STREET LAW

У ГРОМАДАХ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Збірка уроків, розроблених
юридичними клініками України

Street Law у громадах під час війни. Збірка уроків, розроблених юридичними клініками України / Асоціація юридичних клінік України, 2026.

Збірка підготовлена в межах Програми «Інфраструктура прав людини для України» (2025–2027), яка фінансується урядом Швеції через Шведське агентство з питань міжнародної співпраці та розвитку (Sida), та реалізується Інститутом прав людини та гуманітарного права імені Рауля Валленберга за участі Асоціації юридичних клінік України як виконавчої партнерки.

Зміст

ПЕРЕДМОВА	4
1. ПРАВОВА ПРОСВІТА В ГРОМАДАХ ПІД ЧАС ВІЙНИ	5
2. ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА	9
Урок 1. Реалізація та захист прав людини: що змінив воєнний стан?	9
Урок 2. Діти Героїв: права, підтримка та захист у громаді	16
Урок 3. Цифрова безпека школяра: як захистити себе в Інтернеті	28
Урок 4. Алгоритм дій: що робити, якщо людина зникла безвісти за особливих обставин	36
Урок 5. Військовий омбудсман як механізм захисту прав військово-службовців	43
Урок 6. Що таке Міжнародний реєстр збитків та як до нього подати заяву	50
Урок 7. Як отримати компенсацію за пошкоджене / втрачене майно внаслідок бойових дій?	57
Урок 8. Сила діалогу: як почути кожного та об'єднати громаду?	66
Урок 9. Справедливість поза часом: правові інструменти меморіалізації	72
Урок 10. Юридична безпека волонтерства: як збирати донати без штрафів, блокувань та податків	81
ДОДАТОК	
Заняття Травма-інформований підхід у роботі з людьми, постраждалими від війни	86

Передмова

Війна змінила не лише обставини життя мільйонів українців, а й перелік питань, з якими люди щодня звертаються по правову допомогу. Як зафіксувати зруйноване житло. Що робити, якщо близька людина перестала виходити на зв'язок. Куди звертатися військовослужбовцю, чиї права порушено. Які гарантії має дитина загиблого захисника. Чи законно обмежено те чи інше право під час воєнного стану. За кожним із цих питань стоїть не абстрактна правова конструкція, а конкретна людина, яка потребує зрозумілої відповіді та алгоритму дій.

Водночас правова інформація сама по собі рідко вирішує проблему. Вона працює тоді, коли подана вчасно, доступною мовою і з повагою до досвіду людини, яка її слухає. Саме на цьому ґрунтується методика Street Law – практичне право, яке пояснює складні норми через життєві ситуації та інтерактивну взаємодію, а не через переказ законодавства.

Представлений посібник є результатом Програми «Школи Street Law 2026», яку Асоціація юридичних клінік України реалізує для міжсекторних команд юридичних клінік і громадських організацій. Упродовж 2026 року дев'ять команд із різних регіонів України працювали над темами, що постали перед громадами внаслідок війни: від захисту прав людини в умовах воєнного стану до компенсаційних механізмів, збереження пам'яті та соціальної згуртованості. Заняття пройшли апробацію під час Другої Школи Street Law у Кропивницькому, були доопрацьовані з урахуванням зворотного зв'язку та проведені для мешканців громад.

Кожен урок у цьому виданні – це готовий сценарій, який можна одразу використовувати. Він містить чітко визначену мету, орієнтовний хронометраж, набір вправ, роздаткові матеріали та методичні пояснення для тренерів і тренерок. Ми свідомо зберегли авторський голос команд, адже кожна з них працювала зі своєю цільовою аудиторією та своїм місцевим контекстом.

Окрему увагу в програмі приділено травма-інформованому підходу. Теми, з якими працюють ці заняття, майже завжди стосуються особистого досвіду учасників та учасниць – втрати, переміщення, поранення, очікування. Тому в кожному сценарії закладено правила безпечного простору, добровільність участі та відмову від тиску на емоції.

Команда Асоціації юридичних клінік України сподівається, що це видання стане робочим інструментом для юридичних клінік, громадських організацій, освітян, фахівців соціальної сфери та всіх, хто працює з правовою просвітою в громадах.

Юлія Ломжець,
голова Правління Асоціації
юридичних клінік України

1. Правова просвіта в громадах під час війни

Повномасштабна війна створила в Україні ситуацію, у якій правова невизначеність стала масовим явищем. Люди втрачають житло та документи, стикаються з процедурами, які виникли вже під час війни, і не завжди знають, чи взагалі мають право на підтримку. Часто проблема полягає не у відсутності правового механізму, а в тому, що людина про нього не знає або не розуміє, з чого почати.

Правова просвіта у громадах покликана закрити саме цей розрив. Її завдання – не переказати норму, а дати відповідь на просте запитання: що робити далі і до кого звертатися.

Які теми постали перед громадами

Теми занять цього посібника визначалися не кабінетно. Команди досліджували потреби своїх цільових аудиторій і формулювали теми навколо конкретних груп людей та конкретних ситуацій:

- родини військових, ветерани й ветеранки та їхні діти – гарантії підтримки, захист від стигматизації;
- внутрішньо переміщені особи – доступ до послуг, недискримінація, житло;
- люди, чиє майно пошкоджене, знищене або залишилося на тимчасово окупованій території – компенсаційні механізми та фіксація шкоди;
- родини зниклих безвісти – алгоритм дій та захист від шахраїв;
- молодь – цифрова безпека, онлайн-загрози, вербування;
- громади загалом – діалог, збереження пам'яті, волонтерство та соціальна згуртованість.

Чому ми радимо проводити правопросвіту саме як Street Law

Street Law – це практичне право

Складні правові конструкції пояснюються доступною мовою, на прикладах та через життєві ситуації, які допомагають побачити дію правових норм у реальному житті – тобто практично застосувати це право.

Класична правопросвітня лекція має відому ваду: людина слухає, погоджується і виходить із зали, не знаючи, що робити зі своєю ситуацією. Тема воєнного часу посилює цю ваду, бо йдеться про процедури з багатьма умовами, строками та винятками.

Street Law вирішує це інакше. Замість переказу норм учасники та учасниці працюють із кейсом, який нагадує їхню власну ситуацію, самі шукають рішення й самі формулюють алгоритм дій. Знання, здобуте так, залишається як навичка, а не як конспект. Ми радимо цей формат із кількох причин:

- Людина, а не норма, у центрі заняття. Тема формулюється від запиту громади, а не від структури законодавства.
- Результат – алгоритм, а не переказ. Кожне заняття завершується відповіддю на питання «що робити далі і куди звертатися».
- Активна взаємодія замість монологу. Тренер(ка) не видає готову інформацію, а координує

пошук рішення; аудиторія залучена до обговорення весь час.

- Безпечний формат для чутливих тем. Робота з умовними кейсами дає змогу говорити про втрату, полон чи переміщення, не вимагаючи від людей особистих історій.
- Наочність і практика. Картки, рольові вправи, симуляції та розрахунки на реальних цифрах працюють краще за слайд із переліком статей.
- Відтворюваність. Готовий сценарій може провести інша клініка, освітянин або фахівець соціальної сфери – без переписування матеріалу.

В Україні юридичні клініки проводять заняття зі Street Law понад 20 років. Цей напрям закріплений у Стандартах діяльності юридичних клінік України як один із ключових.

Перехідне правосуддя та гарантії неповторення

Наскрізною рамкою програми є перехідне правосуддя – сукупність механізмів, за допомогою яких суспільство встановлює правду про порушення, відновлює справедливість, відшкодовує шкоду та створює гарантії того, щоб порушення не повторилися. Для правової просвіти це означає, що заняття про Міжнародний реєстр збитків або про меморіалізацію не є ізольованою темою: воно є частиною ширшого процесу, у якому громада осмислює пережите у правовій площині.

Травма-інформований підхід

Теми, з якими працюють ці заняття, майже завжди зачіпають особистий досвід людей. Правова інформація може бути корисною лише тоді, коли вона подана безпечно, зрозуміло й з повагою до досвіду людини.

На практиці це означає добровільність участі у висловлюваннях і вправах, відмову від запитань про особисті травматичні події, роботу з умовними навчальними ситуаціями замість особистих історій, конфіденційність та можливість зробити паузу в будь-який момент. Ці правила закладені в кожен урок посібника.

Програма «Школи Street Law 2026»

Школи Street Law 2026 – це навчально-практична програма Асоціації юридичних клінік України для міжсекторних команд юридичних клінік і громадських організацій.

Мета програми – посилити спроможність команд проводити якісну правопросвітню роботу в громадах, що постраждали від війни, і через це підвищити правову обізнаність людей та здатність громад системно працювати з темами перехідного правосуддя, прав людини й соціальної згуртованості.

Програма поєднує методику Street Law, поглиблені знання у сфері прав людини та перехідного правосуддя й обов'язкове практичне впровадження: кожна команда розробила власне заняття, апробувала його, доопрацювала за результатами зворотного зв'язку та провела серію офлайн-заходів у громадах – з пріоритетом для менших громад і сільської місцевості. Окремим компонентом стало навчання лідерів і лідерок команд принципам травма-інформованого підходу.

Апробація занять відбулася під час Другої Школи Street Law у Кропивницькому на базі Донецького державного університету внутрішніх справ. Команди проводили заняття для колег та експертів програми в умовах, наближених до реальних: інші учасники моделювали скепсис, незручні запитання, незацікавленість і надмірну активність, а роботу переривали повітряні тривоги.

Команди та регіони

Над заняттями цього посібника працювали дев'ять міжсекторних команд юридичних клінік і громадських організацій – від Волині й Буковини до Сумщини та Харківщини. Дві команди представляють університети, переміщені з Донеччини й Луганщини, і працюють із досвідом громад, які пережили окупацію та переміщення, зсередини.

01

ЛУГАНЩИНА

Юридична клініка «Pro bono» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля та ГО «Чайка»

Тема: Реалізація та захист прав людини: що змінив воєнний стан?

Автори: Таїсія Гармаш, О. О. Гаврилова; за участі Олексія Андрєєва та Данила Степченка

02

ХАРКІВЩИНА

Юридична клініка Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди та ГО «Всеукраїнська незалежна рада з прав людини»

Тема: Діти Героїв: права, підтримка та захист у громаді

Автори: Олена Коваленко, Тетяна Головань, Микола Ждан, Єлизавета Настаченко, Софія Носік

03

КИЇВЩИНА

Юридична клініка «Право і практика» Білоцерківського національного аграрного університету та Білоцерківська міська ГО «Правова єдність»

Теми: Цифрова безпека школяра: як захистити себе в інтернеті; Алгоритм дій: що робити, якщо людина зникла безвісти за особливих обставин

Автори: Олександра Щербина, Анастасія Говорова, Марьяна Левченко, Тетяна Кузьомко, Павло Черноус

04

ДОНЕЧЧИНА

Юридична клініка Вінницького торговельно-економічного інституту Державного торговельно-економічного університету та ГО «Сила Поділля»

Тема: Військовий омбудсман як механізм захисту прав військовослужбовців

Автори: Ірина Білоус, Микола Пипяк, Світлана Мінко, Юлія Романовська, Наталія Костюк

05

РІВНЕНЩИНА

Юридична клініка «Pro bono» Національного університету «Острозька академія» та ГО «Рівненська правозахисна група»

Тема: Що таке Міжнародний реєстр збитків та як до нього подати заяву

Автори: Ольга Шминдрук, Діана Щупак, Володимир Седунов, Владислав Єгоров, Ірина Вишневська

06

ДОНЕЧЧИНА

Юридична клініка імені Миколи Удода Донецького національного університету імені Василя Стуса та ГО «Європейський альянс великих можливостей»

Тема: Як отримати компенсацію за пошкоджене майно внаслідок війни?

Автори: Лілія Амелічева, Катерина Калаченкова, Нікіта Козловський, Анна Мисик, Ярослава Столяр

07

ВОЛИНЬ

Юридична клініка «Veritas» Луцького національного технічного університету та ГО «Республіка ЮА»

Теми: Сила діалогу: як почути кожного та об'єднати громаду?

Автори: Олександра Філюк, Іванна Примак

08

БУКОВИНА

Юридична клініка юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та ГО «Буковинський центр медіації»

Тема: Справедливість поза часом: правові інструменти меморіалізації

Автори: Людмила Остафійчук, Руслана Гаврилюк, Лідія Нестеренко, Максим Нікітін, Єлизавета Карась

09

СУМЩИНА

Спеціалізована правнича клініка з питань, пов'язаних з війною, Сумського державного університету та Сумська молодіжна організація «Ліцей»

Тема: Юридична безпека волонтерства: як збирати донати без штрафів, блокувань та податків

Автори: Є. Ганжа, О. Казанджієва, Д. Чухно, Т. Канівець, Ю. Дяченко

Матеріали Street Law попередніх років

Цей посібник продовжує серію правопросвітніх видань Асоціації юридичних клінік України. Усі попередні збірки доступні безкоштовно й можуть використовуватися як додаткові матеріали до занять.

01 Матеріали конкурсу StreetLaw Fest 2024

«Розбудова доброчесного бізнесу і влади через правову просвіту молоді». Розробки 27 студентських команд: сценарії уроків, ігрові формати, відео та інфографіка на теми доброчесності, прозорості й відповідальності у взаємодії бізнесу, влади та суспільства. Конкурс проведено за підтримки Програмного офісу UNODC в Україні та Ініціативи ділової доброчесності Siemens.

<https://legalclinics.in.ua/materialy-konkursu-streetlaw-fest-2024-rozbudova-dobrochesnogo-biznesu-i-vlady-cherez-pravovu-prosvitu-molodi/>

02 Матеріали Гакатону Street Law 2023

Забезпечення правових потреб людей в умовах війни». Десять інтерактивних уроків, розроблених командами юридичних клінік під час Гакатону та представлених на III Фестивалі Street Law: від поняття воєнного стану до інтеграції переміщених українців у нові громади. Окремі матеріали перекладено англійською.

<https://legalclinics.in.ua/materialy-gakatonu-street-law-zabezpechennya-pravovyh-potrebl-yudej-v-umovah-vijny/>

03 Посібник Street Law: захист прав споживачів у сфері фінансових послуг

Шість уроків із фінансової грамотності та захисту прав споживачів фінансових послуг, апробованих під час Фестивалю з практичного права «Fin \$kills».

<https://legalclinics.in.ua/posibnyk-street-law-zahyst-prav-spozhyvachiv-u-sferi-finansovyh-poslug/>

04 Бібліотека АЮКУ: правова просвіта

Крім цих видань, Асоціація має значно ширшу добірку правопросвітніх матеріалів — тренінгові комплекси, методичні рекомендації, інтерактивні курси та інфографіку з різних галузей права. Усі вони у відкритому доступі.

<https://legalclinics.in.ua/biblioteka/pravova-prosvita/>

2. Практична частина

Урок 1

Реалізація та захист прав людини: що змінив воєнний стан?

Юридична клініка «Pro bono» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля та ГО «Чайка»

60 хвилин

Тривалість уроку

12-20 осіб

Кількість учасників/учасниць

Мета

Сформувати в учасників та учасниць практичне розуміння того, що воєнний стан не скасовує права людини, а окремі права можуть обмежуватися лише на правовій підставі, з легітимною метою, у необхідний і пропорційний спосіб та з дотриманням процедури

АВДІТОРІЯ

Молодь та внутрішньо переміщені особи

ОБЛАДНАННЯ /
МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

Презентація, фліпчарт або дошка, маркери, три аркуші А3, картки із ситуаціями (4 комплекти), картки з кейсами, стікери. Смартфони та доступ до інтернету — лише за потреби, не як обов'язкова умова участі

РОЗРОБНИКИ

Таїсія Гармаш, О. О. Гаврилова; за участі Олексія Андрєєва та Данила Степченка

Структура і таймінг

1

Вступ, мета і правила

Безпечна атмосфера та розуміння практичної мети

5 хв

2

Мінілекція «Що змінив воєнний стан?»

Базове поняття прав людини і тест правомірності обмеження

7 хв

3

Сортувальна вправа «Законне обмеження, можливе порушення чи недостатньо фактів?»

Застосування тесту до коротких життєвих ситуацій

10 хв

4

Центральний блок: три кейси

Груповий аналіз, рольові елементи та алгоритми дій

28 хв

5

Спільна карта захисту

Універсальний алгоритм захисту права

5 хв

6

Рефлексія

Короткий підсумок

5 хв

Хід уроку

1

Вступ, оголошення мети та правила

5 хвилин

Мета етапу: створити безпечну атмосферу та одразу зосередити учасників та учасниць на практичному результаті заняття.

Тренер(ка):

«Сьогодні ми не будемо вивчати довгий перелік статей. Наше завдання — навчитися розпізнавати, коли обмеження права під час воєнного стану є законним, а коли дії посадової особи, установи чи роботодавця можуть бути свавільними, і зрозуміти, що робити далі». **Слайд 2**

Коротке включення аудиторії: тренер(ка) називає три ситуації, а учасники та учасниці піднімають руку, якщо вони їм знайомі або здаються важливими: перевірка документів; відмова у послугі чи працевлаштуванні; невпевненість, куди звертатися після порушення права.

Правила, які тренер(ка) узгоджує з групою:

- поважаємо одне одного і говоримо по черзі;
- участь у висловлюваннях і рольових вправах є добровільною;
- не поширюємо особисті історії учасників та учасниць без їхньої згоди;
- обговорюємо ситуацію та аргументи, а не оцінюємо людину;
- кожен має право зробити паузу або не відповідати на особисте запитання. **Слайд 3**

Примітка для тренера(ки)

Не просить учасників та учасниць представлятися через місце походження або описувати досвід переміщення. Для внутрішньо переміщених осіб це може бути надто особистим.

2

Мінілекція «Що змінив воєнний стан?»

7 хвилин

Формат: коротке пояснення з опорою на слайди, без відкритої абстрактної дискусії

Ключове повідомлення 1

Права людини ґрунтуються на людській гідності й належать кожній людині. Держава повинна їх поважати, захищати та забезпечувати. Воєнний стан не скасовує права людини, але змінює умови реалізації частини з них. **Слайд 4**

Ключове повідомлення 2

Конституція України дозволяє під час воєнного стану тимчасово обмежувати окремі права, наприклад свободу пересування, недоторканність житла, таємницю листування, свободу слова, мирні зібрання, право власності, працю та освіту. Водночас стаття 64 Конституції містить перелік прав, які не можуть бути обмежені навіть у цей період, зокрема право на гідність, свободу та особисту недоторканність, звернення, судовий захист, правничу допомогу, презумпцію невинуватості та інші гарантії.

Ключове повідомлення 3

Не кожна незручність є порушенням, але й саме посилення на війну не робить будь-яку дію законною. Кожне втручання потрібно перевіряти.

Тест правомірності обмеження — чотири запитання

- 1 Чи є чітка правова підстава і чи діє уповноважений орган або посадова особа?
- 2 Яка законна мета обмеження: безпека, оборона, захист життя чи інша мета, визначена законом?
- 3 Чи є захід необхідним і пропорційним, тобто чи не завдає він людині більшої шкоди, ніж потрібно?
- 4 Чи дотримано процедури: пояснення підстав, оформлення документів, можливість отримати копію рішення та оскаржити його? **Слайд 5**

Методична примітка

Не називайте весь перелік прав зі статті 64 Конституції «абсолютними правами». У міжнародному праві поняття абсолютних або недогогованих прав є вужчим. Для цього заняття достатньо формулювання: «права, які не можуть бути обмежені під час воєнного стану за Конституцією України». Не виносьте на загальну дискусію абстрактне питання про «доречність обмеження права на життя» — застосовуйте правові норми до конкретних ситуацій.

Актуалізація

Перед кожним проведенням тренер(ка) перевіряє чинність воєнного стану та реквізити останнього указу про його продовження. Указом Президента України від 13 липня 2026 року № 596/2026, затвердженим Законом України від 14 липня 2026 року № 4928-IX, воєнний стан продовжено на 90 діб — з 05:30 2 серпня 2026 року.

3 Сортувальна вправа «Законне обмеження, можливе порушення чи недостатньо фактів?»

10 хвилин

Мета етапу: замість переписування готової класифікації навчити учасників та учасниць застосовувати тест правомірності до конкретних ситуацій.

Організація: учасники та учасниці працюють у 3–4 малих групах. Кожна група отримує однаковий комплект карток (**Додаток Б**) і три заголовки: «може бути законним обмеженням», «можливе порушення / свавілля», «потрібно більше фактів». **Слайд 6**

Інструкція: розкладіть картки та для двох обраних ситуацій поясніть: яке право зачіпається; яка правова підстава може існувати; яких фактів бракує; що має бути оформлено або роз'яснено людині.

01

Батькам дитини зі статусом ВПО відмовляють у зарахуванні до школи лише через відсутність реєстрації місця проживання в цій громаді, хоча в закладі є вільні місця. Письмову відмову не надають.

02

Орган соціального захисту тимчасово зупиняє виплату допомоги ВПО після виявлення розбіжностей під час перевірки, надсилає письмове повідомлення із зазначенням підстав і порядку оскарження.

03

У поліклініці людині зі статусом ВПО відмовляють у первинній медичній допомозі, пояснюючи це тим, що її місце проживання та попередня декларація зареєстровані в іншій області.

04

Переміщений заклад освіти через пошкодження приміщення тимчасово переходить на дистанційне навчання, завчасно повідомляє учасників та учасниць і забезпечує доступ до матеріалів та консультацій.

05

У місці тимчасового проживання ВПО встановлюють правила відвідування, тиші та повернення ввечері. Правила оприлюднені для всіх, але не пояснено, хто їх затвердив і чи передбачені винятки для роботи або лікування.

06

Гуманітарний центр погоджується надати допомогу лише за умови, що людина дозволить опублікувати свою фотографію, ім'я та історію переміщення в соціальних мережах організації.

07

ЦНАП приймає заяву ВПО на адміністративну послугу, але через повітряну тривогу припиняє прийом, реєструє звернення та повідомляє новий час обслуговування.

08

Комісія відмовляє родині ВПО в участі у програмі тимчасового житла, посилаючись лише на те, що родина приїхала «не з того району». Критерії програми та письмове рішення родині не надають.

Орієнтовні напрями для модерації наведено у **Додатку Д**.

Підсумок тренера(ки): учасники та учасниці не повинні вгадати «правильний кошик» лише за одним реченням. Головний результат — навчитися ставити уточнювальні запитання і перевіряти правову підставу, мету, пропорційність та процедуру.

4

Центральний блок «Юридична експертиза: право чи свавілля?»

28 хвилин

Мета етапу: на основі трьох життєвих ситуацій сформувані практичні алгоритми дій для молоді та внутрішньо переміщених осіб.

Розподіл часу: 8 хвилин — робота груп; по 4 хвилини — презентація кожної групи; 6 хвилин — юридичні уточнення тренера(ки); 2 хвилини — спільне формулювання основного алгоритму.

Ролі в кожній групі: особа, чиє право зачіпається; представник органу / роботодавця; спостерігач, який перевіряє аргументи за чотирма питаннями тесту. Учасники та учасниці можуть обрати роль добровільно або працювати без розігрування.

Єдина рамка аналізу для всіх груп:

- 1 Яке право або гарантія зачіпається?
- 2 Яка частина дій може бути законною під час воєнного стану?
- 3 Що викликає сумнів і яких фактів або документів бракує?
- 4 Які три перші дії має зробити людина, щоб захистити себе?

Група 1. Свобода пересування та перевірка документів

Людина, яка має статус ВПО, під час комендантської години повертається з вечірньої зміни. Патруль зупиняє її для перевірки. Вона показує е-паспорт у застосунку «Дія» та довідку від роботодавця. Патрульні заявляють, що електронний документ «під час війни не діє», і повідомляють, що людина залишиться у відділку до ранку. Правової підстави доставлення та процесуального статусу їй не пояснюють.

Завдання: відокремте законні безпекові заходи від дій, які потребують окремої правової підстави та процедури. Складіть алгоритм спокійної і безпечної поведінки людини.

Група 2. Право на працю та документи ВПО

Жінка, 45 років, виїхала з тимчасово окупованої території, де працювала вчителькою. Паперова трудова книжка та наказ про звільнення залишилися у попереднього роботодавця, зв'язку з ним немає. Новий роботодавець відмовляється навіть прийняти її заяву про працевлаштування, посилаючись лише на відсутність паперової трудової книжки та документа про припинення попередніх трудових відносин.

Завдання: визначте, які відомості можна перевірити в електронній формі, які спеціальні можливості має ВПО для припинення трудових відносин і як отримати письмову позицію нового роботодавця.

Група 3. Приватне майно та дії військової адміністрації

Родина ВПО дізнається, що її неушкоджений будинок на деокупованій території використовується для тимчасового розміщення людей або потреб оборони. Власникам не надали копії рішення, акта, опису майна чи пояснення порядку компенсації. На усне звернення їм відповідають: «Під час війни дозволено все».

Завдання: не визначаєте використання майна автоматично законним або незаконним. З'ясуйте, які органи і документи мають значення, що потрібно зафіксувати та як діяти без конфлікту й ризику для безпеки.

Картки з кейсами для роздачі групам — **Додаток В. Слайди 7–9**

Правило презентації: кожна група має назвати не більше трьох висновків і запропонувати короткий алгоритм. Тренер(ка) не читає після відповіді нову лекцію, а лише коригує юридично важливі моменти.

Короткий юридичний ключ для тренера

Розгорнутий правовий аналіз усіх трьох кейсів наведено у **Додатку Г**.
Нижче — лише опорні тези для коригування відповідей груп.

Кейс 1 — орієнтири

- Під час комендантської години зупинення особи, перевірка документів і з'ясування причин перебування на вулиці можуть мати законну безпекову мету, якщо діє уповноважений патруль у межах установленого порядку.
- Е-паспорт загалом пред'являється замість паперового паспорта та має таку саму юридичну силу, крім спеціально визначених законом винятків. Відмова лише через електронну форму документа потребує правового обґрунтування.
- Доставлення або затримання не може ґрунтуватися лише на відсутності паперового документа. Особі мають пояснити підставу, її статус і передбачені законом права; за наявності процесуального документа вона має просити його копію.
- Безпечна поведінка: не чинити фізичного опору; спокійно уточнити підставу і статус; попросити представитися; повідомити близьку особу або адвоката; за можливості зафіксувати час, місце та дані посадових осіб.

Кейс 2 — орієнтири

- Відсутність паперової трудової книжки не повинна автоматично позбавляти людину можливості подати заяву про працевлаштування. Відомості про трудову діяльність можуть міститися в Реєстрі застрахованих осіб та електронній трудовій книжці.
- Наявність незавершених попередніх трудових відносин не в усіх випадках унеможлиблює нову роботу; оцінка залежить від посади та способу оформлення. Тому слід вимагати конкретну правову підставу відмови, а не погоджуватися з усним поясненням.
- ВПО, яка не може продовжувати роботу та не має зв'язку з роботодавцем на окупованій

території або території бойових дій, може скористатися спеціальним порядком припинення трудового договору через центр зайнятості за умов, визначених законом.

- Практичні кроки: подати заяву і попросити письмову відповідь; отримати відомості про трудову діяльність через Пенсійний фонд; звернутися до центру зайнятості щодо припинення попереднього договору; за потреби — до Держпраці, системи безоплатної правничої допомоги або суду.

Кейс 3 — орієнтири

- Воєнний стан передбачає спеціальні заходи щодо майна, але вони не означають необмеженої свободи дій. Значення мають компетенція органу, вид заходу, письмове рішення, акт, опис або оцінка майна та порядок компенсації чи повернення.
- Власникам варто письмово звернутися до військової адміністрації із запитом про правову підставу, копію рішення, вид використання майна, уповноважений орган, строк, акт і порядок відшкодування.
- Необхідно зібрати документи про право власності, фото й відео стану майна, повідомлення сусідів, відповіді органів влади та інші докази. За можливості — домагатися складання акта приймання-передачі або іншого передбаченого законом документа.
- Учасникам та учасницям слід наголосити на безпеці: не вступати у силовий конфлікт із військовими чи іншими особами; звертатися письмово, користуватися правничою допомогою, а в разі пошкодження, зникнення майна або ймовірного правопорушення — повідомляти компетентні органи.

5

Спільна карта захисту права

28 хвилин

Метод: учасники та учасниці самостійно називають кроки, а тренер(ка) записує їх на фліпчарті. Лише після цього тренер(ка) упорядковує відповіді.

Алгоритм «З'ясуй — подбай про безпеку — зафіксуй — звернися — оскарж»

- 1 З'ясуй: хто приймає рішення, на якій підставі, яке право обмежується, який ваш статус і який документ це підтверджує.
- 2 Подбай про безпеку: виконуй законні вимоги, не чини фізичного опору, але спокійно висловлюй заперечення та проси пояснення.
- 3 Зафіксуй: дату, час, місце, дані посадових осіб, свідків, повідомлення, документи, фото або відео — якщо це безпечно і не заборонено законом.
- 4 Звернися письмово: подай заяву, вимагай письмової відмови, копії рішення, акта або протоколу та реєстраційний номер звернення.
- 5 Оскарж і отримай допомогу: звернися до вищого органу, профільного органу, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, системи безоплатної правничої допомоги або суду — залежно від ситуації. **Слайд 10**

Важливо

Не пропонуйте один універсальний орган для всіх випадків. Маршрут залежить від того, хто порушив право і яке рішення оскаржується.

6

Рефлексія

5 хвилин

Формат: одна відповідь від кожного учасника та учасниці усно або на стікері, без нових пояснень і без відкритої дискусії

01

«Одне правило, яке я забираю із собою...»

02

«Мій перший крок, якщо я вважаю, що право порушено...» **Слайд 11**

Тренер(ка):

«Воєнний стан не означає безправ'я. Він вимагає від держави, посадових осіб і громадян діяти відповідально, а від нас — знати правові підстави, ставити точні запитання та вчасно користуватися механізмами захисту».

Додатки

Додаток А. Презентація «Реалізація та захист прав людини: що змінив воєнний стан?»

Додаток Б. Роздаткові матеріали до сортувальної вправи: три заголовки та картки із ситуаціями 1–8 (комплекти 1–4)

Додаток В. Картки з кейсами для груп 1–3

Додаток Г. Відповіді на кейси: розгорнутий правовий аналіз (для тренера(ки))

Додаток Ґ. Інформація про права людини для ознайомлення тренера(ки)

Додаток Д. Орієнтовна модерація сортувальної вправи

Додаток Е. Нормативна база та корисні контакти

Урок 2

Діти Героїв: права, підтримка та захист у громаді

Юридична клініка Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди та ГО «Всеукраїнська незалежна рада з прав людини»

60 хвилин

Тривалість уроку

15-25 осіб

Кількість учасників/учасниць

Мета

Сформувати практичні навички у питаннях забезпечення прав дітей військових, ветеранів і вeterанок: розпізнавати ситуації можливого порушення їхніх прав, визначати дієві механізми захисту й підтримки та вибудовувати маршрут підтримки дитини на рівні громади

АВДИТОРІЯ

Представники територіальних громад, працівники органів місцевого самоврядування, фахівці соціальної сфери, представники служб у справах дітей, освітяни, працівники центрів надання адміністративних послуг, представники ветеранських просторів, молодіжних центрів, громадських організацій, а також інші особи, які у своїй діяльності можуть взаємодіяти з дітьми військових, ветеранів і ветеранок

ОБЛАДНАННЯ / МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

Ноутбук із презентацією; фліпчарт або аркуші А1 (не менше 4–5); маркери різних кольорів; стікери трьох-чотирьох кольорів.
Роздаткові матеріали: картки до вправи «Дерево підтримки»; картки «Світлофор громади» (зелена, жовта, червона); картки з кейсами до вправи «Правова майстерня громади» (по комплекту на групу); картки до вправи «Конструктор громади підтримки»; шаблон плаката «Маршрут підтримки дитини в громаді»; пам'ятка «Куди звертатися за допомогою» для кожного учасника та учасниці

РОЗРОБНИКИ

Олена Коваленко, Тетяна Головань, Микола Ждан, Єлизавета Настаченко, Софія Носік

Структура і таймінг

1	Мотивація та зацікавлення. Вправа «Дерево підтримки» Налаштування на формат Street Law, актуалізація теми	4 хв
2	Створення безпечного простору Спільно узгоджені правила взаємодії	2 хв
3	Оголошення теми та очікуваних результатів Розуміння мети й результату заняття	2 хв
4	Мінілекція «Права дитини очима громади» П'ять опор захисту дитини та різниця між правом і додатковою гарантією	10 хв
5	Вправа «Світлофор громади» Уміння розпізнавати правильні, спірні та хибні практики	12 хв
6	Вправа «Правова майстерня громади» Аналіз кейсів і схема маршруту підтримки дитини	15 хв
7	Вправа «Конструктор громади підтримки» Модель системи підтримки в конкретній громаді	10 хв
8	Підсумки заняття та рефлексія Особистий крок кожного учасника та учасниці, вихідне опитування	5 хв

Хід уроку

1

Мотивація та зацікавлення учасників

4 хвилини

На початку заняття тренер(ка) вітає учасників та учасниць і коротко пояснює формат Street Law. Важливо одразу задати тон заняття: воно не є класичною лекцією про законодавство і не зводиться до переліку правових норм чи пільг. Його основна ідея полягає у тому, щоб побачити право в реальних життєвих ситуаціях та зрозуміти, як громада може допомогти дитині скористатися своїми правами.

Тренер(ка):

«Доброго дня! Мене звати _____. Це мої колеги — _____. Ми представляємо Юридичну клініку Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. У рамках проєкту Street Law за підтримки Асоціації юридичних клінік України та Інституту Рауля Валленберга сьогодні маємо можливість провести інформаційний захід, присвячений дуже актуальній темі „Діти Героїв: права, підтримка та захист у громаді“, де будемо разом розбиратися, які права мають діти військових, ветеранів і ветеранок, як розпізнати ситуації, коли ці права можуть бути порушені, куди звертатися по допомогу та як вибудувати дієвий маршрут підтримки дитини у громаді.

Сьогодні ми працюємо у форматі Street Law — тобто практичного права. Це означає, що ми будемо говорити про право простою мовою, через життєві ситуації, обговорення та пошук рішень. Ми будемо говорити про дітей військових, ветеранів і ветеранок не лише як про отримувачів певних пільг, а передусім як про дітей, які мають право на гідність, безпеку, освіту, розвиток, повагу, психологічне благополуччя та підтримку.

Перш ніж перейдемо до роботи, пропонуємо вам відповісти на п'ять коротких запитань. Це не перевірка і не оцінювання ваших знань. Нам важливо зрозуміти, як учасники та учасниці орієнтуються в темі до початку заняття. Для проходження опитування відскануйте QR-код на екрані. На відповіді маєте близько трьох хвилин.

Дякуємо. До деяких із цих питань ми сьогодні ще повернемося, але вже через конкретні життєві ситуації».

Анкета вхідного та вихідного опитування — **Додаток Є**

Вправа «Дерево підтримки»

На фліпчарті заздалегідь зображується дерево без листя. Учасникам та учасницям роздаються стікери (**Додаток В**).

Тренер(ка):

«Перед вами дерево. Поки що воно без листя. Пропоную подумати про те, що допомагає дітям військових, ветеранів або ветеранок почуватися захищеними у громаді. Напишіть одне слово або коротку фразу на стікері й прикріпіть його до дерева».

Учасники та учасниці можуть писати, до прикладу: сім'я, школа, друзі, безпека, психолог, довіра, повага, інформація, громада, соціальний працівник, правова допомога, гуртки, спорт, відпочинок, ветеранський простір, підтримка однолітків, чуйність дорослих.

Після того як стікери прикріплено, тренер(ка) коротко групує відповіді за змістом:

1

сімейна підтримка

2

освітнє середовище

3

психологічна допомога

4

соціальні послуги

5

правова допомога

6

участь громади

Тренер(ка):

«Подивіться, наше дерево вже має листя. Це символічно, бо дитина почувається захищеною не тоді, коли існує один документ або одна пільга, а тоді, коли навколо неї є ціла система підтримки. Закон створює рамку, але в реальному житті права дитини реалізуються через конкретних людей: учителя, соціального працівника, психолога, працівника ЦНАПу, представника громади, фахівця служби у справах дітей, представника ветеранського простору. Сьогодні ми будемо вчитися бачити, як ця система має працювати»

2

Створення безпечного простору

2 хвилини

Перед початком змістовної частини тренер(ка) пропонує учасникам та учасницям спільно визначити правила взаємодії, які допоможуть створити комфортну та поважну атмосферу під час заняття.

Тренер(ка):

«Перш ніж перейти до роботи, пропоную домовитися про те, як ми сьогодні будемо взаємодіяти. Тема нашої зустрічі може бути чутливою, а досвід людей, які перебувають у цій аудиторії, різним. Як ви думаєте, яких правил нам варто дотримуватися, щоб кожному було комфортно брати участь у роботі?»

Учасникам та учасницям пропонується назвати свої варіанти правил, які тренер(ка) фіксує на фліпчарті або дошці. Якщо групі складно розпочати, можна поставити допоміжні запитання: **«Що для вас важливо під час обговорення теми заняття?»**, **«Що допомагає почуватися комфортно під час групової дискусії?»**. Серед запропонованих учасниками правил можуть бути повага до думки іншого, добровільність участі, конфіденційність, можливість висловитися, не перебивати одне одного, не засуджувати тощо.

Методична примітка

Тренер(ка) наголошує, що під час заняття учасників та учасниць не проситимуть розповідати особисті історії або ділитися власним чи сімейним досвідом. Не ставляться запитання про службу, поранення, загибель, сімейні обставини або пережиті складні події. Не порівнюється досвід різних людей і не оцінюється, кому було або є складніше. Кожен учасник та учасниця мають право не відповідати на запитання, не коментувати певну ситуацію або брати участь у праві лише в тому обсязі, який є для них комфортним. Група працює з умовними навчальними ситуаціями, а не з особистими історіями.

Після обговорення тренер(ка) запитує: «Чи є ще щось, що ви хотіли б додати до наших правил?» За потреби пропозиції обговорюються та вносяться до загального переліку. Далі тренер(ка) звертається до групи: «Чи можемо домовитися, що сьогодні працюємо саме так?». Сформований перелік залишають на видному місці протягом усього заняття.

3

Оголошення теми та очікуваних результатів

2 хвилини

Тренер(ка):

«Назва нашого заняття — „Діти Героїв: права, підтримка та захист у громаді“. Слово „Герої“ у цій темі стосується військових, ветеранів і ветеранок, які захищали або захищають Україну. Але в центрі нашої уваги сьогодні дитина. Дитина не повинна залишатися сам на сам із питаннями: чи маю я право на допомогу, куди звертатися, чи нормально просити про підтримку, як реагувати на образи, що робити, якщо школа або громада не пояснили можливості.

Після нашої зустрічі ви зможете краще орієнтуватися у питаннях забезпечення прав дітей військових, ветеранів і ветеранок; розрізняти загальні права дитини та додаткові гарантії, передбачені для її підтримки; виявляти ситуації, у яких права дитини можуть бути порушені; визначати можливі механізми захисту та підтримки, а також установи й фахівців, до яких доцільно звернутися у конкретній ситуації. І найголовніше — зможете вибудувати практичний маршрут підтримки дитини на рівні громади: визначити, що робити, до кого звертатися та в якій послідовності діяти». **Слайд 1**

Методична примітка

Для залучення аудиторії тренер(ка) ставить коротке запитання: **«Як ви думаєте, з якими труднощами найчастіше стикаються діти військових або ветеранів та ветеранок у громаді?»** Відповіді коротко фіксуються на фліпчарті. Можливі відповіді: брак інформації, булінг, емоційна напруга, відсутність психологічної підтримки, складність оформлення документів, сором звертатися по допомогу, нерозуміння з боку однолітків, перевантаженість родини, відсутність координації між службами.

Тренер(ка):

«Ви вже назвали багато проблем, які мають не лише соціальний, а й правовий вимір. Якщо дитина не має доступу до підтримки — це питання реалізації її прав. Якщо дитину принижують — це питання гідності, безпеки й недискримінації. Якщо родина не знає, куди звертатися — це питання доступності інформації та належної роботи громади».

4

Мінілекція «права дитини очима громади»

10 хвилин

Тренер(ка) запитує учасників та учасниць: «Ми сьогодні багато говоритимемо про права дітей. А до якого віку людина вважається дитиною з погляду законодавства?»

Після кількох відповідей тренер(ка) уточнює: за загальним правилом, відповідно до Закону України «Про охорону дитинства», дитина — це особа віком до 18 років, якщо згідно із законом вона не набуває прав повнолітньої раніше.

Тренер(ка):

«Водночас сам факт того, що один із батьків є військовим, ветераном або ветеранкою, не означає автоматично однакового набору пільг чи гарантій для кожної дитини. Конкретні види підтримки залежать від правового статусу батька або матері, статусу самої дитини, життєвих обставин та конкретної норми законодавства. Тому сьогодні для нас важливо навчитися не просто шукати „перелік пільг“, а визначати: яке право або гарантія стосується конкретної ситуації, хто має на неї право і куди необхідно звернутися для її реалізації.

Тут важливо розмежувати два поняття: права дитини та додаткові гарантії її підтримки. Діти військових, ветеранів і ветеранок мають ті самі основоположні права, що й усі діти. Водночас обставини, пов'язані зі службою батьків, наслідками війни, зміною життєвих обставин родини, можуть створювати додаткові потреби та ускладнювати реалізацію окремих прав. Саме тому для таких дітей можуть передбачатися додаткові гарантії, механізми та заходи підтримки. Важливо розуміти, що мова не про „особливі права“ чи привілеї, а про додаткові можливості та механізми, покликані забезпечити належну реалізацію прав дитини».

Тренер(ка) ставить групі коротке запитання: «Як ви розумієте різницю між „особливим правом“ і „додатковою гарантією для реалізації права“?» Після 2–3 відповідей підсумовує: саме цю різницю важливо пам'ятати. Додаткова підтримка — це не «привілей» дитини перед іншими; її завдання — допомогти дитині реалізувати свої права в ситуації, коли певні життєві обставини можуть це ускладнювати.

П'ять опор захисту дитини в громаді

Тренер(ка) демонструє схему та пропонує учасникам та учасницям назвати, з якими правами дитини вони насамперед асоціюють поняття «захист і підтримка в громаді». Після відповідей відкриває п'ять опор.

Опора 1. Право на освіту

«Право на освіту гарантоване кожній дитині. Закон України „Про охорону дитинства“ прямо визначає, що кожна дитина має право на освіту, а Закон України „Про освіту“ гарантує право на якісну та доступну освіту і рівні умови доступу до неї». Закон також передбачає соціальний захист здобувачів освіти у визначених законодавством випадках.

«А тепер важливий для нашої теми момент. Для окремих категорій дітей законодавство встановлює додаткові освітні гарантії. Наприклад, для дітей учасників бойових дій, дітей загинувших захисників та захисниць, деяких інших визначених законом категорій передбачена державна цільова підтримка для здобуття професійної, фахової передвищої та вищої освіти. Залежно від категорії та умов вона може включати оплату навчання, соціальну стипендію, забезпечення підручниками, доступ до Інтернету, проживання в гуртожитку та інші заходи підтримки. Для частини таких гарантій підтримка може тривати до завершення навчання, але не довше ніж до 23 років».

Акцент

Право на освіту має кожна дитина, а конкретна додаткова гарантія залежить від визначеного законом статусу та умов її надання.

Опора 2. Право на безпечне середовище

«У контексті освіти ми говоримо передусім про безпечне освітнє середовище. Закон України „Про освіту“ визначає його як сукупність умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди. Стаття 53 цього Закону закріплює право здобувачів освіти на безпечне, здорове та інклюзивне чи спеціальне освітнє середовище, повагу до людської гідності та захист під час освітнього процесу від приниження честі й гідності, будь-яких форм насильства та експлуатації».

Важливо, що сьогодні поняття безпеки в освіті стало значно ширшим. В умовах війни з'явилися нові виміри безпеки. Безпечний заклад освіти — це не лише простір, у якому немає насильства чи цькування. Це також фізична безпека дитини, доступність укриття, зрозумілі алгоритми дій під час повітряної тривоги та інших надзвичайних ситуацій, психологічний комфорт, безпечна взаємодія в цифровому середовищі, а також готовність закладу освіти адаптувати освітній процес до зміни безпекової ситуації».

Саме такий комплексний підхід лежить в основі рекомендацій Державної служби якості освіти «Безпечне освітнє середовище: нові виміри безпеки», розроблених для очного, дистанційного та змішаного форматів навчання.

«Для дітей військових, ветеранів і ветеранок безпечне середовище має ще один важливий аспект — уважне й коректне ставлення до життєвих обставин дитини. Дитина не повинна зазнавати приниження, цькування, психологічного тиску чи некоректного втручання в особисте та сімейне життя. Обставини, пов'язані зі службою батька чи матері, їхнім пораненням, перебуванням на фронті, поверненням до цивільного життя або іншими наслідками війни, не повинні ставати приводом для тиску на дитину».

Запитання до групи: «Коли ми чуємо словосполучення „безпечна школа“, що першим спадає вам на думку?» Відповіді фіксуються й групуються: фізична безпека — психологічна безпека — інформаційна та цифрова безпека — алгоритми реагування.

Наступне запитання: «Чи кожен конфлікт між дітьми є булінгом?» Після відповідей тренер(ка) пояснює, що поняття конфлікту та булінгу не є тотожними, а для визначення конкретної ситуації необхідно оцінювати передбачені законодавством ознаки. Водночас незалежно від юридичної кваліфікації ситуації повідомлення про можливе насильство, цькування чи іншу загрозу безпеці дитини не повинно залишатися без належної уваги.

Ключове запитання опори: чи захищена дитина від фізичної, психологічної та іншої шкоди і чи знають дорослі, як діяти, якщо виникає загроза?

Опора 3. Право на недискримінацію

«Безпека відповідає на запитання „Чи не завдають дитині шкоди?“. А принцип недискримінації ставить інше запитання: „Чи не ставлять дитину в гірше становище через певну ознаку або обставину?“

Рівність і недискримінація є одним із базових принципів захисту прав дитини. Закон України „Про охорону дитинства“ закріплює рівність прав і свобод дітей незалежно від визначених законом ознак та обставин. У сфері освіти цей принцип конкретизується Законом України „Про освіту“: право на освіту гарантується без дискримінації, а здобувачі освіти мають право на захист від дискримінації за будь-якою ознакою. Це означає, що ставлення до дитини не повинно погіршуватися через статус, професію або життєві обставини її батьків.

А тепер інша ситуація. Держава передбачила для певної категорії дітей додаткову підтримку, якої не отримують усі інші діти. Чи є це дискримінацією?»

Методична примітка

Після кількох відповідей тренер(ка) пояснює: сам факт того, що законодавство встановлює додаткові гарантії для певної категорії дітей, не означає дискримінації інших. Такі гарантії мають визначену законодавством правову підставу. Важливо розрізняти необґрунтоване нерівне ставлення і додаткові гарантії, встановлені законом.

Тут доречно повернути учасників та учасниць до першої опори: право на освіту належить кожній дитині, водночас законодавство може передбачати для конкретно визначених категорій дітей додаткові заходи державної підтримки для здобуття освіти. Це не створює для них «іншого права на освіту», а є окремою законодавчо встановленою гарантією.

Ключове запитання опори: чи не ставляться до дитини інакше або гірше через певну ознаку чи обставини, пов'язані з нею або її родиною, і чи має таке різне ставлення належне обґрунтування?

Опора 4. Психологічне благополуччя

«Для нас важливо бачити не лише юридичний статус чи документи дитини, а і її потребу в підтримці. Психологічна допомога відповідно до законодавства може бути спрямована, зокрема, на психосоціальну адаптацію до зміненої життєвої ситуації, подолання психологічних проблем, пов'язаних зі складними життєвими обставинами та воєнними діями. Вона може включати психологічне консультування, психологічну просвіту та психосоціальну підтримку».

Це, зокрема, передбачено урядовим Порядком та умовами надання психологічної допомоги ветеранам війни, членам їхніх сімей та деяким іншим категоріям осіб.

«Водночас наше завдання як педагогів, представників громади чи інших фахівців — не встановлювати самостійно причину поведінки дитини і не ставити їй „діагноз“. Ми можемо помітити зміни, коректно відреагувати і за потреби допомогти дитині або родині звернутися до відповідного фахівця».

Методичні матеріали МОН щодо роботи психологічної служби в умовах війни також наголошують на міжвідомчій взаємодії та перенаправленні до організацій, які надають спеціалізовані психологічні й соціальні послуги.

Опора 5. Соціальна, правова та інформаційна підтримка

«І ось тут ми підходимо безпосередньо до громади. Потреба дитини або родини дуже рідко вкладається в компетенцію лише однієї установи. В одній ситуації потрібна школа, в іншій — соціальна служба, служба у справах дітей, психолог, орган місцевого самоврядування, система безоплатної правничої допомоги або декілька суб'єктів одночасно.

Законодавство про соціальні послуги передбачає різні форми допомоги особам і сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах. Це може бути соціальна, психологічна, інформаційна та інша підтримка. Тобто завдання громади полягає не лише в тому, щоб мати перелік установ, а й у тому, щоб людина розуміла, хто може допомогти саме в її ситуації та як до цієї допомоги дістатися.

Маршрут підтримки — це не просто список телефонів. Це відповідь на послідовні запитання: що сталося? яке право або потреба дитини зачеплені? хто має відреагувати? куди звертаємося спочатку? кого залучаємо далі? що робимо, якщо проблема не вирішується?»

На завершення тренер(ка) повертається до схеми «П'ять опор» і запитує: «Яка з цих опор найчастіше потребує посилення у вашій громаді? І що заважає їй працювати?» Після кількох відповідей узагальнює їх, не пропонуючи однієї «правильної» відповіді.

Перехід до практичної частини: у реальному житті опори майже ніколи не існують окремо. Одна ситуація може одночасно стосуватися освіти, безпеки, недискримінації, психологічної та соціальної підтримки. Тому недостатньо просто знати, що певне право існує.

Потрібно вміти визначити:

- яке право
- чи передбачена додаткова гарантія
- хто уповноважений діяти
- куди звернутися
- що робити далі.

5

Рухлива вправа «Світлофор громади»

12 хвилин

Кожному учаснику або учасниці роздаються три картки: зелена, жовта і червона (**Додаток Г**).

Тренер(ка):

«Я зачитуватиму ситуації. Якщо, на вашу думку, дія громади або школи є правильною, піднімайте зелену картку. Якщо ситуація спірна і потрібно уточнити процедуру — жовту. Якщо це порушення або небезпечна практика — червону».

Ситуація	Очікувана картка	Пояснення тренера(ки)
1. Школа розмістила на сайті громади зрозумілу інформацію про те, які документи потрібні для отримання безоплатного харчування дітьми окремих категорій	Зелена	Це правильна практика, бо інформація має бути доступною і зрозумілою
2. Класний керівник при всьому класі оголосив, що дитина отримуватиме харчування, бо її батько військовий	Червона (або жовта з переходом до червоної)	Навіть якщо намір був добрий, така дія може порушити приватність дитини і створити підстави для стигматизації. Інформування має бути конфіденційним і коректним
3. Дитина ветерана стала замкнутою, і педагог запропонував батькам контакти шкільного психолога без тиску та оцінювання	Зелена	Це відповідає травмоінформованому підходу: помітити, запропонувати, не тиснути
4. Працівник установи сказав родині: «Якщо вам треба, самі шукайте всі програми на сайті, ми не зобов'язані пояснювати»	Червона	Формально родина може самостійно шукати інформацію, але завдання громади — зробити підтримку доступною. Байдужа або принизлива комунікація фактично ускладнює реалізацію прав
5. У громаді є програма підтримки дітей військових, але про неї знають лише ті, хто особисто звернувся до відповідного відділу	Жовта	Наявність програми ще не означає, що дитина реально може нею скористатися. Права працюють лише тоді, коли інформація доступна та зрозуміла і коли для їх реалізації створені механізми, процедури та достатній ресурс, зокрема фінансовий

Підсумок тренера(ки): ця вправа показує, що порушення прав не завжди виглядає як груба відмова. Іноді проблема в неправильній комунікації, розголошенні інформації, байдужості або відсутності зрозумілого маршруту допомоги.

6

Основна інтерактивна вправа «Правова майстерня громади»

15 хвилин

Учасники та учасниці об'єднуються у три малі групи. Кожна група отримує картку з кейсом (**Додаток Б**), аркуш фліпчарту і маркери.

Тренер(ка):

«Зараз ми будемо працювати як правова майстерня громади. Ваше завдання не просто сказати, хто правий, а хто винний. Вам потрібно визначити, які права або інтереси дитини зачіпаються; що пішло не так; хто має реагувати; який перший практичний крок потрібно зробити; що громада може змінити, щоб така ситуація не повторювалася».

Методична примітка

Тренер(ка) нагадує: ми працюємо тільки з умовними ситуаціями. Не потрібно наводити власні травматичні історії або історії конкретних дітей. Якщо учасник чи учасниця хоче навести приклад, це робиться узагальнено і без персональних даних.

КЕЙС ДЛЯ ГРУПИ 1. «Про це ніхто не сказав»

Мати військового випадково дізналася від знайомих, що її дитина може мати право на безоплатне харчування в школі та участь у місцевій програмі оздоровлення. У школі та громаді родині про це раніше не повідомляли. Коли мати звернулася до школи, їй відповіли: «Ви самі мали знати і самі мали подати документи». Дитина, почувши розмову, сказала матері: «Не треба нічого оформлювати, бо всі будуть знати й будуть сміятися».

Завдання групи: визначити, які права або інтереси дитини зачіпаються; пояснити, що саме пішло не так; скласти алгоритм дій для матері; запропонувати, як громада має інформувати родини без стигматизації дитини.

Очікувані акценти після презентації:

- Ідеться про доступ до соціальної підтримки, право на освіту, право на повагу до гідності, право на недискримінацію та право на інформацію. Проблема не лише в тому, що родина не знала про підтримку, а й у способі комунікації: фраза «ви самі мали знати» перекладає відповідальність на родину і не допомагає реалізувати право дитини.
- Алгоритм має включати звернення до адміністрації закладу освіти або відповідального підрозділу громади, уточнення переліку документів, подання заяви, отримання письмової відповіді у разі відмови, звернення до органу управління освітою, служби у справах дітей, центру соціальних служб або системи безоплатної правничої допомоги за потреби.
- Громаді важливо створити зрозумілу пам'ятку, розмістити інформацію на сайті, у ЦНАПі, школах, ветеранських просторах — але так, щоб не розкривати статус конкретної дитини перед іншими дітьми.

КЕЙС ДЛЯ ГРУПИ 2. «Тобі все дозволяють»

У школі дитині ветерана кілька разів сказали: «Тобі все дають просто так, бо твій тато військовий» або «Ти думаєш, тобі все можна?». Після цього дитина перестала брати участь у шкільних заходах, відмовляється від харчування і просить батьків не згадувати в школі про статус родини. Учителю вважає, що це «звичайні дитячі жарти» і не втручається.

Завдання групи: визначити, чи може ситуація містити ознаки стигматизації, дискримінації або булінгу; які права дитини зачіпаються; як має реагувати школа; кого потрібно залучити; що громада може зробити для профілактики таких ситуацій.

Очікувані акценти після презентації:

- Ситуація може свідчити про стигматизацію, емоційний тиск, а за повторюваності — про булінг. Зачіпаються право дитини на повагу до гідності, право на безпечне освітнє середовище, право на недискримінацію, право на освіту і розвиток. Помилкою є сприйняття ситуації як «звичайних жартів», якщо дитина через це уникає активностей і відмовляється від належної підтримки.
- Школа має реагувати делікатно: поговорити з дитиною без тиску, залучити психолога, провести роботу з класом без розкриття персональної інформації, поінформувати батьків, за потреби діяти за антибулінговою процедурою.
- Громада може організовувати навчання педагогів, антибулінгові програми, заняття з недискримінації, інформаційні кампанії про повагу до дітей із різним сімейним досвідом.

КЕЙС ДЛЯ ГРУПИ 3. «Мовчазна проблема»

Після повернення матері з військової служби дитина стала замкнутою, погіршилося навчання, вона перестала відвідувати гурток і майже не спілкується з однолітками. Родина не звертається по допомогу, бо вважає: «Це наша сімейна справа» і «дитина сама звикне». Класний керівник помічає зміни, але боїться поставити некоректне запитання.

Завдання групи: визначити, які сигнали мають помітити школа та громада; як запропонувати підтримку без тиску; хто може допомогти; як громада може побудувати систему ранньої підтримки.

Очікувані акценти після презентації:

- Ідеться про психологічне благополуччя дитини, право на розвиток, освіту, безпечне середовище та підтримку. Важливо не робити висновків і не діагностувати дитину. Завдання дорослих — помітити зміни, запропонувати допомогу, дати контакти, не тиснути і не змушувати родину розповідати подробиці.
- Алгоритм може бути таким: педагог фіксує зміни в поведінці, радиться зі шкільним психологом або соціальним педагогом, делікатно пропонує родині консультацію, надає інформацію про доступні ресурси, за потреби залучає центр соціальних служб.
- Громада має мати перелік доступних психологічних, соціальних і правових ресурсів, зрозумілий для родин.

Презентація результатів і схема маршруту

Після роботи в групах кожна група презентує рішення за схемою: «Що сталося? Які права порушені? Хто повинен реагувати? Який перший крок? Що має змінити громада?». На кожну презентацію відводиться 2–3 хвилини.

Під час презентацій тренер(ка) формує на фліпчарті загальну схему «Маршрут підтримки дитини в громаді» (**Додаток Д**). У центрі схеми пишеться слово «Дитина», навколо поступово додаються: сім'я, школа, класний керівник, шкільний психолог, соціальний педагог, служба у справах дітей, центр соціальних служб, орган місцевого самоврядування, ЦНАП, система безоплатної правничої допомоги, ювенальна превенція, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, громадські організації, ветеранський простір, молодіжний центр тощо.

Підсумок тренера(ки):

«Маршрут підтримки потрібен для того, щоб дитина або родина не блукали між кабінетами. У громаді має бути зрозуміло, хто перший приймає звернення, хто роз'яснює права, хто допомагає оформити документи, хто надає психологічну підтримку, хто реагує на булінг або дискримінацію, хто супроводжує родину у складній ситуації».

7**Вправа «Конструктор громади підтримки»**

10 хвилин

Учасники та учасниці залишаються у групах. Кожна група отримує набір карток із назвами можливих елементів підтримки (**Додаток Г**): шкільний психолог, соціальний працівник, служба у справах дітей, ветеранський простір, молодіжний центр, гуртки, спортивні секції, юридична консультація, програма оздоровлення, група підтримки для батьків, інформаційна пам'ятка, гаряча лінія, антибулінгова програма, навчання педагогів, простір безпечного дозвілля, консультація в ЦНАП, сторінка на сайті громади, QR-код із контактами служб, дитяча або молодіжна рада, партнерство з громадськими організаціями.

Тренер(ка):

«Уявіть, що ваша група — це команда громади, яка хоче створити систему підтримки дітей військових, ветеранів і ветеранок. Оберіть п'ять елементів, які, на вашу думку, є першочерговими. Потім розмістіть їх на аркуші у вигляді моделі: що можна зробити швидко / що потребує координації / що потребує фінансування або окремої програми».

Примітка

Групи працюють 4 хвилини, потім кожна коротко представляє свою модель. Тренер(ка) звертає увагу, що найкраща громада підтримки — не завжди громада з найбільшим бюджетом. Часто перші кроки не потребують значних коштів: створити зрозумілу пам'ятку, визначити відповідальну особу, навчити працівників коректній комунікації, розмістити інформацію на сайті, налагодити зв'язок між школою, соціальними службами і ветеранським простором.

Підсумок тренера(ки):

«Права дитини реалізуються не лише через закон. Вони реалізуються через щоденну організацію роботи громади. Якщо є програма, але ніхто про неї не знає, вона не працює. Якщо є психолог, але дитина боїться звернутися, підтримка недоступна. Якщо є пільга, але її оформлення принижує дитину або розголошує її приватність, це не є якісною підтримкою. Тому громада має думати не лише про те, що вона надає, а й про те, як саме вона це робить».

8**Підсумки заняття та рефлексія**

5 хвилин

Тренер(ка):

«Ми попрацювали з правами й гарантіями, аналізували життєві ситуації, шукали можливі рішення та вибудовували маршрут підтримки дитини. Тепер пропоную коротко повернутися до нашої роботи й подумати не лише про те, що ми сьогодні дізналися, а й про те, як приймали рішення і що з цього можемо використати в реальному житті.

Що сьогодні було для вас новим або змусило подивитися на певну ситуацію по-іншому?»

Далі тренер(ка) переходить до осмислення роботи з кейсами: «Пригадайте ситуації, які ми сьогодні розглядали. Чим ви керувалися, коли приймали рішення? Чи впливала на ваше рішення думка інших учасників та учасниць групи?» Після кількох відповідей коротко узагальнює: під час пошуку рішення важливо враховувати правові норми, конкретні обставини ситуації, права та потреби дитини, а також можливості різних суб'єктів, які можуть бути залучені до її підтримки.

Вправа «Один крок для громади»

Тренер(ка):

«Спробуємо перевести нашу сьогоднішню розмову в практичну площину. Пропоную завершити одне речення: „Після цього заняття у своїй громаді або установі я можу...“».

Учасники та учасниці коротко озвучують відповіді або записують їх на стікерах.

Тренер(ка):

«На початку заняття ми просили вас відповісти на п'ять коротких запитань. Тепер пропонуємо пройти таке саме коротке опитування ще раз. Воно допоможе нам побачити, чи змінилося ваше розуміння окремих питань після роботи з життєвими ситуаціями, обговорень та спільного пошуку рішень. Це так само не оцінювання окремого учасника чи учасниці — для нас важливий загальний результат заняття. Відскануйте, будь ласка, QR-код та оберіть відповіді, які зараз вважаєте правильними.

Дякуємо. Ваші відповіді допоможуть нам оцінити результати заняття та вдосконалювати його надалі.

Сьогодні ми побачили, що знати про право дитини — це лише перший крок. Важливо вміти побачити ситуацію, визначити, яке право потребує захисту чи реалізації, зрозуміти, хто може допомогти, і вибудувати маршрут підтримки дитини. І такий маршрут майже ніколи не залежить від однієї людини чи однієї установи. Саме взаємодія тих, хто працює поруч із дитиною, допомагає зробити підтримку реальною, а не формальною».

Додатки

Додаток А. Презентація «Діти Героїв: права, підтримка та захист у громаді»

Додаток Б. Картки з кейсами до вправи «Правова майстерня громади» (кейси 1–3)

Додаток В. Матеріали до вправи «Дерево підтримки»: шаблон дерева та стікери

Додаток Г. Картки «Світлофор громади»: зелена, жовта, червона

Додаток Ґ. Картки до вправи «Конструктор громади підтримки»

Додаток Д. Шаблон плаката «Маршрут підтримки дитини в громаді»

Додаток Е. Пам'ятка «Куди звертатися за допомогою»

Додаток Є. Анкета вхідного та вихідного опитування (QR-код)

Урок 3

Цифрова безпека школяра: як захистити себе в Інтернеті

Юридична клініка «Право і практика» Білоцерківського національного аграрного університету та Білоцерківська міська громадська організація «Правова єдність»

55 хвилин

Тривалість уроку

15-25 осіб

Кількість учасників/учасниць

Мета

Ознайомити учнів із правилами безпечного користування інтернетом під час війни, навчити захищати особисті дані, критично оцінювати інформацію та безпечно спілкуватися в мережі

АВДИТОРІЯ

Молодь віком 14–18 років

ОБЛАДНАННЯ /
МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

Презентація, зелені та червоні прапорці, фліпчарт, маркери, ручки, роздатковий матеріал (картки із ситуаціями)

РОЗРОБНИКИ

Олександра Щербина, Анастасія Говорова, Мар'яна Левченко, Тетяна Кузьомко, Павло Чорноус

Структура і таймінг

1	Привітання та мотивація Бесіда	2 хв
2	Встановлення правил роботи Домовленість із групою	2 хв
3	Блок 1. Кібербулінг Ситуація, пояснення, алгоритм	10 хв
4	Вправа «Green or Red flag» Прапорці	5 хв
5	Блок 2. Вербування через інтернет Ситуація, приклади, ознаки	10 хв
6	Інтерактив «Міф чи правда?» Прапорці	5 хв
7	Вправа «Вербувальник чи друг?» Аналіз повідомлень	4 хв
8	Вправа «Суд над повідомленням» Робота у трьох групах	12 хв
9	Заклучна частина Незакінчене речення, підсумок	5 хв

Хід уроку

1 Привітання та мотивація

2 хвилини

Тренер(ка):

«Привіт! Скажіть чесно: хто сьогодні вже заходив у TikTok, Instagram або Telegram?»

Дати учасникам та учасницям відповісти.

«Майже всі ми щодня проводимо час в інтернеті: дивимося відео, спілкуємося, граємо, шукаємо інформацію. Але інтернет — це не лише меми, відео та друзі.

Іноді за звичайним повідомленням може ховатися шахрай, булер або навіть людина, яка хоче втягнути підлітків у небезпечні чи незаконні дії. Сьогодні ми розберемо кілька реальних ситуацій і спробуємо з'ясувати, як розпізнати небезпеку, не потрапити в пастку та що робити, якщо проблема вже виникла».

2 Встановлення правил

2 хвилини

Тренер(ка):

«Перш ніж ми почнемо, пропоную домовитися про кілька простих правил. Вони допоможуть нам почуватися комфортно та безпечно під час заняття:

- 1 **Поважаємо один одного.** Не перебиваємо, не насміхаємося та не ображаємо інших.
- 2 **Кожна думка важлива.** Якщо хтось хоче висловитися — слухаємо уважно.
- 3 **Правило добровільності.** Якщо ви не хочете відповідати на якесь запитання чи ділитися власним досвідом — це нормально. Ви можете просто сказати: „Пропускаю“.
- 4 **Запитання — це добре.** Якщо щось незрозуміло або виникла думка — не соромтеся ставити запитання.

Тренер(ка):

Чи всі згодні з такими правилами? Можливо, хтось хоче запропонувати ще якесь правило?» **Слайд 2**

3 Кібербулінг

10 хвилин

Тренер(ка):

«Уявіть ситуацію. У чаті класу хтось виклав невдале фото вашого однокласника. Під фото починають писати образливі коментарі, робити меми та пересилати його в інші чати».

Запитання до аудиторії: Це жарт чи вже кібербулінг? Як би ви почувалися на місці цієї людини? Що б ви зробили?

Вислухати 2-3 відповіді учасників та учасниць.

Пояснення після відповідей: коли людину навмисно ображають, принижують, поширюють про неї неправдиву інформацію або переслідують через інтернет — це називається кібербулінгом.

Найпоширеніші прояви кібербулінгу **Слайд 3**

- образливі повідомлення чи коментарі;
- поширення фото або відео без дозволу;
- фейкові акаунти;
- погрози або шантаж;
- постійне приниження в чатах чи соцмережах.

Алгоритм «СТОП»

Якщо ви стали свідком події або зазнали кібербулінгу, щоб не розгубитися в такій ситуації, запам'ятайте простий алгоритм:

С	Скріншот	Збережіть повідомлення, коментарі або інші докази
Т	Тримайте емоції	Не відповідайте образами на образи — саме цього часто й очікує кривдник
О	Обмежте контакт	Зabloкуйте користувача та, за потреби, поскаржтеся на його акаунт
П	Повідомте	Зверніться по допомогу до дорослих і до відповідних служб (перелік нижче)

По допомогу можна звернутися:

- до батьків або інших дорослих, яким ви довіряєте;
- до класного керівника, учителя чи шкільного психолога;
- до адміністрації закладу освіти, якщо кібербулінг відбувається між учнями;
- до Національної дитячої гарячої лінії за номером 116 111, де можна отримати безкоштовну психологічну та юридичну підтримку;
- у разі серйозних погроз, вимагання грошей або шантажу особистими фотографіями — подати заяву до поліції, зокрема до підрозділів кіберполіції. [Слайди 4–5](#)

4

Інтерактивна вправа «Green or red flag»

5 хвилин

Хід вправи: тренер(ка) зачитує варіанти дій користувача в мережі. Учасники та учасниці піднімають зелений прапорець, якщо дія є безпечною та правильною («green flag»), або червоний — якщо дія небезпечна чи посилює конфлікт («red flag»). [Слайд 6](#)

01

Одразу заблокувати користувача, який надсилає образи в приватні повідомлення

Зелений

02

Написати у відповідь ще дошкульнішу образу, щоб захистити себе

Червоний

03

Зробити скріншот образливого коментаря перед тим, як його видалити

Зелений

04

Розповісти батькам або вчителю, що у спільному чаті класу цькують однокласника

Зелений

05

Поширити образливий допис про знайомого в інші групи, щоб «усі посміялися»

Червоний

06

Надіслати скаргу адміністрації соцмережі на фейковий акаунт, створений під вашим іменем

Зелений

07

Видалити всі повідомлення від шантажиста, не зберігаючи копій, щоб швидше забути

Червоний

08

Звернутися по допомогу до батьків, учителя або іншого дорослого, якому довіряєте

Зелений

09

Повідомити незнайомцю свій пароль від сторінки, бо він обіцяє «захистити акаунт від хакерів»

Червоний

10

Ігнорувати погрози фізичною розправою в мережі, вважаючи це звичайним жартом

Червоний

Запитання до аудиторії: Як ви думаєте, чи може людина понести відповідальність за образи, приниження або цькування в інтернеті?

Обговорення відповідей учасників та учасниць.

Відповідь: так. В Україні булінг, у тому числі кібербулінг, є правопорушенням. За такі дії може наставати адміністративна відповідальність. Залежно від обставин суд може призначити штраф або громадські роботи. Якщо булінг вчинено повторно або групою осіб, відповідальність буде суворішою.

Примітка для тренера(ки)

Якщо учасники та учасниці запитують про конкретні розміри штрафів, їх можна назвати додатково, але під час заняття достатньо пояснити, що за кібербулінг передбачена реальна юридична відповідальність.

5

Вербування через Інтернет: як не потрапити в пастку

10 хвилин

Тренер(ка) демонструє на слайді повідомлення: **Слайд 7**

ПОВІДОМЛЕННЯ ВІД НЕЗНАЙОМЦЯ

«Привіт! Є легкий підробіток. Потрібно лише сфотографувати одну будівлю у твоєму місті. Це займе 10 хвилин, а я одразу перекину 2000 грн на картку. Нікому про це не кажи».

Запитання до аудиторії: Чи погодилися б ви на таку пропозицію?

Обговорення відповідей.

Відповідь: саме так можуть починатися спроби вербування. Вербування — це коли людину за допомогою обману, маніпуляцій або обіцянки винагороди намагаються залучити до небезпечних чи незаконних дій.

Найпоширеніші ознаки вербування

- образливі повідомлення чи коментарі;
- поширення фото або відео без дозволу;
- фейкові акаунти;
- погрози або шантаж;
- постійне приниження в чатах чи соцмережах. **Слайд 3**

Приклад 1. 19 травня 2025 року СБУ повідомила про затримання 17-річного хлопця в Києві, якого російські спецслужби завербували через Telegram. Раніше він уже підпалював автомобілі військових, а згодом отримав нове завдання — закласти вибуховий пристрій біля будівлі ТЦК. Правоохоронці затримали його до того, як стався вибух. Йому загрожує до 12 років позбавлення волі з конфіскацією майна. **Слайд 8**

Джерело: Українська правда. «Збирався підірвати ТЦК у Києві: СБУ схопила неповнолітнього, який вже палив авто військових», 19.05.2025 (за інформацією Служби безпеки України).

Приклад 2. 22 липня 2025 року СБУ затримала двох 14-річних підлітків із Кам'янського, які за вказівками російського куратора через Telegram заклали вибуховий пристрій під службовий автомобіль поліції в Дніпрі. Їх затримали під час спроби дистанційного підриву. За вчинене правопорушення неповнолітнім може загрожувати до 10 років позбавлення волі. **Слайд 9**

Джерело: DNIPRO.MEDIA. «СБУ запобігла теракту в Дніпрі: двоє підлітків намагалися підірвати поліцейських», 22.07.2025 (за інформацією Служби безпеки України).

Такі випадки вже не є поодинокими. За інформацією, оприлюдненою Інститутом масової інформації з посиланням на дані Офісу Генерального прокурора, кількість злочинів проти основ національної безпеки, вчинених неповнолітніми, стрімко зростає. Якщо у 2022 році було зафіксовано лише 3 такі злочини, то у 2025 році — вже 130. Це свідчить про те, що вербування підлітків через соціальні мережі та месенджери стало реальною загрозою, а не поодинокими випадками. **Слайд 10**

Джерело: Інститут масової інформації. «Юрчишин: кількість злочинів підлітків проти нацбезпеки через вербування в Telegram за три роки зросла у 43 рази».

Запитання до аудиторії: Пригадайте повідомлення, яке ми щойно розглядали. Які слова або фрази здалися вам підозрілими? Чому?

Обговорення відповідей учасників та учасниць.

Висновок: вербувальники рідко одразу просять вчинити злочин. Найчастіше вони спочатку намагаються завоювати довіру, а вже потім поступово схиляють людину до небезпечних дій.

Найпоширеніші ознаки вербування

- входять у довіру через тривале спілкування;
- пропонують «легкі гроші» за прості завдання;
- переконують, що «нічого страшного не станеться» або «ніхто не дізнається»;
- просять тримати розмову в таємниці;
- можуть використовувати шантаж або погрожувати розголошенням особистої інформації.

Запитання до аудиторії: Як ви думаєте, які «завдання» найчастіше пропонують виконати вербувальники?

Після відповідей учасників та учасниць тренер(ка) узагальнює: найчастіше підлітків можуть схиляти до:

- фотографування або відеозйомки військових чи інших важливих об'єктів;
- передачі інформації про місце розташування техніки або об'єктів критичної інфраструктури;
- підпалів автомобілів військових чи інших об'єктів;
- поширення фейків або ворожої пропаганди;
- передачі банківських карток чи акаунтів стороннім особам.

Можливі наслідки:

- кримінальна відповідальність;
- шантаж та втягування у нові злочини;
- небезпека для власного життя та життя інших людей;
- допомога ворогу, навіть якщо людина спочатку не усвідомлювала цього.

6**Інтерактив «Міф чи правда?»**

5 хвилин

Хід вправи: тренер(ка) зачитує твердження. Якщо учасники та учасниці вважають, що це правда — піднімають зелений прапорець, якщо міф — червоний. Після кожної відповіді тренер(ка) коротко пояснює правильний варіант. **Слайд 11**

Твердження	Відповідь	Пояснення
1. «Якщо мені ще немає 18 років, то за виконання такого завдання мене не покарають»	Міф	За окремі тяжкі злочини кримінальна відповідальність в Україні настає вже з 14 років
2. «Якщо мені заплатили гроші за виконання завдання, то відповідальність нестиме лише той, хто його дав»	Міф	Людина відповідає за власні дії. Виконання незаконного завдання за винагороду не звільняє від кримінальної відповідальності
3. «Вербування може початися зі звичайного спілкування в соціальних мережах»	Правда	Зловмисники можуть спочатку встановлювати довіру, а вже потім пропонувати виконати певні завдання

Правила безпеки: як захистити себе

- 1 Приватність акаунтів.** Закрийте свої профілі в соцмережах від незнайомців, обмежте можливість додавати вас у чужі групи та канали без вашого дозволу.
- 2 Критичне ставлення до «легких грошей».** Пам'ятайте, що оголошення в Telegram на кшталт «робота для підлітків, підпал або фото за 500 \$» — це прямий шлях до в'язниці. Держава-агресор просто використовує дітей як розхідний матеріал.
- 3 Заборона на надсилання медіафайлів та геолокації.** Ніколи не знімайте та не надсилайте незнайомцям фото інфраструктури чи військових, навіть якщо вас запевняють, що це «для комп'ютерної гри».
- 4 Правило негайного інформування.** Якщо спілкування стає дивним, співрозмовник просить зберегти розмову в таємниці або пропонує виконати завдання — негайно припиніть діалог та розкажіть батькам, вчителям або зателефонуйте до СБУ чи поліції. **Слайд 12**

7**Інтерактивна вправа «Вербувальник чи друг?»**

4 хвилини

Хід вправи: учасникам та учасницям демонструються слайди з текстом повідомлень від незнайомців. Завдання — визначити, чи є повідомлення звичайною спробою знайомства, чи містить приховані маркери вербування. **Слайд 13**

Повідомлення	Оцінка
«Привіт! Бачу, ти теж граєш у Counter-Strike. Додавайся в дискорд, зіграємо разом!»	Спроба знайомства, але потребує обачності
«Привіт. Є легкий заробіток для активних підлітків. Потрібно просто сфотографувати будівлю ТЦ. Плачу 2000 грн на картку одразу»	Маркер вербування — збір інформації про інфраструктуру за гроші
«Слухай, ми ж друзі, правда? Я розповів тобі свій секрет, а тепер ти зроби для мене дещо. Тільки нікому про нашу переписку не кажи»	Маркер вербування — маніпуляція дружбою та вимога таємниці
«Привіт, підкажи, будь ласка, котра година, бо в мене телефон сів, а я чекаю на автобус»	Побутове запитання, безпечне
«Скинь мені свою геолокацію, я хочу подивитися через супутник, чи далеко твій дім від військової частини, просто цікаво порівняти карти»	Явний маркер вербування — вивідування військових об'єктів

8

Інтерактивна вправа «Суд над повідомленням»

12 хвилини

Хід вправи: клас об'єднується у три групи. Кожна група отримує великий аркуш паперу (фліпчарт) та опис реалістичної ситуації (**Додаток Б**). **Слайд 14**

Ситуація для аналізу

15-річний Максим познайомився в онлайн-грі з користувачем під ніком «Falcon_UA». Вони спілкувалися близько двох тижнів. Новий знайомий дарував йому ігрові скіни та підтримував у розмовах. Одного дня він написав:

«Максе, допоможи. Я посперечався з другом, що біля залізничної станції у вашому місті стоять паливні цистерни. Зроби фото з-за паркану. Тільки так, щоб тебе не побачили. За це подарую тобі крутий скін».

Група 1 — «Захист»

Шукає аргументи, чому це повідомлення може здатися Максиму безпечним

Група 2 — «Обвинувачення»

Шукає приховані небезпеки та тривожні сигнали в тексті

Група 3 — «Експерти з безпеки»

Складає покроковий алгоритм дій для Максима

Презентація роботи груп. Клас спільно виносить «вирок» повідомленню. **Слайди 15-16**

9

Підсумки та рефлексія

5 хвилин

Учасникам та учасницям пропонується закінчити одне з речень на вибір:

01

«Після сьогоднішнього заняття я точно не буду...»

02

«Після сьогоднішнього заняття я завжди буду...»

Тренер(ка):

«Сьогодні ми побачили, що небезпека в інтернеті не завжди виглядає очевидною. Кібербулінг може починатися з одного образливого повідомлення, а вербування — зі звичайного знайомства або пропозиції „легкого заробітку“. Саме тому важливо не поспішати довіряти незнайомцям, критично оцінювати будь-які пропозиції та пам'ятати, що навіть на перший погляд безпечне прохання може мати серйозні наслідки». **Слайд 17**

Додатки

Додаток А. Презентація «Цифрова безпека школяра: як захистити себе в інтернеті»

Додаток Б. Картка із ситуацією та завданнями для груп до вправи «Суд над повідомленням»

Урок 4

Алгоритм дій: що робити, якщо людина зникла безвісти за особливих обставин

Юридична клініка «Право і практика» Білоцерківського національного аграрного університету та Білоцерківська міська громадська організація «Правова єдність»

1 година 20 хвилин

Тривалість уроку

15-20 осіб

Кількість учасників/учасниць

Мета

Формування чіткого алгоритму дій у разі зникнення людини безвісти за особливих обставин, ознайомлення з правами родичів та основними державними механізмами розшуку

АВДИТОРІЯ

Універсальна аудиторія

ОБЛАДНАННЯ /
МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

Фліпчарт, маркери, презентація.
Роздаткові матеріали: картки з кроками алгоритму до вправи «Склади алгоритм»; картки з ролями до вправи «Ланцюг допомоги»

РОЗРОБНИКИ

Олександра Щербина, Анастасія Говорова, Мар'яна Левченко, Тетяна Кузьомко, Павло Чорноус

Структура і таймінг

1	Вступна частина: привітання, актуальність, правила Бесіда	5 хв
2	Блок 1. Хто такі особи, зниклі безвісти за особливих обставин Запитання, пояснення, вправа «Міф чи правда?»	10 хв
3	Блок 2. Що робити, якщо людина зникла безвісти Вправа «Склади алгоритм», права родичів	20 хв
4	Блок 3. Єдиний реєстр осіб, зниклих безвісти Пояснення, практична демонстрація	15 хв
5	Практична вправа «Ланцюг допомоги» Симуляція у трьох групах	20 хв
6	Рефлексія, корисні контакти, заключне слово Коло відповідей, підсумок	10 хв

Хід уроку

1

Привітання, актуальність теми та правила

5 хвилин

Тренер(ка):

«Вітаю всіх! Сьогодні ми говоритимемо про тему, яка є непростю, але дуже важливою. На жаль, в умовах війни багато родин стикаються із ситуацією, коли близька людина перестає виходити на зв'язок. У такі моменти легко розгубитися, піддатися емоціям або повірити неперевіреним інформації. Саме тому важливо знати, що робити насамперед, куди звертатися та де шукати достовірну інформацію.

На жаль, ця тема залишається надзвичайно актуальною. За даними правоохоронних органів, станом на серпень 2026 року, в Україні понад 114 тисяч людей вважаються зниклими безвісти за особливих обставин. За кожною такою цифрою стоїть людська доля, родина та очікування відповіді. Водночас важливо пам'ятати, що ця кількість змінюється, тому перед проведенням заняття статистику необхідно звіряти з актуальними офіційними даними.

Джерело: Громадське радіо. «За даними правоохоронних органів, понад 114 тисяч людей в Україні вважаються зниклими безвісти за особливих обставин — МЗС». 30.08.2026

Сьогодні ми не просто поговоримо про законодавство. Наше головне завдання — разом скласти чіткий алгоритм дій, який допоможе не розгубитися в такій ситуації та зрозуміти, як діяти крок за кроком.

Перш ніж ми розпочнемо, пропоную домовитися про кілька простих правил, які допоможуть нам комфортно працювати:

1

Поважаємо власні межі — кожен із нас по-різному сприймає цю тему. Якщо під час заняття ви відчуєте потребу зробити паузу, це нормально.

2

Повага одне до одного — ми уважно слухаємо інших, не перебиваємо та не оцінюємо висловлювання.

3

Активна участь — якщо виникають запитання або думки, сміливо озвучуйте їх.

4

Можливість висловитися кожному — нам важливо почути різні думки, тому говоримо по черзі». [Слайд 2](#)

Актуалізація

Кількість осіб у Реєстрі змінюється постійно. Перед кожним проведенням заняття тренер(ка) звіряє цифру з офіційними даними Уповноваженого з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, та називає дату, станом на яку вона наведена.

2

Хто такі особи, зниклі безвісти за особливих обставин?

10 хвилин

Запитання до аудиторії: Як ви думаєте, якщо людина перестала виходити на зв'язок під час бойових дій, чи означає це, що вона загинула?

Обговорення відповідей учасників та учасниць.

Відповідь: ні. Відсутність зв'язку ще не означає, що людина загинула. Якщо її місцезнаходження невідоме через війну, бойові дії, тимчасову окупацію або інші небезпечні обставини, вона може вважатися особою, зниклою безвісти за особливих обставин.

До особливих обставин належать збройний конфлікт, військові дії, тимчасова окупація, надзвичайні ситуації природного чи техногенного характеру та інші події, які становлять загрозу життю та здоров'ю людини. **Слайд 3**

Однак навколо цього статусу існує багато поширених міфів.

Інтерактивна вправа «міф чи правда?»

Хід вправи: тренер(ка) зачитує твердження, учасники та учасниці визначають, міф це чи правда. Після кожної відповіді тренер(ка) коротко пояснює правильний варіант. **Слайд 4**

Твердження	Відповідь	Пояснення
1. Якщо людина має статус зниклої безвісти, це означає, що вона загинула	Міф	Статус зниклої безвісти означає лише те, що на цей момент немає достовірної інформації про місцезнаходження людини. До офіційного підтвердження факту смерті вона вважається живою, а її розшук триває
2. Якщо офіційно підтверджено, що людина перебуває в полоні, її більше не вважають зниклою безвісти	Правда	Якщо є офіційне підтвердження перебування людини в полоні, вона набуває іншого правового статусу
3. Людина вважається загиблою лише після офіційного підтвердження факту смерті	Правда	Факт смерті підтверджується у встановленому законом порядку, зокрема на підставі ідентифікації тіла, результатів ДНК-експертизи або інших доказів, передбачених законодавством.
4. Перед тим як звертатися до поліції щодо зникнення людини, потрібно почекати щонайменше три доби.	Міф	Чекати три доби не потрібно. Якщо людина зникла та її місцезнаходження невідоме, із заявою до поліції потрібно звертатися якнайшвидше. Раннє звернення може допомогти швидше розпочати розшук.
5. Заяву про зникнення людини може подати лише її найближчий родич.	Міф	Повідомити поліцію про зникнення людини може не лише родич, а й інша особа, якій стало відомо про її зникнення. Тому не потрібно чекати, поки заяву подасть хтось із членів родини.

3

Що робити, якщо людина зникла безвісти?

20 хвилин

Тренер(ка):

«Ми вже з'ясували, хто вважається особою, зниклою безвісти за особливих обставин. Тепер перейдемо до найважливішого — алгоритму дій. У ситуації, коли близька людина перестає виходити на зв'язок, легко розгубитися та не знати, що робити насамперед. Саме тому зараз пропоную разом скласти правильний алгоритм дій».

Інтерактивна вправа «склади алгоритм»

Хід вправи: учасники та учасниці об'єднуються у 2–3 невеликі групи та отримують картки з окремими кроками алгоритму, розташованими у довільному порядку (Додаток Б). Завдання — обговорити та розташувати їх у правильній послідовності. Після виконання вправи тренер(ка) разом із групою перевіряє правильний порядок і коротко пояснює кожен крок. *Слайд 5*

Правильна послідовність кроків

- 1 Зберіть усю відому інформацію про зниклу людину.
- 2 негайно зверніться із заявою до Національної поліції України.
- 3 Передайте поліції фотографії, особливі прикмети, документи та іншу інформацію, яка може допомогти розшуку.
- 4 За потреби здайте біологічні зразки (ДНК) для проведення ідентифікації.
- 5 Подайте інформацію до Уповноваженого з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин.
- 6 Якщо зникла людина є військовослужбовцем або може перебувати в полоні — зверніться до Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими.
- 7 Підтримуйте зв'язок з органами, які здійснюють розшук, та повідомляйте будь-яку нову інформацію. *Слайд 6*

Що важливо знати родичам під час розшуку

Після подання заяви родичі не залишаються осторонь процесу розшуку. Вони мають низку прав, які допомагають взаємодіяти з державними органами та брати участь у пошуку.

Родичі мають право:

- отримувати інформацію про перебіг розшуку в межах, визначених законодавством. Водночас окремі відомості можуть тимчасово не розголошуватися, якщо це може зашкодити пошуковим заходам або досудовому розслідуванню;
- повідомляти нову інформацію, яка може допомогти встановити місцезнаходження людини: нові свідки, фотографії, документи, відомості про можливе місцеперебування тощо;
- надати біологічні зразки (ДНК), якщо це необхідно для проведення молекулярно-генетичної експертизи. Важливо пам'ятати, що це не означає, що людину вважають загиблою, а є одним із інструментів її розшуку та можливої ідентифікації;
- отримати правову допомогу щодо своїх прав, порядку звернення до державних органів та оформлення необхідних документів;
- звернутися за психологічною підтримкою, адже тривале очікування та невизначеність можуть бути важким випробуванням для всієї родини. *Слайд 7*

4 Єдиний реєстр осіб, зниклих безвісти за особливих обставин

15 хвилин

Тренер(ка):

Під час попереднього блоку ми вже згадували, що після подання заяви до Національної поліції інформація про особу може бути внесена до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин.

Запитання до аудиторії: Чи може будь-хто зайти до цього Реєстру через інтернет і перевірити, чи внесено туди інформацію про людину?

Обговорення відповідей учасників та учасниць.

Відповідь: ні. Реєстр не є відкритим для загального доступу, оскільки містить персональні дані та службову інформацію.

Єдиний реєстр осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, — це державна інформаційна система, у якій зберігається інформація про людей, які зникли безвісти за особливих обставин. Його основне завдання — допомогти державним органам координувати пошук людини та обмінюватися необхідною інформацією.

До Реєстру можуть вноситися: **Слайд 8**

01

персональні дані зниклої особи

02

обставини її зникнення

03

інформація про проведення розшуку

04

відомості про близьких родичів

05

результати ідентифікації та інші дані, передбачені законодавством

Важливо

Внесення інформації до Реєстру не означає, що людину знайшли або встановили її долю. Це означає лише те, що інформація офіційно обліковується та використовується для організації її розшуку.

Практична демонстрація

Тренер(ка) демонструє учасникам та учасницям офіційний вебсайт Уповноваженого з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, показує, де розміщена інформація про Єдиний реєстр, а також пояснює, де знайти та як заповнити анкету для подання інформації про зниклу людину. **Слайд 9**

Єдина інформаційна платформа з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин — znykli-bezvisti.mvs.gov.ua

Уповноважений з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин — mvs.gov.ua/upovnovazhenii-z-pitan-osib-zniklix-bezvisti-za-osoblivix-obstavin-1/

5

Практична вправа «ланцюг допомоги»

20 хвилин

Хід вправи: учасники та учасниці об'єднуються у 3 групи. Кожна група отримує роль одного з учасників процесу пошуку особи, зниклої безвісти за особливих обставин (**Додаток В**). Завдання кожної групи — підготуватися до короткої симуляції: визначити, яку інформацію вони повинні надати або отримати, які дії виконують та що мають пояснити іншій стороні. Після підготовки групи по черзі демонструють напрацювання. **Слайди 10–11**

Група 1

Родина людини, яка перестала виходити на зв'язок. Дати відповідь на питання: яку інформацію ви можете надати поліції, що потрібно взяти із собою

Група 2

Працівники поліції. До вас звернулася родина із заявою про зникнення людини. Дати відповідь на питання: яку інформацію необхідно уточнити, які документи або відомості можуть допомогти розшуку

Група 3

Подання інформації до Уповноваженого з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин. Ви допомагаєте родині заповнити анкету для внесення інформації до Єдиного реєстру. Дати відповідь на питання: яку інформацію про зниклу людину необхідно зазначити в анкеті; які відомості про обставини зникнення потрібно повідомити

6**Рефлексія, корисні контакти, заключне слово**

10 хвилин

Рефлексія: Учасники та учасниці по черзі дають відповідь на питання: назвіть одну річ, яку, на вашу думку, повинен знати кожен, хто зіткнувся зі зникненням близької людини.

Корисні контакти

У разі зникнення людини за особливих обставин важливо користуватися лише офіційними каналами зв'язку та зберігати контакти установ, які займаються пошуком осіб або надають відповідну інформацію. **Слайд 12**

Контакт	Установа
102	Національна поліція України — подання заяви про зникнення особи та початок розшуку
1648, +38 (044) 287-81-65	Національне інформаційне бюро (другий номер — для дзвінків з-за кордону)
0 800 300 155	Гаряча лінія Міжнародного Комітету Червоного Хреста
0 800 200 606	Гаряча лінія Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими
0 800 500 202	Гаряча лінія Служби безпеки України, зокрема для повідомлень про шахрайство, вимагання коштів або інші підозрілі дії щодо родичів зниклих осіб

Інфогігієна

Достовірну інформацію про зниклу людину слід отримувати лише через офіційні державні органи та уповноважені установи. Не довіряйте анонімним телеграм-каналам, сумнівним посередникам чи особам, які пропонують надати інформацію за гроші.

Заключні слова тренера(ки):

«Зникнення людини безвісти за особливих обставин — це ситуація, яка пов'язана з невідомістю та потребує своєчасних і виважених дій. У таких обставинах природно відчувати розгубленість, хвилювання чи тривогу. Саме тому важливо заздалегідь знати алгоритм дій, свої права та користуватися лише офіційними джерелами інформації.

Сподіваємося, що ці знання залишаться для вас лише корисною інформацією. Проте якщо колись виникне потреба скористатися ними або підтримати когось із близьких чи знайомих, нехай вони допоможуть діяти впевнено, послідовно та зберігати критичне ставлення до будь-якої неперевіреної інформації.

Дякуємо вам за активну участь, відкритість до обговорення та небайдужість. Бажаємо, щоб ці знання допомагали не лише орієнтуватися у складних ситуаціях, а й підтримувати тих, хто може потребувати допомоги».

Додатки

Додаток А. Презентація «Алгоритм дій: що робити, якщо людина зникла безвісти за особливих обставин»

Додаток Б. Картки з кроками алгоритму до вправи «Склади алгоритм»

Додаток В. Картки з ролями та завданнями груп до вправи «Ланцюг допомоги»

Урок 5

Військовий омбудсман як механізм захисту прав військовослужбовців

Юридична клініка Вінницького торговельно-економічного інституту Державного торговельно-економічного університету та ГО «Сила Поділля»

1 година 20 хвилин

Тривалість уроку

15 осіб

Кількість учасників/учасниць

Мета

Сформувати чітке розуміння функцій Військового омбудсмана, навчити алгоритму звернення та розмежувати сфери компетенції різних правозахисних інституцій

АВДИТОРІЯ	Військовослужбовці, члени їхніх родин, правозахисники, юристи, що працюють із ветеранами, фахівці із супроводу ветеранів
ОБЛАДНАННЯ / МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ	Мультимедійний проектор та екран або велика панель; фліпчарт чи маркерна дошка — щонайменше 2 (в ідеалі за кількістю малих груп); папір для фліпчарту — 1 блок; маркери чотирьох базових кольорів; стікери 3–4 кольорів; планшети із затискачами за кількістю учасників та учасниць; ручки й олівці; настільні таблички для імен. Методичні матеріали: презентація, інформаційна брошура, картки з кейсами (наведені у додатках до уроку)
РОЗРОБНИКИ	Ірина Білоус, Микола Піпак, Світлана Мінько, Юлія Романовська, Наталія Костюк

Структура і таймінг

1	Вступ та айсбрейкер Знайомство, «Мапа очікувань», актуалізація типових порушень	20 хв
2	Міні лекція «Хто такий Військовий омбудсман?» Розуміння статусу, повноважень, меж компетенції та порядку подання скарги.	20 хв
3	Практична симуляція «Ідентифікуй та відреагуй» Аналіз трьох кейсів і формулювання предмета звернення	15 хв
4	Батл правозахисників Порівняння Уповноваженого ВРУ з прав людини та Військового омбудсмана.	15 хв
5	Підбиття підсумків та рефлексія Закріплення алгоритму звернення та ключових висновків заняття.	10 хв

Хід уроку

1

Вступ та айсбрейкер

20 хвилин

Вступне повідомлення. В умовах війни особливо важливо, щоб військовослужбовці мали не лише обов'язки, а й реальні гарантії захисту своїх прав, гідності та законних інтересів. Тема також пов'язана з адаптацією української правової системи до стандартів НАТО та захистом прав людини у секторі безпеки й оборони. [Слайд 2](#)

Мета зустрічі: сформувати чітке розуміння функцій Військового омбудсмана, навчити алгоритму звернення та розмежувати сфери компетенції різних правозахисних інституцій. [Слайд 3](#)

Знайомство та вправа «Мапа очікувань»

Учасники та учасниці знайомляться. Тренер(ка) пропонує зафіксувати на стікерах очікування від заняття та розмістити їх на фліпчарті. Очікування коротко групуються за змістом.

Групове завдання

Протягом 5 хвилин обговоріть найпоширеніші порушення прав військовослужбовців. Після обговорення групи коротко називають свої варіанти. [Слайди 5-6](#)

Після відповідей тренер(ка) демонструє наведені у презентації дані про найпоширеніші питання: [Слайд 7](#)

19%

Направлення на ВЛК та лікування

9%

Щомісячне грошове забезпечення та додаткова винагорода

7%

Звільнення з військової служби

5%

Переміщення до іншої частини

4%

Тривале перебування на позиціях та відсутність ротацій

Актуалізація

Статистика звернень оновлюється. Перед кожним проведенням тренер(ка) звіряє наведені показники з офіційними даними Офісу Військового омбудсмана та називає період, за який вони наведені.

2

Міні лекція «Хто такий Військовий омбудсман?»

20 хвилин

Зміст модуля: правовий статус, ключові функції, сфера відповідальності та межі повноважень Військового омбудсмана. Чому виникла потреба у створенні окремої вертикалі для сектору оборони. Опорний матеріал для мінілекції наведено в [Додатку Б](#).

Правовий статус

Військовий омбудсман — це посадова особа, через яку Президент України здійснює демократичний цивільний контроль за дотриманням органами військового управління та командирами прав військовослужбовців, резервістів, членів добровольчих формувань та членів руху опору. 16 жовтня 2025 року Президент України призначив Військовим омбудсманом Ольгу Решетилу (Кобилінську). 27 січня 2026 року Офіс Військового омбудсмана офіційно розпочав роботу. [Слайд 8](#)

Основні повноваження

- розглядає індивідуальні та колективні скарги військовослужбовців;
- надає первинну правову допомогу;
- проводить розслідування у випадках порушення прав;
- контролює якість та своєчасність надання медичної допомоги;
- працює над усуненням можливих зловживань з боку командування;
- вимагає усунення порушень;
- у визначених законом випадках складає протоколи про адміністративні правопорушення.

Слайд 9**Офіс не має повноважень щодо:**

- контролю або впливу на правоохоронні органи під час досудових розслідувань;
- виконання судових рішень, зокрема щодо поновлення виплат;
- надання правових роз'яснень, тлумачення норм законодавства або формування правової позиції щодо конкретних ситуацій;
- розгляду скарг, пов'язаних із мобілізацією, відстрочкою чи виключенням з військового обліку, якщо вони надходять від ветеранів війни, які на момент звернення не є чинними військовослужбовцями;
- розгляду повідомлень про ймовірне вчинення кримінального правопорушення. **Слайд 10**

Як подати скаргу?

Питання	Відповідь
Хто може звернутися	Військовослужбовець особисто або його представник
Форма скарги	Індивідуальна або колективна; подається усно чи письмово, письмова — у довільній формі
Обов'язкові відомості	Дані заявника, суть порушення, вимоги, дата та підпис
Докази	До скарги можуть додаватися підтвердні документи
Електронний підпис	Не вимагається
Особливість	Закон України «Про звернення громадян» на такі скарги не поширюється
Способи подання	• Онлайн-форма на сайті milomb.gov.ua; • електронна пошта skarha@milomb.gov.ua; • поштова адреса: 03186, м. Київ, бул. Чоколівський, 13

Слайди 11-12**3****Практична симуляція «Ідентифікуй та відреагуй»**

15 хвилин Формат: робота в малих групах

Учасникам та учасницям роздають вигадані, але реалістичні фабули (**Додаток В**):

- незаконне утримання на гауптвахті;
- ігнорування рапорту про стан здоров'я;
- дискримінація за гендерною ознакою у військовій частині.

Завдання груп: визначити, чи належить це питання до компетенції Військового омбудсмена, та скласти проект звернення.

Кейс 1. Незаконне утримання на гауптвахті

Старший солдат М. під час виконання службових обов'язків у зоні бойових дій вступив у словесний конфлікт із командиром батальйону щодо порядку виконання наказу. Командир батальйону, вважаючи дії підлеглого порушенням військової дисципліни, видав усне розпорядження помістити старшого солдата М. під варту до кімнати затриманих (гауптвахти) органу ВСП на 10 діб «для перевиховання».

Проведення про адміністративне правопорушення за ст. 172-10 або ст. 172-15 КУпАП не оформлювалося, матеріали службового розслідування не склалися, рішення суду про застосування арешту з утриманням на гауптвахті відсутнє. На прохання затриманого надати йому можливість зв'язатися з адвокатом або родичами командир відповів відмовою, зазначивши, що в умовах воєнного стану «рішення командира є остаточним».

Ключові порушення:

- Порушення ст. 29 Конституції України (право на свободу та особисту недоторканність).
- Порушення порядку застосування адміністративного арешту з утриманням на гауптвахті (поміщення на гауптвахту можливе виключно за рішенням суду відповідно до ст. 14, 14-1 Дисциплінарного статуту ЗСУ та КУпАП).
- Відмова у забезпеченні права на правову допомогу та повідомленні близьких осіб.

Предмет звернення: Заява про незаконне позбавлення свободи, перевищення службових повноважень командиром та вимогу негайного звільнення з-під варти.

Кейс 2. Ігнорування рапорту про стан здоров'я

Молодший сержант К. під час виконання бойового завдання отримав мінно-вибухову травму та контузію, після чого в нього загострилися хронічні захворювання хребта, з'явився гострий больовий синдром і обмеження рухливості. Військовослужбовець подав командирі роти письмовий рапорт із проханням направити його на медичний огляд військово-лікарською комісією (ВЛК) для визначення ступеня придатності до військової служби та надання направлення на стаціонарне лікування, додавши медичні довідки від цивільного лікаря-невролога.

Командир роти відмовився реєструвати рапорт, порвав його у присутності інших військовослужбовців та заявив, що «всі здорові, поки є кому тримати зброю», наказавши К. вибувати на позиції. Протягом двох тижнів стан здоров'я К. критично погіршився (втрата свідомості, неможливість пересуватися без сторонньої допомоги), однак рапорти про погіршення стану здоров'я командуванням підрозділу продовжували ігноруватися.

Ключові порушення:

- Порушення ст. 11 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (право на охорону здоров'я та медичну допомогу).
- Порушення вимог Положення про проходження громадянами України військової служби у ЗСУ та Наказу МОУ № 402 щодо порядку направлення військовослужбовців на ВЛК.
- Порушення Статуту внутрішньої служби ЗСУ щодо обов'язку командира піклуватися про збереження здоров'я підлеглих та розглядати рапорти в установлені строки.

Предмет звернення: Скарги на бездіяльність командування, вимоги вжити невідкладних заходів для направлення військовослужбовця на лікування та проходження ВЛК.

Кейс 3. Дискримінація за гендерною ознакою

Старший лейтенант В. (жінку), яка має вищу військову освіту, досвід участі у бойових діях та відмінні показники службової діяльності, було рекомендовано атестаційною комісією бригади на вакантну посаду командира механізованої роти.

Проте заступник командира бригади з морально-психологічного забезпечення у приватній розмові та пізніше під час наради заявив, що «жінці не місце на командній посаді в бойовому підрозділі», і що він «не допустить, щоб чоловіки підпорядковувалися жінці». У результаті подання на призначення В. на посаду було відхилено без правових підстав, а на вакантну посаду було призначено молодшого за званням та менш досвідченого військовослужбовця-чоловіка. Одночасно старшому лейтенанту В. було без її згоди запропоновано переведення на тилову посаду (діловода), аргументуючи це тим, що «це більше підходить для жінки».

Ключові порушення:

- Порушення ст. 24 Конституції України (рівність прав жінок і чоловіків).
- Порушення Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» та ст. 1-1 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (заборона дискримінації за ознакою статі при проходженні військової служби).
- Дискримінаційний підхід під час просування по службі та призначення на посади.

Предмет звернення: Заява про факт гендерної дискримінації, проведення службового розслідування відносно посадових осіб та поновлення порушеного права на просування по службі.

Примітка для тренера(ки)

Опорою для перевірки слугують два переліки з Модуля 2: основні повноваження Офісу та питання, що до його компетенції не належать. Групі варто спершу звірити факту з другим переліком — це швидше відсіює непрофільні звернення.

4 Батл правозахисників: розмежування компетенцій

15 хвилин Формат: гра-дебати

Порівняльний аналіз повноважень загального Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та Військового омбудсмена. Учасники та учасниці мають швидко визначити, «чий це клієнт», коли виникає перехресна юрисдикція. **Слайд 13**

Матеріал для тренера(ки)

Головна різниця полягає у спеціалізації, підпорядкованості та оперативності доступу до закритих військових об'єктів.

Критерій	Уповноважений ВРУ з прав людини	Військовий омбудсман
Мета діяльності	Захист прав і свобод людини	Захист прав військовослужбовців
Правовий статус	Конституційний орган парламентського контролю; найвищий рівень незалежності	Посадова особа, через яку Президент України здійснює демократичний цивільний контроль
Призначення	Верховною Радою України	Президентом України
Підзвітність	Верховній Раді України	Президентові України
Предмет контролю	Права людини в усіх сферах	Права військовослужбовців у секторі безпеки і оборони
Юрисдикція (Суб'єкти)	Усі громадяни України, іноземці та особи без громадянства на території держави	Військовослужбовці, резервісти, військовозобов'язані на зборах, члени добровольчих формувань, учасники руху опору та визначені законом працівники правоохоронних органів
Сфера діяльності	Усі сфери публічного управління	Лише сектор безпеки і оборони.
Основні повноваження	Розгляд звернень, перевірки, подання, звернення до суду, конституційні подання.	Розгляд звернень, перевірки, рекомендації, інформування Президента та компетентних органів.
Доступ до інформації	Загальний, але для доступу до таємних військових об'єктів і документів часто потрібні тривалі процедури погодження	Безперешкодний, оперативний доступ до військових частин, місць дислокації, гауптвахт та внутрішніх наказів командування
Спрямованість дій	Стратегічний захист, зміна загального законодавства, моніторинг у масштабах держави	«Швидке реагування» на місцях, вирішення специфічних конфліктів усередині військової ієрархії, де загальні цивільні процедури не діють.

5

Підбиття підсумків та рефлексія

10 хвилин

Зворотний зв'язок від учасників та учасниць. Вручення пам'яток-алгоритмів «Як захистити свої права у війську» (**Додаток Б**).

Ключове повідомлення

Військовий омбудсман — це спеціальний механізм захисту прав військовослужбовців, який забезпечує демократичний цивільний контроль та сприяє відновленню порушених прав.

Хто допоможе підготувати скаргу до Військового омбудсмана. *Слайди 14-16*

Організація	Контакт
Безоплатна правнича допомога — державна система	0 800 213 103 (дзвінки по Україні безкоштовні)
ГО «Юридична сотня»	0 800 308 100
БФ «Право на захист»	099 507 50 90, 068 507 50 90, 093 507 50 90
ГО «Сила Поділля»	067 748 18 14
Ветеранський простір «Побратим»	067 959 40 65

Додатки

Додаток А. Презентація «Військовий омбудсман як механізм захисту прав військовослужбовців»

Додаток Б. Інформаційна брошура «Військовий омбудсман України — захист ваших прав»

Додаток В. Картки з фабулами кейсів до практичної симуляції «Ідентифікуй та відреагуй»

Урок 6

Що таке Міжнародний реєстр збитків та як до нього подати заяву

Юридична клініка «Pro bono» Національного університету «Острозька академія», м. Острог, та ГО «Рівненська правозахисна група», м. Рівне

60 хвилин

Тривалість уроку

10-25 осіб

Кількість учасників/учасниць

Мета

Після заняття учасники та учасниці зможуть визначати категорії збитків, які підлягають реєстрації, знатимуть, як розпочати процес подання заяви, та розумітимуть роль Реєстру як першого кроку до отримання компенсації

АВДИТОРІЯ

Ветерани, внутрішньо переміщені особи, військовослужбовці

ОБЛАДНАННЯ /
МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

Смартфони з доступом до інтернету, фліпчарт, папір для фліпчарту, стікери, маркери, роздаткові матеріали.
Методичні матеріали: презентація, кейси, інформаційні буклети та постер (наведені у додатках до уроку)

РОЗРОБНИКИ

Ольга Шминдрук, Діана Щупак, Володимир Седунов, Владислав Єгоров, Ірина Вишневська

Структура і таймінг

1

Привітання та правила роботи

Бесіда, узгодження правил роботи

5 хв

2

Створення безпечного простору

Коротке пояснення тренера(ки)

3 хв

3

Мотивація та зацікавлення

Бесіда, запитання до аудиторії, інтерактивна вправа

10 хв

4

Міні лекція

Пояснення критеріїв прийнятності, категорій заяв і порядку подання

10 хв

5

Інтерактивна вправа «Підготуй заяву до Міжнародного реєстру збитків»

Робота в малих групах із кейсами, презентація результатів

20 хв

6

Рефлексія

Обговорення, відповіді на підсумкові запитання

10 хв

7

Завершення заняття

Підсумкове слово

2 хв

Хід уроку

1

Привітання та правила роботи

5 хвилин

Мета етапу: привітати учасників та учасниць, створити безпечну атмосферу та домовитися про правила роботи.

Тренер(ка):

«Доброго дня! Раді вітати вас на нашому занятті. Дякуємо, що знайшли час долучитися. Перш ніж ми розпочнемо, пропонуємо домовитися про кілька простих правил, які допоможуть нам почуватися комфортно та безпечно під час роботи». **Слайд 2**

1

Повага. Ми слухаємо одне одного, не перебиваємо, не оцінюємо і не критикуємо. Пам'ятаймо, що досвід кожної людини є важливим і заслуговує на повагу.

2

Правило „Стоп“. Якщо якесь запитання чи тема для вас зараз некомфортні, ви можете не відповідати, зробити паузу або просто побути слухачем. Це абсолютно нормально.

3

Конфіденційність. Якщо хтось із учасників чи учасниць захоче поділитися особистою історією, ми залишаємо її в межах нашої групи та не поширюємо без згоди людини.

4

Дотримання часу. Нам важливо, щоб кожен мав можливість висловитися, тому будемо говорити коротко й по суті.

5

Піднята рука. Якщо хочете поставити запитання або поділитися думкою, будь ласка, підніміть руку. Ми обов'язково дамо вам слово.

6

Вільний простір. Якщо вам потрібно вийти, ви можете це зробити, не заважаючи іншим учасникам та учасницям.

Тренер(ка):

Можливо, ви хотіли б додати ще якесь правило? Чи всі погоджуються працювати за такими правилами?

Дякуємо! Тоді можемо розпочинати нашу зустріч».

Правила фіксуються на фліпчарті й залишаються перед очима учасників та учасниць протягом усього заняття.

2

Створення безпечного простору

3 хвилини

Мета етапу: дати учасникам та учасницям відчуття контролю та психологічної безпеки.

Тренер(ка):

«Сьогодні ми говоритимемо про втрати, пошкоджене майно, поранення та інші наслідки війни. Для когось ця тема може бути особистою. Ви самі визначаєте, чим готові ділитися. Під час заняття можна не відповідати на окремі запитання, не розповідати власну історію або зробити коротку перерву. Ми працюємо з правовими механізмами та кейсами, а не оцінюємо чиїсь переживання». **Слайд 3**

3

Мотивація та зацікавлення

10 хвилин

Мета етапу: привернути увагу учасників та учасниць до теми Реєстру збитків, викликати емоційний відгук та показати практичну значущість інформації для їхнього життя.

Тренер(ка):

«Війна по-різному вплинула на життя українців. Хтось був змушений залишити свій дім, хтось зазнав пошкодження майна, хтось проходив лікування після поранення або допомагав своїм близьким долати наслідки війни. Сьогодні ми поговоримо про те, як такі збитки можуть бути офіційно зафіксовані через Міжнародний реєстр збитків та яку роль цей механізм відіграє у майбутньому компенсаційному процесі.

Перш ніж ми перейдемо до основної теми, хотіли б почути від вас: які питання чи проблеми, пов'язані з наслідками війни та відшкодуванням збитків, хвилюють вас найбільше?»

Тренер(ка) вислуховує відповіді та за потреби фіксує ключові запити на фліпчарті.

Тренер(ка):

«Дякуємо за ваші відповіді. Сьогодні ми поговоримо про те, що таке Міжнародний реєстр збитків, хто може подати заяву до Реєстру, які категорії збитків доступні, які документи потрібні та як подати заяву через застосунок „Дія“». **Слайд 6**

Вправа «Міф чи факт»

Методика проведення: тренер(ка) зачитує три твердження про Міжнародний реєстр збитків для України, а учасники та учасниці усно визначають, міф це чи факт. **Слайд 4**

Твердження	Відповідь	Пояснення
1. До Реєстру збитків для України можуть подаватися лише особи, які є потерпілими від воєнних злочинів.	Міф	До Реєстру збитків можуть подаватися фізичні особи (внутрішньо переміщені особи, військовослужбовці, члени сімей військовослужбовців та інші, у тому числі потерпілі від воєнних злочинів), юридичні особи, у тому числі органи державної влади. Головне, аби заява відповідала критеріям прийнятності.
2. Подання заяви до Реєстру означає автоматичне отримання компенсації.	Міф	Реєстр збитків не виплачує компенсацій — наразі це лише перша складова компенсаційного механізму. Реєстр фіксує заяви та визначає, чи є заява прийнятною відповідно до чотирьох критеріїв.
3. Заявник може подати до Реєстру декілька заяв.	Факт	Один заявник може подати декілька заяв до Реєстру незалежно від категорії.

Тренер(ка):

«Дякуємо за ваші відповіді. Часто люди думають, що це лише про державні структури або щось на далеку перспективу. Насправді вже сьогодні тисячі українців використовують цей механізм.

Станом на сьогодні до Міжнародного реєстру збитків подано 160 000 заяв, а зареєстровано — 45 000. Це свідчить про те, що механізм уже працює і ним користуються звичайні люди, які зазнали втрат через війну». **Слайд 5**

4

Міні-лекція

10 хвилин

Формат: міні-лекція з використанням презентації

Мета етапу: надати учасникам та учасницям базове розуміння роботи Міжнародного реєстру збитків, умов подання заяв та значення Реєстру для майбутнього компенсаційного механізму.

Тренер(ка):

«Міжнародний реєстр збитків — це міжнародний механізм, створений для збору та збереження інформації про втрати, збитки та шкоду, яких зазнали люди, бізнес і держава внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України.

Простими словами, Реєстр допомагає офіційно зафіксувати завдану шкоду та зібрати докази, які можуть бути використані в майбутньому компенсаційному механізмі.

Важливо розуміти, що Реєстр не виплачує компенсації та не визначає їх розмір. Його завдання — прийняти заяву, перевірити її відповідність встановленим вимогам та внести інформацію до міжнародної бази даних.

Після подання заява проходить перевірку. Якщо вона відповідає встановленим критеріям, інформація вноситься до Реєстру збитків. У майбутньому ці дані мають стати основою для роботи міжнародної Компенсаційної комісії, яка розглядатиме вимоги щодо відшкодування шкоди. Тобто подання заяви сьогодні не означає отримання виплати завтра. Але це означає, що ваша вимога буде офіційно зафіксована в міжнародній системі». **Слайд 7**

Щоб заяву внесли до Реєстру, вона повинна відповідати чотирьом умовам: **Слайд 8**

1

збитки повинні бути завдані 24 лютого 2022 року або пізніше;

2

подія має відбутися на території України в межах міжнародно визнаних кордонів;

3

шкода повинна бути пов'язана зі збройною агресією Російської Федерації;

4

заяву має подати належний заявник, яким може бути фізична особа, юридична особа або держава

Реєстр містить різні категорії заяв залежно від того, якої саме шкоди зазнала людина.

Для ветеранів та військовослужбовців найбільш актуальними можуть бути такі категорії:
Слайд 9

A2.1**Смерть близького члена сім'ї.**

Ця категорія стосується випадків загибелі близьких родичів внаслідок війни

A2.3**Серйозні тілесні ушкодження.**

Ця категорія стосується випадків тяжких поранень та інших серйозних ушкоджень здоров'я, отриманих внаслідок збройної агресії Російської Федерації.

A2.4**Сексуальне насильство****A2.5**

Катування, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження чи покарання.
Ідеться про випадки незаконного утримання, катувань, фізичного чи психологічного насильства.

Для внутрішньо переміщених осіб та власників майна найбільш поширеними є такі категорії:
Слайд 10

A1.1

Вимушене внутрішнє переміщення.
Вона застосовується, якщо людина була змушена залишити своє місце проживання та переїхати в інший населений пункт через війну.

A3.1

Знищення або пошкодження житла.
Це випадки, коли житловий будинок або квартира були зруйновані чи пошкоджені внаслідок бойових дій.

A3.6

Втрата контролю над майном на тимчасово окупованих територіях.
Ідеться про ситуації, коли власник через окупацію не має можливості користуватися або розпоряджатися своїм майном.

Тренер(ка):

«Важливо пам'ятати, що перелік категорій поступово розширюється. Тому навіть якщо ви не бачите зараз категорії, яка повністю відповідає вашій ситуації, варто стежити за оновленнями Реєстру та зберігати всі документи, які можуть підтвердити завдану шкоду.

«Подання заяв здійснюється безкоштовно через портал або застосунок „Дія“. Під час подання заявник може додавати документи та інші матеріали, які підтверджують факт завдання шкоди: документи про право власності, медичні довідки, акти обстеження, фотографії, відео та інші докази». **Слайд 11**

«Перш ніж перейти до практичної вправи, хочемо ознайомити вас із офіційним ресурсом Міжнародного реєстру збитків, де зібрана вся необхідна інформація щодо подання заяв.

Зараз на екрані ви бачите QR-код, за яким можна перейти на сайт Реєстру та ознайомитися з актуальною інформацією». **Слайд 12**

Тренер(ка) демонструє на екрані основну інформацію, яка може бути корисною для учасників та учасниць: категорії заяв, умови їх подання, перелік можливих доказів, порядок подання заяв через портал або застосунок «Дія», а також відповіді на поширені запитання.

5

Інтерактивна вправа «Підготуй заяву до Міжнародного реєстру збитків»

20 хвилин

Формат: міні-лекція з використанням презентації

Мета етапу: навчити учасників та учасниць визначати категорії збитків, перевіряти відповідність заяви критеріям Реєстру та визначати докази, необхідні для її подання.

Тренер(ка):

«Ми вже розглянули, як працює Міжнародний реєстр збитків, хто може подати заяву та які документи можуть знадобитися. Тепер спробуємо застосувати ці знання на практиці. Кожна група отримає ситуацію, наближену до реальних життєвих обставин.

Ваше завдання: визначити, які категорії заяв можуть бути застосовані, чи відповідає ситуація вимогам Реєстру та які докази варто підготувати для подання заяви».

Учасники та учасниці об'єднуються у 3 групи за кольором картки, яку кожен отримав перед вправою (**Додаток Е**).

Тренер(ка):

«Зараз для роботи об'єднаємося в групи. Кожен із вас отримав кольорову картку. Будь ласка, знайдіть учасників чи учасниць із таким самим кольором та сформууйте групу».

Кожна група отримує:

- опис ситуації (**Додаток Б**);
- попередньо підготовлені інформаційні матеріали щодо відповідних категорій (**Додатки В, Г**);
- аркуш для фіксації відповідей.

Тренер(ка):

«Ми працюємо з навчальними ситуаціями, а не з особистими історіями учасників та учасниць. Ви можете наводити приклади з власного досвіду лише за бажанням. Якщо якась тема викликає сильні емоції або дискомфорт, можна не брати участі в обговоренні конкретного кейсу, перейти в роль спостерігача або зробити коротку перерву. Під час роботи просимо зосереджуватися на фактах, документах і порядку подання заяви. Наше завдання сьогодні — навчитися користуватися правовим механізмом, а не обговорювати особисті переживання».

Завдання для групи:

- Визначити, чи може ця особа подати заяву до Реєстру збитків та за якою категорією (категоріями).
- Визначити, які підтвердні матеріали треба додати, щоб підтвердити заявлені збитки.
- Зайти в застосунок «Дія» у відповідний розділ залежно від категорії заяви та ознайомитися з алгоритмом подання заяви. **Слайд 13.**

Рекомендація для тренера(ки)

Під час роботи груп тренер(ка) консультує учасників та учасниць, за потреби допомагає орієнтуватися в застосунку «Дія» під час подання заяви відповідної категорії.

Презентація результатів

Кожна група коротко презентує свої висновки. Після виступу кожної групи тренер(ка) узагальнює відповідь, звертає увагу на правильність визначення категорій та критеріїв прийнятності, а також доповнює перелік можливих доказів. За потреби тренер(ка) акцентує увагу на практичних аспектах подання заяв. **Слайди 14–16**

Тренер(ка):

«Ця вправа показує, що для подання заяви важливо не лише знати свою категорію збитків, а й завчасно підбати про документи та докази. Саме вони допомагають підтвердити завдану шкоду та зафіксувати її в Міжнародному реєстрі збитків».

Рекомендація для тренера(ки)

У разі технічної неможливості для учасників та учасниць зайти в застосунок «Дія» тренер(ка) демонструє алгоритм подання заяви на екрані. Як альтернативний варіант учасникам та учасницям може демонструватися відео.

6**Рефлексія**

10 хвилин

Мета етапу: отримати зворотний зв'язок від учасників та учасниць щодо почутої інформації.

Тренер(ка):

«Перш ніж завершити наше заняття, пропонуємо коротко підбити підсумки. Подумайте, будь ласка, над двома запитаннями: **Слайд 17**

01

Що з почутого сьогодні було для вас найціннішим?

02

Що потребує додаткового пояснення або залишилося незрозумілим?

7**Завершення заняття**

2 хвилини

Мета етапу: отримати зворотний зв'язок від учасників та учасниць щодо почутої інформації.

Тренер(ка):

«Дякуємо вам за роботу та активну участь. Сподіваємося, що сьогоднішня інформація була корисною та допоможе вам краще орієнтуватися в можливостях Міжнародного реєстру збитків.

Якщо після заняття у вас залишилися індивідуальні запитання щодо конкретної життєвої ситуації, ви можете звернутися за додатковою консультацією».

Додатки

Додаток А. Презентація «Що таке Міжнародний реєстр збитків та як до нього подати заяву»

Додаток Б. Кейси до інтерактивної вправи

Додаток В. Інформаційний буклет «Міжнародний реєстр збитків» (загальний)

Додаток Г. Інформаційні буклети за категоріями заяв: А1.1, А2.1, А2.2, А2.3

Додаток Г. Постер А3 «Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України»

Урок 7

Як отримати компенсацію за пошкоджене / втрачене майно внаслідок бойових дій?

Юридична клініка імені Миколи Удода Донецького національного університету імені Василя Стуса та ГО «Європейський альянс великих можливостей»

1 година 30 хвилин

Тривалість уроку

15-25 осіб

Кількість учасників/учасниць

Мета

Сформуувати практичні навички відновлення порушених майнових прав громадян

АВДИТОРІЯ

Внутрішньо переміщені особи від 20 років,
базово знайомі з темою

ОБЛАДНАННЯ /
МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

Проектор, Wi-Fi, смартфони, фліпчарт, маркери, стікери, картки.
Методичні матеріали: презентація (30 слайдів), буклет, листи-відмови,
таблиці коефіцієнтів, картки з умовами (наведені у додатках до уроку)

РОЗРОБНИКИ

Лілія Амелічева, Катерина Калаченкова, Нікіта Козловський,
Анна Мисик, Ярослава Столяр

Структура і таймінг

1	Вступ: правила роботи та знайомство Діалог, QR-опитування	10 хв
2	Блок «Збирання доказів» Пояснення, запитання-відповіді	10 хв
3	Блок «Пошкоджене майно» Алгоритм, причини відмов	7 хв
4	Вправа «Знайдіть рішення» Три групи, аналіз листів-відмов	10 хв
5	Блок «Знищене майно» Алгоритм, нюанси, формула розрахунку	7 хв
6	Вправа «Прорахуйте компенсацію» Три групи, розрахунок	10 хв
7	Блок «Окуповане майно» Принципи, алгоритм	7 хв
8	Вправа «Прокоментуйте алгоритм» Три групи, аналіз алгоритму	10 хв
9	Бонусний блок. Міжнародний реєстр збитків Пояснення, порівняння	9 хв
10	Вправа «Підводимо підсумки» Три групи, формула 3-2-1	10 хв

Хід уроку

1

Вступ: правила роботи та знайомство

10 хвилин

Привітання та структура заходу

Тренер(ка):

«Вітаю всіх! Мене звати _____, також хочу представити своїх колег — _____. Ми — клініцисти юридичної клініки, і в рамках програми Street Law за підтримки Асоціації юридичних клінік України та Інституту Рауля Валленберга сьогодні маємо можливість провести інформаційний захід, присвячений, на жаль, дуже актуальній темі — «Як отримати компенсацію за втрачене майно внаслідок бойових дій», у якій розглянемо три сценарії: пошкоджене, знищене та майно на тимчасово окупованій території.

Наш захід буде поділено на кілька блоків: **Слайд 2**

- почнемо зі знайомства, щоб ми могли краще зрозуміти ваші ситуації, а ви, можливо, змогли побачити людину зі схожим досвідом;
- після того перейдемо до основної частини, де детально розглянемо зазначені сценарії, нюанси та можливі перешкоди для отримання компенсації;
- третім блоком буде невеликий бонус — питання міжнародного реєстру збитків, де розглянемо загальну інформацію про нього та порівняємо його з нашим державним реєстром, більш відомим як програма «ЄВідновлення»;
- і на завершення підіб'ємо підсумки теоретичного блоку та залишимо час для ваших запитань.

Під час підготовки матеріалу ми намагалися залучити максимум практики, щоб сьогодні ви отримали не просто теоретичні знання, а повноцінну навичку у вигляді відпрацьованого алгоритму дій у різних сценаріях».

Правила роботи

Тренер(ка):

«Наостанок хочу запропонувати встановити перелік правил, яких ми всі дотримуватимемося, адже наша сьогоднішня тема достатньо чутлива, тому в наших інтересах забезпечити максимально комфортне середовище. Отже, які в кого є варіанти?»

Примітка для тренера(ки)

Діалог з аудиторією, розрахований на 5 хвилин. Якщо учасники та учасниці не мають варіантів — підказуємо, за потреби перемикаємо на **Слайд 3**.

Правила, які пропонує презентація

1

Повага. Слухаємо одне одного без перебивань та оцінних суджень.

2

Вільна зона. Можна вийти або взяти паузу, коли це потрібно.

3

Питання. Піднімайте руку, якщо маєте запитання чи доповнення. **Слайд 4**

Знайомство

Тренер(ка):

«Переходимо до першого блоку — знайомства. Прошу вас узяти свої телефони та відсканувати QR-код на презентації, де на вас чекають три запитання:

- 1 Який статус зараз діє на території, де знаходиться ваше майно?
- 2 Яким одним словом ви могли б описати свою ситуацію зараз?
- 3 Що очікуєте почути від нас?

Тренер(ка):

На відповідь у вас є 5 хвилин, і якщо виникають питання технічного характеру — обов'язково кажіть, я допоможу». **Слайд 4**

Примітка для тренера(ки)

Через 5 хвилин проводимо рефлексію наданих відповідей, занотовуємо запитання, які стосуються матеріалу заходу.

2

Блок «Збирання доказів»

10 хвилин

Це підтема, яка буде однією з найважливіших під час обговорення всіх трьох сценаріїв: які документи доцільно мати при собі, коли питання стосується майна, що було знищене, пошкоджене чи окуповане, і що робити, коли документи втрачені або залишилися там, куди зараз немає доступу.

Слайд 6

Виділяємо три ключові категорії — документи, які підтверджують особу, право власності та факт стану майна.

1 Документи, що підтверджують особу

Паспорт громадянина або закордонний паспорт мають бути дійсними, коректними та без розбіжностей у даних. Якщо виникають подібні виклики, варто звернутися до ЦНАПу, міграційної служби чи паспортного сервісу.

2 Документи, що підтверджують право власності на майно

- актуальний витяг з Державного реєстру речових прав, який можливо оформити через «Дію»;
- нотаріально завірени документи — договори купівлі-продажу, дарування, міни, довічного утримання або спадковий договір; дублікати можна отримати в нотаріуса;
- свідоцтво про право на спадщину, про право власності на нерухоме майно (яке видавалося державними реєстраторами або місцевими органами до 2016 року) чи про приватизацію житла — отримати можна в ЦНАПі або органах місцевого самоврядування;
- судові рішення про визнання права власності — у канцелярії суду, який виносив рішення.

3 Документи, що підтверджують факт стану майна

Тут найширший перелік варіацій. Доказами пошкодження або знищення майна можуть слугувати:

- акт про пожежу ДСНС;
- витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань;
- інформаційне повідомлення до Реєстру пошкодженого та знищеного майна;
- звіт про оцінку збитків;
- акт обстеження кваліфікованим експертом;
- фото- та відеозйомка об'єктів до та після подій;

будь-які відомості в ЗМІ чи на офіційних ресурсах. **Слайд 7**

Як правильно фіксувати фото- та відеодокази

Матеріали, за можливості, мають бути чіткими та зрозумілими — це очевидно. Але мало хто знає, що не менш важливо зафіксувати час та геолокацію зйомки. Якщо є можливість зняти відео, час і адресу можна проговорити вголос; для фотофіксації існують спеціалізовані застосунки, які наносять усе необхідне одразу на знімок.

Докази мають містити максимум інформації, тобто якомога більше послідовних фото: пошкоджений об'єкт повністю, з чотирьох сторін, і самі пошкодження зблизька — фасад, дах, кімнати, несучі конструкції, комунікації тощо.

Далі — 5 хвилин на запитання та відповіді, після чого переходимо до наступної підтеми.

3

Блок «Пошкоджене майно»

7 хвилин

Сценарій 1: алгоритм дій, обмеження та можливі причини відмов [Слайд 7](#)

Алгоритм дій

1

Заява в «Дії» або ЦНАП

У застосунку це розділ «Послуги», де в блоці «ЄВідновлення» потрібно обрати пункт «Пошкоджене майно» і спочатку подати саме повідомлення про пошкодження, а вже після цього — окрему заяву на компенсацію. Чим більше фотографій ви додасте до заяви, тим краще; обов'язково збережіть підтвердження того, що заяву подано — воно ще знадобиться.

2

Повідомлення

Паралельно із заявою письмово повідомте місцеву військову адміністрацію про сам факт пошкодження об'єкта — це офіційно фіксує момент вашого звернення.

3

Експертна оцінка

На об'єкт виїжджає комісія, оглядає його та складає акт обстеження. За можливості варто бути присутніми особисто під час огляду: тоді ви одразу зможете звернути увагу фахівців на всі пошкодження, які бачите самі, а не лише на ті, що впадають в очі під час побіжного огляду.

4

Отримання виплати

Потрібно оформити спеціальну картку в одному з банків — партнерів програми. Кошти з неї можна використовувати лише у будівельних магазинах або на послуги підрядників, які теж беруть участь у програмі. Варто заздалегідь перевірити, чи є такі партнери у вашому місті. [Слайд 8](#)

Основні причини відмов

Причина	Пояснення
Часовий фактор	Оформити заявку можна тільки до початку ремонтних робіт або на їхньому найпочатковішому етапі, тому не варто затягувати з поданням
Судимість	Якщо особа має незняту або непогашену судимість за злочини проти основ національної безпеки України, вона не підпадає під умови програми
Статус території	Отримати кошти безпосередньо на ремонт житла в зоні активних бойових дій чи на тимчасово окупованій території наразі технічно неможливо
Розбіжності в ДРРП	Невірні чи неактуальні дані в Державному реєстрі речових прав

Заявник не є власником	Особа не належить до кола осіб, які мають право на подання заяви
Відсутня згода співвласників	Немає письмової згоди інших співвласників на подання заяви
Неповний пакет документів	Бракує акта обстеження, документа про розмір шкоди або інших обов'язкових документів

Порада

Перевіряти все двічі ще до подання заяви — повторне звернення забирає значно більше часу і сил, ніж уважна підготовка одразу. **Слайди 9–10**

4

Практична вправа «Знайдіть рішення»

10 хвилин

Хід вправи: ділимо аудиторію на три групи, кожній видаємо роздрукований лист-відмову від військової адміністрації (**Додаток Б**) та аркуші для нотаток. Завдання групи — визначити причину відмови і запропонувати подальший алгоритм дій. **Слайд 12**

Ключ для тренера(ки): підстави відмов у листах

Комісія	Норма	Підстава відмови
Краматорська міська ВА	п. 6 ст. 6, пп. 1	У ДРРП відсутні відомості про право власності заявника на об'єкт
Ізюмська міська ВА	п. 6 ст. 6, пп. 2	Недостовірні дані в заяві — розбіжність між заявленою площею пошкодження та фактичною
Ніжинська міська ВА	п. 6 ст. 6, пп. 3	Заявник не є власником і не належить до кола осіб, які мають право подати заяву
Охтирська міська ВА	п. 6 ст. 6, пп. 4	Відсутня письмова згода інших співвласників на подання заяви
Бериславська міська ВА	п. 6 ст. 6, пп. 5	Неповний пакет документів — немає акта обстеження та документа про розмір шкоди

Підсумок тренера(ки)

Важливо уважно читати кожен пункт відмови — часто рішення лежить на поверхні, просто треба знати, куди дивитись.

5

Блок «Знищене майно»

7 хвилин

Сценарій 2: алгоритм дій, нюанси та розрахунок відшкодування **Слайд 11**

Знищене майно — це ситуація, коли об'єкт уже неможливо відновити. Базовий алгоритм тут дуже схожий на попередній, різниця з'являється саме в нюансах та в тому, як рахується сума компенсації.

Алгоритм дій

Подаєте заяву через «Дію» або ЦНАП (той самий розділ «Відновлення», тільки тепер обираєте пункт «Знищене майно»), додаючи якомога більше фотографій; письмово повідомляєте місцеву військову адміністрацію; після цього виїжджає експертна комісія, яка складає акт обстеження та чек-лист. Завершується все отриманням виплати через спеціальну картку в банку-партнері.

Слайд 13

Нюанси, на які варто звернути особливу увагу

Тут з'являються свої нюанси, на які варто звернути особливу увагу. [Слайд 14](#)

Нюанс	Зміст
Обмеження по часу	Сертифікат діє 5 років з моменту отримання, а після надходження коштів залишається лише місяць на їх використання
Продаж житла	Нерухомість, придбану за сертифікатом, заборонено продавати протягом наступних 5 років
Відмова від власності	Обов'язкова умова — вона виключає ситуацію, коли одна й та сама особа отримає дві компенсації за один об'єкт
Сума угоди	Якщо обране житло дорожче за суму сертифіката, можна доплатити власні кошти; якщо дешевше — залишок згорає, оскільки виплата здійснюється одноразово

Як рахується сума компенсації

Формула розрахунку

$$B_i = B_{cp} \times K_p \times K_{kimn} \times K_{rik} \times S_{zn}$$

B_i — розмір компенсації за знищений об'єкт (квартиру), гривень;

B_{cp} — показник вартості 1 кв. м житла на вторинному ринку в цілому по Україні (36 422,33 грн);

K_p — регіональний коефіцієнт; K_{kimn} — коефіцієнт кількості кімнат;

K_{rik} — коефіцієнт року забудови;

S_{zn} — площа знищеного об'єкта, але не більше 150 кв. м для квартири та 200 кв. м для будинку садибного типу, садового або дачного будинку.

Приклад із презентації: 3-кімнатна квартира площею 54 кв. м у Донецькій області, збудована 1960 року. $36\,422,33 \times 0,5 \times 0,9096 \times 1 \times 54 \approx 894\,503$ грн. . [Слайд 15-16](#)

5

Практична вправа «Прорахуйте компенсацію»

10 хвилин

Хід вправи: працюємо у трьох групах. Кожній роздаємо комплект таблиць із коефіцієнтами ([Додаток В](#)) та аркуші для нотаток. Завдання — порахувати суму компенсації для свого об'єкта.

Слайд 17-18

Група	Об'єкт	Розрахунок	Результат
№ 1	Основ'янський район м. Харкова, 2-кімнатна, 1985 рік, 54 кв. м	$36\,422,33 \times 1,005 \times 0,9307 \times 1 \times 54$	$\approx 1\,839\,658$ грн
№ 2	Маріупольський район Донецької області, 1-кімнат- на, 1998 рік, 40 кв. м	$36\,422,33 \times 0,5 \times 1,0261 \times 1,03 \times 40$	$\approx 769\,882$ грн
№ 3	Подільський район м. Києва, 2-кімнатна, 1965 рік, 63 кв. м	$36\,422,33 \times 1,838 \times 0,9307 \times 1 \times 63$	$\approx 3\,925\,215$ грн

Підсумок тренера(ки)

Навіть при схожих метражах сума може відрізнятись в рази — усе залежить від регіону та року забудови. [Слайди 19-21](#)

6

Блок «Окуповане майно»

7 хвилин

Сценарій 3: принципи, які важливо пам'ятати, та алгоритм дій уже зараз [Слайд 22](#)

Це, мабуть, найскладніший сценарій із трьох. Ідеться про об'єкти, доступу до яких ви фізично не маєте, тому і принципи, і алгоритм дій тут суттєво відрізняються від попередніх двох.

Три принципи [Слайди 23-24](#)

Право власності

Женевські конвенції та Гаазькі правила прямо забороняють окупаційній владі конфіскувати приватну власність цивільних осіб. Формально ваше майно залишається вашим попри окупацію, і це важливо розуміти навіть тоді, коли здається, що зробити вже нічого не можна.

Не зволікати з фіксацією

Фіксуйте все, що можливо зафіксувати, поки є хоч якась можливість: пізніше доступ до доказів може зникнути повністю.

Фіктивні угоди

Якщо хтось каже вам, що ваше майно вже офіційно купили, знайте: будь-який такий правочин є юридично недійсним з точки зору України і жодних прав на майно не дає

Алгоритм дій [Слайд 25](#)

1

Зберегти всі наявні документи — замовити витяг з ДРРП через ЦНАП або нотаріуса та зібрати все, що є: договори купівлі-продажу, квитанції про оплату комунальних послуг, фотографії майна та будь-які інші документи, які підтверджують і власність, і стан об'єкта.

2

Зібрати докази стану майна — якщо маєте інформацію про пошкодження, мародерство чи захоплення вашого майна, обов'язково фіксуйте це письмово, з датами та деталями, навіть якщо це лише повідомлення від сусідів чи знайомих.

3

Звернутися до поліції, щоб зафіксувати факт пошкодження, знищення або протиправних дій щодо майна та отримати витяг з ЄРДР, який згодом стане одним із доказів у вашій справі.

7

Практична вправа «Прокоментуйте алгоритм»

9 хвилин

Хід вправи: ділимо на три групи та роздаємо аркуші для нотаток. Кожна група отримує описану умову та запропонований алгоритм дій (**Додаток Г**) і має проаналізувати його на правильність і актуальність. **Слайд 26**

8

Бонусний блок. Міжнародний реєстр збитків

9 хвилин

Офіційно він називається Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України, або RD4U. Штаб-квартира розташована в Гаазі (Нідерланди), є й представництво в Києві, куди теж можна звертатися. Реєстр створили Україна, Європейський Союз та ще 42 держави — загалом 44 учасники.

Головна ідея реєстру полягає в тому, що він є першим кроком до майбутнього міжнародного компенсаційного механізму, який згодом розглядатиме заяви по суті та прийматиме рішення про розмір належної компенсації. Поки що основне завдання реєстру — збір, категоризація та систематизація заяв разом з усіма доказами.

Реєстр охоплює шкоду, завдану починаючи з 24 лютого 2022 року, і тільки на території України в межах її міжнародно визнаних кордонів, включно з територіальними водами. Приймати заяви реєстр почав із квітня 2024 року. Категорії заяв поступово розширюються: спочатку реєстр приймав переважно заяви від фізичних осіб щодо житла, згодом додалися категорії для бізнесу та для держави Україна.

Актуалізація

Станом на початок 2026 року подано понад сто тисяч заяв. Показник змінюється, тому перед кожним проведенням тренер(ка) звіряє його з офіційними даними Реєстру та називає дату, станом на яку наведено цифру.

Порівняння державного та міжнародного реєстрів

Це порівняння найкраще пояснює різницю між двома механізмами. **Слайди 26–28**

Критерій	Державний реєстр («ЄВідновлення»)	Міжнародний реєстр збитків (RD4U)
Визначення	Державна програма виплат за рахунок бюджету України	Міжнародна система фіксації доказів шкоди
Хто створив	Уряд України	Рада Європи разом із 44 державами та Європейським Союзом
Джерело коштів	Державний бюджет України	У перспективі — репарації від Російської Федерації
Що фіксує	Лише житло	Житло, смерть чи зникнення рідних, вимушене переміщення, бізнес та інфраструктуру
Виплата	Здійснює вже зараз за встановленою процедурою	Не здійснює
Результат	Гроші або сертифікат	Зафіксований доказ, який згодом стане юридичною підставою для майбутніх репарацій

Алгоритм подання заяви до Міжнародного реєстру **Слайд 29**

1	Увійти в реєстр	Через мобільний застосунок або державний вебпортал «Дія» за допомогою Дія.Підпис чи КЕП.
2	Вибрати послугу	Знайти розділ «Міжнародний реєстр збитків» і обрати потрібні категорії саме для вашої заяви.
3	Додати докази	Фото руйнувань, акти обстеження, чеки на ремонт, довідки ВПО, медичні виписки тощо. Чим більше доказів, тим краще.
4	Відправити заяву в Гаагу	Перевірити всі заповнені дані та підписати заяву за допомогою КЕП. Подання є абсолютно безкоштовним.

9

Практична вправа «Підводимо підсумки»

10 хвилин

Хід вправи: працюємо у трьох групах, роздаємо аркуші для нотаток. Кожна група ділиться трьома фактами, які запам'ятались, двома питаннями, що залишились, та одним кроком, який зробить наступним. **Слайд 30**

Тренер(ка):

«Дякую всім, хто був активним і ділився своїми думками протягом усього заходу, для мене це справді цінно. Сподіваюся, що сьогодні ви отримали не лише теоретичні знання, а й конкретний алгоритм дій, яким зможете скористатися у своїй ситуації. Якщо у вас залишилися питання, я залишаюся на зв'язку і після завершення заходу. Дякую за увагу!»

Додатки

Додаток А. Презентація «Компенсація за втрачене майно внаслідок війни»

Додаток Б. Листи-відмови комісій до вправи «Знайдіть рішення» (5 варіантів)

Додаток В. Таблиці коефіцієнтів та формула розрахунку до вправи «Прорахуйте компенсацію» (комплекти для трьох груп)

Додаток Г. Умови та запропоновані алгоритми до вправи «Прокоментуйте алгоритм»

Урок 8

Сила діалогу: як почути кожного та об'єднати громаду?

Юридична клініка «Veritas» Луцького національного технічного університету та ГО «Республіка ЮА»

60 хвилин

Тривалість уроку

15-20 осіб

Кількість учасників/учасниць

Мета

Сформувані у молоді практичні вміння захищати свої права на місцевому рівні шляхом використання інструментів публічного діалогу та механізмів громадської участі. Навчити учасників розрізняти емоційні позиції сторін і їхні законні інтереси за допомогою моделі «айсберга», обирати відповідні правові механізми громадської участі (електронні петиції, громадські слухання, місцеві ініціативи тощо) та розробляти алгоритми правового вирішення актуальних проблем громади, пов'язаних із доступом до послуг, недискримінацією та безпекою

АВДИТОРІЯ

Молодь, ВПО, місцеві жителі

ОБЛАДНАННЯ /
МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

Дошка або фліпчарт з маркерами, три великі ватмани для командної роботи, різнокольорові фломастери, стікери, роздруковані правила культури діалогу, кастомізовані світшоти нашої команди.

РОЗРОБНИКИ

Філюк Олександра, Примак Іванна

Структура і таймінг

1

Знайомство, мета заняття та правила взаємодії

Вступне слово

5 хв

2

Вступна вправа «Правовий голос»

Робота в парах

5 хв

3

Мінілекція та інтерактивне обговорення

Пояснення, модель «айсберга»

10 хв

4

Інтерактивна вправа «Світове кафе»

Три столи, три раунди, презентація

30 хв

5

Рефлексія та підбиття підсумків

Коло відповідей, підсумкове слово

10 хв

Хід уроку

1 Знайомство, визначення мети заняття та правил взаємодії

5 хвилин

Тренер(ка):

«Доброго дня! Ми раді вітати вас на практичному занятті «Сила діалогу: як почути кожного та об'єднати громаду». Щодня кожен із нас користується громадськими просторами, звертається до органів місцевого самоврядування, навчається, працює або бере участь у житті своєї громади. Саме тому рішення, які ухвалюються на місцевому рівні, безпосередньо впливають на якість нашого життя. Це можуть бути питання благоустрою, доступності громадських послуг, облаштування безбар'єрного середовища, розвитку молодіжних просторів чи використання коштів місцевого бюджету.

Досить часто різні групи мешканців мають власне бачення того, як слід вирішувати такі питання. У результаті виникають суперечки. Однак ефективне вирішення проблем громади починається не з протистояння, а з уміння визначити законні інтереси різних сторін і використати передбачені законом механізми громадської участі.

Сьогодні ми будемо працювати у форматі Street Law — через практичні ситуації, обговорення та спільний пошук рішень. Наше завдання — не просто ознайомитися з окремими правовими поняттями, а зрозуміти, як застосовувати їх у повсякденному житті та як за допомогою правових механізмів брати участь у розвитку своєї громади.

Наприкінці заняття ви знатимете, які механізми громадської участі можуть використовувати мешканці, як визначати законні інтереси різних сторін та чому конструктивний публічний діалог є важливою складовою прийняття рішень на місцевому рівні».

2 Вступна вправа «Правовий голос»

5 хвилин

Мета вправи: показати, що емоційне відстоювання власної позиції саме по собі не допомагає вирішити питання місцевого значення, тоді як конструктивний публічний діалог дає можливість врахувати законні інтереси всіх сторін та знайти правове рішення.

Хід вправи

Запропонуйте учасникам та учасницям об'єднатися в пари. Один із них виконує роль представника органу місцевого самоврядування (далі — ОМС), який відповідає за розподіл бюджетних коштів громади, інший — мешканця, який наполягає на негайному ремонті дороги у своєму мікрорайоні.

Поясніть, що протягом 30 секунд вони мають одночасно висловлювати лише власну позицію, не слухаючи співрозмовника та не намагаючись знайти спільне рішення.

Примітка для тренера(ки)

Для урізноманітнення вправи можна використати різні рольові картки (**Додаток А**) — тоді кожна пара працює зі своєю ситуацією.

Запитання після вправи:

- Чи вдалося вам домовитися?
- Чи зрозуміли ви, чому інша сторона займає саме таку позицію?
- Якої інформації вам бракувало для пошуку рішення?

Висновок тренера(ки): у більшості випадків учасники та учасниці переконуються, що наполегливе відстоювання лише власної позиції не допомагає вирішити проблему. Представник громади не знає реальних потреб мешканця, а мешканець не враховує обмеження, у межах яких працює орган місцевого самоврядування. Саме тому під час вирішення питань місцевого значення важливо перейти від позицій до законних інтересів сторін. Це є основою публічного діалогу та необхідною умовою для використання таких механізмів громадської участі, як громадські слухання, консультації з громадськістю, місцеві ініціативи чи інші форми взаємодії між жителями та органами місцевого самоврядування.»

3

Мінілекція та інтерактивне обговорення

10 хвилин

Тренер(ка):

«Ми переконалися, що самого лише відстоювання власної позиції недостатньо для вирішення проблеми. Але як зробити так, щоб різні люди могли знайти спільне рішення? Саме для цього існує публічний діалог».

Запропонуйте учасникам та учасницям відповісти на запитання: «Як ви розумієте поняття „публічний діалог“?» Після кількох відповідей узагальніть почуте.

Що таке публічний діалог

Публічний діалог — це форма взаємодії між мешканцями громади, органами місцевого самоврядування та іншими заінтересованими сторонами, яка допомагає обговорювати питання місцевого значення, враховувати різні інтереси та спільно знаходити рішення.

Не плутати з соціальним діалогом

Соціальний діалог здійснюється між представниками працівників, роботодавців і держави та стосується переважно соціально-трудова відносин. Під час нашого заняття ми говоримо саме про публічний діалог, який допомагає мешканцям брати участь у вирішенні питань місцевого значення.

У процесі публічного діалогу беруть участь різні стейкхолдери (заінтересовані сторони) — це особи, групи чи організації, які можуть впливати на вирішення питання місцевого значення або на яких таке рішення впливає. До основних стейкхолдерів належать мешканці громади, органи місцевого самоврядування, громадські організації, бізнес, заклади освіти, молодіжні ради, комунальні підприємства та інші заінтересовані сторони. Саме врахування інтересів різних стейкхолдерів є однією з основ ефективного публічного діалогу.

Модель «айсберга інтересів»

Під час вирішення конфліктних ситуацій важливо розрізняти позиції та інтереси сторін.

Над водою — позиція

Те, що людина відкрито висловлює або вимагає. Наприклад: «Не можна облаштовувати пандус біля будинку» або «Необхідно негайно відремонтувати цю дорогу»

Під водою — інтерес

Причина, через яку людина займає саме таку позицію. Наприклад: бажання забезпечити безпечний доступ до громадських послуг; прагнення зберегти комфортне середовище проживання; необхідність раціонального використання бюджетних коштів; забезпечення рівного доступу до інфраструктури

Саме інтереси сторін допомагають знайти рішення, яке буде відповідати закону та максимально враховуватиме права всіх учасників.

Інтерактивне обговорення

- Які питання у вашій громаді найчастіше потребують публічного обговорення?
- Чому, на вашу думку, люди часто сперечаються саме через позиції, а не обговорюють свої справжні інтереси?

Висновок тренера(ки): публічний діалог не означає, що одна зі сторін повинна поступитися своїми правами чи відмовитися від власної думки. Його мета полягає у тому, щоб зрозуміти законні інтереси всіх учасників, знайти рішення, яке відповідатиме законодавству та буде прийнятним для громади. Саме тому під час наступної вправи ми спробуємо застосувати модель «айсберга інтересів» для аналізу реальних ситуацій і запропонувати можливі правові механізми їх вирішення.

4

Інтерактивна вправа «Світове кафе»

30 хвилин

Мета вправи: сформувати практичні навички аналізу конфліктних ситуацій у громаді, визначення законних інтересів сторін та застосування чітких механізмів громадської участі для напрацювання правового рішення.

Інструктаж та організація простору (3 хвилини)

Аудиторія ділиться на 3 локації (столи). На кожному столі лежить ватман із назвою та фабулою свого унікального кейсу (**Додаток Б**), маркери та картка-пам'ятка. Учасники та учасниці діляться на 3 групи. У кожній групі обирається господар/господарка столу — ця особа залишається на місці, є медіатором та фіксує ідеї. Решта команди — це мандрівники, які рухаються між столами за годинниковою стрілкою.

Хід гри та регламент раундів (15 хвилин)

Раунд	Завдання для всіх столів
Раунд 1. Аналіз «айсберга інтересів» (5 хв)	Кожна група на своєму стартовому столі уважно читає фабулу кейсу. Використовуючи модель «айсберга», учасники та учасниці мають чітко розділити та записати на ватмані: позицію мешканців і позицію влади (що вони відкрито декларують або вимагають), а також законні інтереси сторін «під водою» (які права людини потребують забезпечення або захисту)
Раунд 2. Вибір правового інструменту громадської участі (5 хв)	Нова група читає кейс та аналіз «айсберга» від попередньої команди. Завдання: визначити та дописати на ватмані конкретний механізм громадської участі, який дозволить вирішити проблему в межах закону та з урахуванням визначених часових рамок (дедлайнів)
Раунд 3. Напрацювання правового рішення (5 хв)	Третя група аналізує весь масив записів — «айсберг» плюс обраний інструмент. Завдання: сформулювати та записати конкретне правове рішення або покроковий алгоритм дій для мешканців та влади: короткий проєкт рішення ОМС, текст електронної петиції або рекомендації громадських слухань

Після сигналу тренера(ки) раунд завершується, мандрівники переходять на наступний стіл, а господар/господарка столу за 1 хвилину знайомить нову групу з тим, що вже написано.

Представлення результатів та зворотний зв'язок (12 хвилин)

Презентація (7 хвилин): мандрівники повертаються за свої перші столи. Господар/господарка столу разом із командою узагальнює напрацювання. Представник кожної команди має до 2 хвилин, щоб презентувати фінальний правовий алгоритм вирішення свого кейсу.

Зворотний зв'язок тренера(ки) (5 хвилин): тренер(ка) оцінює реалістичність правових інструментів та дедлайнів, виправляє юридичну термінологію та акцентує, що результатом діалогу став не просто компроміс, а конкретний правовий алгоритм дій.

5

Рефлексія та підбиття підсумків

10 хвилин

Рефлексія

Наприкінці заняття запропонуйте учасникам та учасницям поділитися своїми враженнями та відповісти на кілька запитань. За бажанням відповіді можна дати усно або записати на стікерах.

- Що нового ви сьогодні дізналися про участь мешканців у вирішенні питань місцевого значення?
- Який механізм громадської участі ви відкрили для себе сьогодні?
- Як модель «айсберга інтересів» допомагає краще зрозуміти причини виникнення конфліктів у громаді?
- Яке із запропонованих сьогодні правових рішень ви вважаєте найбільш ефективним і чому?
- У якій життєвій ситуації ви могли б застосувати знання, отримані під час заняття?

Підбиття підсумків

Тренер(ка) наголошує, що більшість конфліктів у громаді виникає через різне бачення шляхів вирішення проблем, однак за кожною позицією стоять певні законні інтереси. Саме їх розуміння допомагає перейти від конфлікту до конструктивного пошуку рішення.

Публічний діалог не означає відмову від власної позиції чи поступку своїми правами. Його мета — створити умови, за яких різні сторони можуть бути почутими, а рішення ухвалюються з урахуванням вимог законодавства та інтересів громади.

Під час заняття ми переконалися, що для вирішення питань місцевого значення важливо не лише висловлювати власну думку, а й знати, які механізми громадської участі можна використати. Громадські слухання, місцеві ініціативи, консультації з громадськістю та інші форми участі дають можливість кожному мешканцю впливати на розвиток своєї громади у законний спосіб.

Підсумкове слово тренера(ки):

«Правова культура громади формується не лише через знання законодавства, а й через відповідальне використання своїх прав, повагу до прав інших людей та готовність брати участь у вирішенні питань місцевого значення. Сильна громада — це громада, у якій мешканці вміють визначати спільні інтереси, користуються передбаченими законом механізмами громадської участі та спільно працюють над пошуком рішень, що відповідають принципам законності, рівності та взаємної поваги.

Сьогодні ми переконалися, що ефективне вирішення питань місцевого значення починається не з конфлікту, а з уміння зрозуміти законні інтереси всіх сторін і використати передбачені законом механізми громадської участі. Саме так формується активна правова позиція громадян і культура відповідальної участі в житті громади.

Дякуємо всім за активну участь у занятті! Сподіваємося, що отримані сьогодні знання стануть корисними під час навчання, громадської діяльності та повсякденного життя».

Додатки

Додаток А. Картки ролей для вправи «Правовий голос»

Додаток Б. Офіційні картки кейсів для столів до вправи «Світове кафе»

Урок 9

Справедливість поза часом: правові інструменти меморіалізації

Юридична клініка юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та ГО «Буковинський центр медіації»

70-80 хвилин

Тривалість уроку

15-20 осіб

Кількість учасників/учасниць

Мета

Ознайомити учасників та учасниць із поняттям та інструментами меморіалізації пам'яті як важливої складової перехідного правосуддя; сформувати розуміння правових та етичних аспектів фіксації історичних подій; розвинути навички критичного аналізу інформації та залучити аудиторію до активної участі у збереженні локальної історії своєї громади; сприяти формуванню усвідомлення особистої відповідальності за збереження правди для майбутніх поколінь

АВДИТОРІЯ

Молодь, ВПО, місцеві жителі

ОБЛАДНАННЯ /
МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

Wi-Fi, проєктор, смартфони, фліпчарт, папір для фліпчарту, стікери.
Методичні матеріали: презентація, картки з кейсами, роздаткові матеріали. Для варіанта з колажем додатково: ватман, журнали та роздруковані символічні зображення, кольоровий папір, маркери, ножиці, клей-олівець, стікери двох кольорів

РОЗРОБНИКИ

Людмила Остафійчук, Руслана Гаврилук, Лідія Нестеренко,
Максим Нікітін, Єлизавета Карась

Структура і таймінг

1

Знайомство, представлення теми та правила взаємодії

Вступне слово

5 хв

2

Айсбрейкер «Речі, що говорять»

Робота в парах

5 хв

3

Мінілекція та інтерактивне обговорення

Пояснення, активність «Дерево пам'яті»

20 хв

4

Практична вправа — один із трьох варіантів на вибір

Робота в малих групах

30-35 хв

5

Підсумки та рефлексія

Вправа «Пам'ять, що залишається зі мною»

10 хв

1

Знайомство, представлення теми та правил взаємодії

5 хвилин

Тренер(ка):

«Вітання всім! Мене звати _____, також хочу представити своїх колег - _____. Ми — представляємо юридичну клініку _____ та громадську організацію _____, і сьогодні в форматі Street Law ми проведемо з вами заняття на тему “Справедливість поза часом: правові інструменти меморіалізації”.

Сьогодні ми поговоримо про те, як меморіалізація пов'язана зі справедливістю, правом і відновленням суспільства після війни. Ми розглянемо, які правові інструменти допомагають ухвалювати рішення про збереження пам'яті та чому важливо враховувати права, досвід і голоси різних груп. Це заняття запрошує нас замислитися: якою може бути пам'ять про війну, щоб вона не лише зберігала минуле, а й допомагала будувати більш справедливе майбутнє”.

З нашого досвіду, початкова домовленість про певні правила взаємодії налаштовує на конструктивний діалог та допомагає в спілкуванні. Тому пропонуємо, на сьогоднішню зустріч прийняти наступні:

- 1 **Таймінг** — поважаємо час одне одного, лаконічно завершуємо свою думку, щоб кожен/на міг висловитися.
- 2 **Повітряна тривога** — безпека понад усе, у випадку оголошення тривоги, спокійно беремо речі та прямуємо в найближче укриття.
- 3 **Мобільна тиша** — переводимо гаджети у беззвучний режим.
- 4 **Відкриті двері** — потрібно вийти на хвилинку — робіть це вільно; якщо на довший час - повідомте будь ласка тренерів, адже ясність запорука спокою.
- 5 **Взаємоповага** — поважаємо досвід та думку кожного учасника і кожної учасниці.
- 6 **Рівність** — на сьогоднішній зустрічі кожен матиме простір і час, щоб висловити свою думку.
- 7 **Особистий досвід** — використовуємо “я висловлювання”, намагаємося уникати узагальнень.
- 8 **Конфіденційність, або правило “Лас-Вегаса”** — те, що буде проговорено на цій зустрічі, залишається в межах цього простору. Якщо ви хочете поділитися важливою, але чутливою для вас інформацією, проговоріть, що що для вас краще, щоб ця інформація не поширювалася за межі цієї зустрічі.

Запитайте в учасників чи приймають вони такі домовленості про взаємодію. Запропонуйте доповнити.

Важливо

Домовленості про взаємодію варто зафіксувати на аркуші фліпчарту та розмістити в просторі. Можна мати заготовлений аркуш з написаними правилами і лише пояснювати їх проговорюючи та доповнюючи тим, що пропонують учасники.

2

Айсбрейкер «Речі, що говорять»

5 хвилин

Мета вправи: створити довіру в групі, ввести в тему без складних термінів.

Хід вправи

Попросіть учасників та учасниць дістати з кишені, сумки чи пам'яті телефону одну річ або фотографію, яка є для них особистим символом якогось важливого спогаду: старий ключ, квиток, заставка на телефоні тощо.

Дайте 2 хвилини на обговорення в парах за двома запитаннями:

01

Чому ця річ важлива?

02

Що станеться з цим спогадом, якщо річ зникне?

Висновок тренера(ки): так само як наші особисті речі тримають нашу пам'ять, суспільство потребує своїх символів та практик, щоб не забути спільну історію. Це і є меморіалізація.

3

Мінілекція та інтерактивне обговорення

30 хвилин (з них мінілекція — 10 хвилин)

Мета: пояснити, що таке збереження пам'яті з погляду права та суспільства.

Пам'ять — це не лише про майбутні меморіали чи місця вшанування. Це про створення безпечного простору, у якому можна говорити про втрату, визнавати гідність загиблих чути різні голоси громади та спільно шукати підходи до збереження пам'яті.

Меморіалізація — багатогранний процес вшанування жертв масових порушень прав людини через створення фізичних, символічних і дискурсивних просторів пам'яті.

До неї належать: спорудження меморіалів музеїв, документування та архівування, ритуали вшанування, освітні програми, мистецькі ініціативи та ін.

Меморіалізація пам'яті є важливим елементом перехідного правосуддя.

Перехідне правосуддя — комплекс судових і позасудових механізмів, що застосовуються суспільством для подолання спадщини масових порушень прав людини, для переходу від війни чи диктатури до миру, відновлення прав потерпілих та покарання винних у масових злочинах та запобігання повторенню.

Традиційно в концепції перехідного правосуддя виділяють чотири «стовпи»:

1

притягнення винних до відповідальності;

3

право на правду та встановлення істини;

2

репарації, або відшкодування шкоди потерпащим;

4

гарантії неповторення.

10 принципів меморіалізації війни

(за рекомендаціями Українського інституту національної пам'яті).

1

Широка залученість

Меморіальні процеси мають бути відкритими для всіх. Це важливо для участі всього суспільства у творенні пам'яті.

2

Публічність і ясність

Процес меморіалізації має бути зрозумілим і прозорим для суспільства: як і чому створюються меморіали, пам'ятні заходи інформація про це має бути відкритою та доступною.

3	Правдивість	Пам'ять має будуватися на об'єктивних історичних фактах, без спотворення чи маніпуляцій.
4	Інклюзивність	Меморіальні практики мають враховувати різні досвіди — як військових, так і цивільних, незалежно від їхнього походження чи статусу. Пам'ять кожного має значення.
5	Рівність	Незалежно від регіону чи обставин, усі жертви та учасники війни мають бути вшановані з однаковою повагою.
6	Фахова добросовісність	До створення меморіалів мають залучатися фахівці з історії, культури та мистецтва, аби забезпечити високий професійний рівень.
7	Актуальність і своєчасність	“На часі” — меморіальні ініціативи повинні відповідати потребам часу та суспільства, втілюватись у найважливіші моменти історії.
8	Гуманність	В основі меморіалів має бути цінність людського життя, солідарність і підтримка тих, хто постраждав від війни.
9	Етичність і екологічність	Усі заходи мають відповідати етичним нормам і враховувати вплив на довкілля.
10	Ідеологічна нейтральність	Меморіали — простір для осмислення та діалогу, а не пропагандистський інструмент.

Ці принципи допоможуть зберегти пам'ять про героїчні події та втрати так, щоб у майбутньому наша нація мала міцний фундамент для розвитку.

Універсальні принципи діалогової меморіалізації

(на основі аналізу практик шести країн, який здійснила ГО «Інститут миру і порозуміння»)

01 Центральність жертв (victim-centeredness)	02 Безпечний простір діалогу
03 Множинність голосів та інклюзивність	04 Травмо-чутливий підхід
05 Процесуальність	06 Зв'язок між діалогом, правдою та правосуддям
07 Протидія запереченню та історичному ревізйонізму	

Правова база меморіалізації

Меморіалізація спирається на закони України та міжнародні зобов'язання держави.

- **Закони України** — визначають засади увічнення пам'яті жертв війни, боротьби за незалежність, захисників України та подій, що мають історичне значення.
- **Підзаконні акти** — Постанови Кабінету Міністрів України, накази міністерств і відомств, що регулюють порядок створення та утримання об'єктів меморіалізації.
- **Міжнародні норми** — Конвенції, рекомендації та інші документи Ради Європи, ООН, ЮНЕСКО та інших організацій у сфері збереження пам'яті та прав людини.
- **Місцеві рішення** — рішення органів місцевого самоврядування щодо меморіальних прак-

тик і об'єктів на місцевому рівні відповідно до законодавства.

- **Принципи та стандарти** — дотримання етичних принципів, професійних стандартів і кращих практик меморіалізації.

Звертаємо увагу учасників, що на презентації, слайд 10 є qr-код, за яким можна перейти на сторінку Українського інституту національної пам'яті, де зібрані основні документи.

Висновок тренер(ки):

«Отже, меморіалізація — має різні форми та прояви. При цьому вона має спиратися на певні принципи, базуватися на правових нормах та може бути важливою складовою перехідного правосуддя, адже допомагає визнавати досвід постраждалих, зберігати правду про події та осмислювати минуле задля неповторення.

А тепер пропонуємо перейти від теорії до практики й подивитися, як меморіалізація війни вже відбувається в Україні: які практики існують, кого і що вони допомагають пам'ятати та яким принципам відповідають.

А які практики меморіалізації російсько-української війни, що вже реалізуються в Україні, знаєте ви?»

Активність «Дерево пам'яті»

10 (5/5) хвилин

Хід вправи

На фліпчарті тренер/ка попередньо малює дерево. Учасники працюють індивідуально. Просимо на стікерах написати, які форми збереження пам'яті про війну вони спостерігають в повсякденному житті (назви вулиць, меморіальні дошки, музеї, хвилини мовчання, пости в соцмережах, оцифрування архівів та ін.).

Правила написання: одна форма/вид - один стікер.

Тренер/ка збирає стікери та розміщує їх на гілках дерева, озвучуючи та групує, якщо вони повторюються.

Тренер(ка):

«Після того як ми сформували «Дерево пам'яті - практик та форм меморіалізації, які вже реалізуються в Україні, давайте поміркуємо й поділимося власним досвідом: з якими викликами можуть стикатися громади, організації та окремі люди під час упровадження тієї чи іншої з них? Які конфлікти чи суперечності можуть виникати і чому?»

Інтерактивне обговорення

Учасники вільно висловлюють свої думки та діляться прикладами.

Тренер/ка узагальнює відповіді та доповнює:

«Як бачимо, впровадження різних практик меморіалізації може супроводжуватися різноманітними викликами, суперечностями та конфліктами. Вони можуть мати різну природу: від браку інформації та недостатньої комунікації до принципових розбіжностей у поглядах на те, що і як варто пам'ятати.

Наприклад, конфлікти можуть виникати через непоінформованість мешканців щодо перейменування вулиць; встановлення меморіалу без належного обговорення з громадою; появу стихійних меморіалів і подальші суперечки щодо їхнього збереження; ухвалення рішень «згори» без консультацій із родинами загиблих, ветеранами,

постраждалими чи іншими безпосередньо залученими групами чи особами. Окремі етичні виклики можуть виникати під час збирання та оприлюднення свідчень очевидців, особливо якщо не дотримано травмоінформованого підходу, принципів добровільності, безпеки та поваги до гідності людини.

Водночас важливо пам'ятати: сам факт виникнення суперечностей не означає, що меморіалізація є «неправильною» або що конфлікту потрібно будь-якою ціною уникнути. Часто такі розбіжності свідчать про наявність різного досвіду війни, різних потреб і поглядів на пам'ять. Наше завдання - навчитися бачити ці відмінності, розуміти причини конфліктів і шляхом діалогу, з урахуванням норм правового регулювання, шукати такі способи взаємодії та ухвалення рішень, які дозволяють почути різні голоси».

4 Практична вправа

30-35 хвилин

Тренер(ка) обирає один із трьох варіантів залежно від складу групи, наявного часу, підготовлених роздаткових матеріалів

Варіант	Час	Що напрацьовує група
А. «Коли пам'ять стає викликом» - кейс-стаді в малих групах	30 хв	Уміння аналізувати реальні ситуації, бачити правові та етичні виклики
Б. Симуляційна гра «Етичний кодекс інтерв'юера»	30 хв	Практичну навичку фіксації пам'яті про подію
В. Концепт колажу меморіалу для власної школи чи громади	35 хв	Перенесення теоретичних знань у площину творчості, командної роботи та правової й етичної відповідальності

4а «Коли пам'ять стає викликом» — кейс-стаді в малих групах

30 хвилин

Мета: навчитися аналізувати реальні кейси, бачити правові та етичні виклики, розвиток навиків креативного мислення.

Інструктаж та організація простору (3 хвилини)

Учасники та учасниці об'єднуються у 3 групи, можна розташуватися навколо столів чи біля фліп-чартів. На кожному столі лежить листок фліпчартного паперу для записів, маркери, фабула кейсу (**Додаток А**) та картка-пам'ятка з принципами меморіалізації (**Додаток Б**). Кейси потрібно вирішити за 12 хвилин, а потім презентувати (по 3–5 хвилин на групу).

Група 1. Цифровий архів спогадів

Ініціативна група у селі хоче створити цифровий архів спогадів про окупацію. Вони збирають відеоінтерв'ю з місцевими мешканцями. З якими юридичними та безпековими викликами вони можуть зіткнутися?

Підказка: згода на зйомку, захист персональних даних, безпека людей, якщо війна триває, авторське право на матеріали.

Група 2. Пам'ятний знак чи сквер

Громада хоче встановити пам'ятний знак на місці зруйнованого будинку. Частина мешканців вимагає залишити руїни як нагадування про трагедію, а інша частина — особливо ті, хто там жив, — каже, що кожен погляд на ці руїни завдає їм нестерпного болю і вони хочуть бачити там сквер.

Запитання: як знайти компроміс? Які етичні правила меморіалізації тут порушено?

Група 3. Суперечливі свідчення

Через 50 років після подій історики виявили, що спогади очевидців про певну битву сильно різняться, а деякі деталі суперечать офіційним документам того часу.

Запитання: чи означає це, що спогади не мають цінності? Як право та історія працюють зі свідченнями, щоб встановити об'єктивну істину?

Рефлексія тренера (3 хвилини): тренер(ка) дякує групам за роботу та узагальнює представлені рішення.

«Ми побачили, що у процесах меморіалізації рідко існують прості й універсальні рішення. Кожен випадок потребує уважного аналізу: хто залучений до процесу, чиї права та інтереси можуть бути порушені, які принципи меморіалізації необхідно врахувати і які правові та етичні ризики можуть виникнути. Саме здатність бачити ці різні виміри допомагає створювати практики пам'яті, які є не лише символічно важливими, а й відповідальними, інклюзивними та чутливими до досвіду людей»

46 Симуляційна гра «Етичний кодекс інтерв'юера»

30 хвилин

Мета: напрацювати практичну навичку фіксації пам'яті про подію.

Розігруємо коротку сценку «Поганий та хороший інтерв'юер». Тренер(ка) або двоє підготовлених учасників показують, як **не треба** записувати спогади: перебивати, ставити некоректні питання про травми, знімати без дозволу (15 хвилин).

Разом із групою аналізуємо, що було зроблено не так, і на фліпчарті виводимо п'ять золотих правил Street Law для фіксації спогадів (12 хвилин).

Умови ситуації для інтерв'ювання можете обрати в **Додатку В**.

Правило	Зміст
1. Добровільна згода	Повністю добровільна згода — і право зупинитися в будь-який момент
2. Психологічна безпека	Пріоритет психологічної безпеки над «гучним матеріалом» — не тиснути на емоції
3. Точність	Записувати дослівно, не додумувати від себе
4. Збереження	Дбати про надійне збереження файлів та носіїв
5. Анонімність	За бажанням того, хто розповідає

Рефлексія тренера/ки (3 хвилини):

«Щойно ми побачили, що фіксація спогадів - це значно більше, ніж просто поставити запитання, увімкнути камеру чи записати історію. За кожною розповіддю стоїть реальна людина, її досвід, емоції та право самостійно вирішувати, чим, коли і з ким вона готова ділитися. Наші п'ять правил - добровільна згода, психологічна безпека, точність, надійне збереження та повага до права на анонімність - допомагають зробити процес фіксації пам'яті етичним і відповідальним. Особливо важливо пам'ятати: цінність інтерв'ю не вимірюється кількістю особистих чи емоційних подробиць. Якщо людина не хоче відповідати на певне запитання, просить вимкнути запис або зупинити розмову, її рішення потрібно безумовно поважати.

Фіксація спогадів - не просто технічний процес, а й відповідальність перед людиною та перед майбутнім. Те, як ми сьогодні збираємо і зберігаємо свідчення, впливає на те, якою буде наша колективна пам'ять завтра. Тому головний принцип, який варто винести з цієї справи: не ставити отримання матеріалу вище за гідність, безпеку та право людини контролювати власну історію.

Тут важливо додати ще один вимір — правовий. Якщо під час інтерв'ю людина розповідає про подію, яка може містити ознаки воєнного злочину, ми маємо пам'ятати, що це вже не лише особиста історія чи матеріал для майбутньої меморіалізації. Таке свідчення потенційно може бути важливим для встановлення обставин злочину та притягнення винних до відповідальності. Якщо йдеться про можливий злочин, важливо забезпечити безпеку людини та належно передати інформацію компетентним органам, адже неналежне поширення матеріалів може зашкодити як постраждалим, так і подальшому розслідуванню».

4В «Спроектуй пам'ять: від ідеї до меморіалу»

35 хвилин

Мета: перевести теоретичні знання про меморіалізацію у площину творчості, командної роботи та правової й етичної відповідальності.

Інструктаж та організація простору (3 хвилини): Учасники об'єднуються у 2 або 3 групи (залежно від кількості учасників), можна розташуватися навколо столів, біля фліпчартів. На кожному столі лежить листок фліпчартного паперу, маркери, символічні зображення для колажу (**Додаток Д**), картка-пам'ятка з принципами меморіалізації (**Додаток А**).

Можна урізноманітнити завдання та замість створення концепту колажу меморіалу або пам'ятного знаку присвяченого сучасним військовим подіям для власної школи чи громади, надати кожній групі опис ситуації, де описані умови за яких вони планують створення меморіалу чи пам'ятного знаку (**Додаток Г**).

Необхідні матеріали: аркуш ватману або фліпчарту — основа майбутнього меморіалу; журнали та роздруковані символічні зображення (елементи військової форми, свічки, соняшники, калина, птахи, елементи зруйнованих будівель, силуети людей, прапори тощо); кольоровий папір, маркери, ножиці, клей-олівець; стікери двох кольорів — наприклад, жовті для тексту пам'ятних написів, зелені для правового та етичного обґрунтування.

Візуалізація меморіалу (15 хвилин)**Етапи роботи**

1 Визначення концепції та локації.

2 Візуалізація (колажування).

3 Формулювання сенсів, метафори (текстова частина).

4 Правовий та етичний фільтр: повага до приватності, психологічний комфорт, інклюзивність.

Представлення колажу (до 5 хвилин на групу) за коротким планом:

- Де ми хочемо це встановити і чому саме там?
- Яка головна ідея та метафора закладена в нашому колажі?
- Як ми вирішили етичні та правові питання — доступність, згода родин, емоційна безпека?

Рефлексія тренера (2 хвилини):

«Подивіться, наскільки різними вийшли ваші меморіали. Це доводить, що єдиного «правильного» способу пам'ятати не існує. Створення меморіалу - це не лише питання того, як він виглядатиме, а насамперед питання того, які сенси ми хочемо через нього передати, для кого він створюється і як він впливатиме на людей та простір громади. З цього погляду, правові та етичні принципи - це не обмеження для творчості. Навпаки вони допомагають зробити меморіалізацію відповідальною, безпечною та стійкою. Коли ми поєднуємо креативність із повагою до прав людини, залученням громади та усвідомленням різних досвідів війни, меморіал стає не просто об'єктом у просторі, а способом зберегти пам'ять і підтримати діалог у суспільстві. Тож головне питання, яке варто ставити собі під час створення будь-якої практики меморіалізації: «Чи допомагає це рішення зберегти пам'ять про подію, не порушуючи при цьому гідність, права та безпеку людей, яких ця пам'ять стосується?»».

5

Підсумки та рефлексія

10 хвилин

Вправа «Пам'ять, що залишається зі мною»: учасники та учасниці пишуть на стікерах або говорять усно:

Забираю

Що з почутого про практики пам'яті ви забираєте із собою і будете використовувати: підете на публічну зустріч з військовим, коли така буде; поговорите з рідними; звернете увагу на назву вулиці тощо

Осмислюю

Що ще треба обдумати, що виявилося складним чи неоднозначним

Відпускаю

Які стереотипи щодо цієї теми ви сьогодні відкинули або переосмислили

Рефлексія тренера (2 хвилини):

«Сьогодні ми переконалися, що пам'ять про війну формується не лише через великі меморіали чи офіційні рішення, а й через конкретні дії людей, громад і тих, хто бере на себе відповідальність зберігати та передавати досвід. Важливо, щоб, працюючи з пам'яттю, ми вміли ставити запитання, шукати різні джерела, чути різні голоси та усвідомлювати наслідки своїх рішень. Сподіваємося, що після цього заняття ви не лише краще розумієте інструменти та нормативну базу процесів меморіалізації, а й зможете критично й відповідально дивитися на те, як пам'ять уже формується у ваших громадах, і, за потреби, долучатися до цього процесу.

Дякуємо за вашу активну участь! До зустрічі!»

Додатки

Додаток А. Картки з кейсами до варіанта А практичної вправи

Додаток Б. 10 принципів меморіалізації війни

Додаток В. Картки з кейсами до варіанта Б практичної вправи

Додаток Г. Картки з кейсами до варіанта В практичної вправи

Додаток Д. Символічні зображення для варіанта В

Додаток Е. Презентація до уроку

Урок 10

Юридична безпека волонтерства: як збирати донати без штрафів, блокувань та податків

Спеціалізована правнича клініка з питань, пов'язаних з війною, Сумського державного університету та Сумська молодіжна організація «Ліцей»

1 хвилини

Тривалість уроку

15-18 осіб

Кількість учасників/учасниць

Мета

Сформулювати в учасників та учасниць чітке розуміння правових засад волонтерської діяльності в Україні, навчити практичним інструментам легального збору коштів, мінімізації податкових та банківських ризиків, а також правилам належного звітування

АВДИТОРІЯ

Волонтери, представники громадських та благодійних організацій, молодіжні активісти

ОБЛАДНАННЯ /
МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

Проектор, фліпчарти, маркери.
Методичні матеріали: презентація (12 слайдів), порівняльні таблиці, картки з кейсами, роздаткові листи А3, зразок волонтерського договору, чек-листи для учасників (наведені у додатках до уроку)

РОЗРОБНИКИ

Єгор Ганжа, Олександра Казанджієва, Дар'я Чухно, Тимур Канівець, Юлія Дяченко

Структура і таймінг

1

Вступ: знайомство та правила роботи
Бесіда, опитування

10 хв

2

Податкові ризики без реєстрації
Порівняння кейсів, мінілекція

15 хв

3

Фізособа vs Реєстр ДПС і правовий захист
Мінілекція, розбір договору

15 хв

4

Гра-симуляція «Терміновий збір»
Робота у трьох групах

20 хв

5

«Світове волонтерське кафе»
Три столи, ротація

20 хв

6

Підсумки та рефлексія
Дискусія, вручення чек-листів

10 хв

1 Знайомство, представлення теми та правил взаємодії

10 хвилин

Тренер(ка):

«Вітаю! Волонтерство — це сила, але без юридичного щита воно стає вразливим. Сьогодні ми розберемо, як збирати мільйони на ЗСУ чи гуманітарні потреби й не отримати штраф або блокування картки».

Далі — знайомство та презентація правил роботи.

- 1 **Вільні двері.** Потрібно вийти або відповісти на терміновий дзвінок — робіть це вільно, без зайвих пояснень
- 2 **Вільні думки.** Висловлюйте власні ідеї та конструктивну позицію у відповідний та доречний час
- 3 **Таймінг (правило останнього дзвоника).** Поважаємо час одне одного та лаконічно завершуємо свій виступ за сигналом
- 4 **Повітряна тривога.** Першочергова безпека — спокійно беремо речі та прямуємо в найближче укриття
- 5 **Мобільна тиша.** Переводимо гаджети у беззвучний режим, повністю фокусуємось на спільній роботі
- 6 **Взаємоповага.** Критика лише конструктивна, поважаємо досвід та думку кожного учасника і кожної учасниці

Опитування для входу в тему: «Хто вже зіштовхувався з блокуванням карток або питаннями від банку?»

2 Податкові ризики без реєстрації

15 хвилин

Тренер(ка): *Слайди 3-4*

«Розглянемо два реальних кейси. Рух „Янголи Чарлі“ збирає на приватну картку — ризик 23 % податку та блокування. БО „Фонд розвитку молоді“ має ЄДРПОУ, IBAN та реєстрацію в Реєстрі волонтерів — 0 % податків і повна легальність».

Критерій	Рух «Янголи Чарлі» (звичайна фізична особа)	БО «Фонд розвитку молоді» (офіційний волонтер)
Ознаки	Збір на особисту картку сторонньої особи, маніпулятивний емоційний тиск, відсутність ЄДРПОУ та офіційних звітів	Наявність ЄДРПОУ, розрахунковий рахунок IBAN, реєстрація у Реєстрі волонтерів
Наслідки	Ризик блокування картки фінмоніторингом та оподаткування за ставкою 23 % як особистого доходу	Повна відсутність податків, наявність офіційного договору про волонтерство та прозорі фінансові звіти

Чому незареєстрований збір небезпечний

Згідно з Податковим кодексом України, донати на особисту картку фізичної особи без внесення до Реєстру волонтерів трактується як «інший дохід». Він підлягає обов'язковому оподаткуванню: **18 % ПДФО + 5 % військового збору = 23 %**. Окрім цього, банківський фінансовий моніторинг має право заблокувати рахунки при підозрілих регулярних переказах.

3

Статус волонтера: фізособа vs Реєстр ДПС

15 хвилин

Тренер(ка): *Слайди 5-6*

«Реєстрація в Реєстрі волонтерів ДПС — це безкоштовно та займає 10 хвилин у „Дії“. Вона дає вам законне право не сплачувати податки з донатів за пп. 165.1.54 ПКУ».

Критерій аналізу	Звичайна фізична особа	Офіційний волонтер (Реєстр ДПС)
Правовий статус	Відсутній — приватні грошові перекази	Офіційний статус благодійника у ДПС
Оподаткування донатів	18 % ПДФО + 5 % ВЗ (23 %)	0 % — звільнено за пп. 165.1.54 ПКУ
Фінмоніторинг банку	Високий ризик блокування карток	Повний захист зареєстрованого рахунку
Звітність та підтвердження	Ускладнено довести цільове використання	Офіційна первинна документація та звіти

Правовий статус та захист

Відшкодування витрат

Компенсація проїзду, харчування та проживання волонтера не є оплатою праці й не оподатковується — за наявності договору.

Офіційний договір

Письмова угода про волонтерську діяльність гарантує юридичний захист та чіткі права.

Правовий супровід

Захист від претензій органів контролю за наявності первинних документів.

На цьому етапі тренер(ка) розбирає з групою зразок волонтерського договору (*Додаток Б*).

4

Гра-симуляція «терміновий збір»

20 хвилин

Кейс-ситуація *Слайд 7*

Військова частина звертається з терміновим запитом на закупівлю РЕБ на 200 000 гривень. Часу — 48 годин. Який шлях ви оберете?

Учасники та учасниці працюють у трьох малих групах, кожна відпрацьовує свій шлях і презентує наслідки (*Додаток В*).

Група	Дія	Наслідок
А. Спонтанний шлях	Публікація картки в соцмережах без запиту військової частини та без реєстрації	Блокування картки банком, загроза 23 % податку на всю суму — близько 46 000 грн
Б. Частковий шлях	Збір на «Банку», але без внесення до Реєстру ДПС	Гроші зібрано, але за підсумками року виникає податковий борг
В. Безпечний шлях	Офіційний запит військової частини + волонтерська «Банка» (ДПС) + акт прийому-передачі	100 % закуплено, 0 % податків, закрыта документація

Алгоритм безпечного збору «без податків та блокувань»

- 1 Отримання офіційного запиту — від військової частини, органу місцевого самоврядування або закладу охорони здоров'я.
- 2 Реєстрація у Реєстрі волонтерів ДПС — подання заяви через Електронний кабінет платника податків або застосунок «Дія». Потрібні лише паспорт, РНОКПП та довідка про відкриття спеціального рахунку або «Банки».
- 3 Відкриття цільового рахунку («Банки») — із чітким призначенням збору, наприклад: «Благодійна допомога на закупівлю РЕБ для в/ч А0000».
- 4 Первинна документація закупівлі — видаткові накладні та товарні чеки при купівлі обладнання; акт прийому-передачі майна між волонтером або організацією та військовою частиною, із печаткою та підписом командира.
- 5 Зберігання документів — усі чеки, акти та запити зберігаються щонайменше 3 роки для можливої перевірки ДПС.

4

«Світове волонтерське кафе»

20 хвилин

Формат: робота за трьома столами з фліпчартами за таймінгом 2–2–1–1 хвилини. Кожна група має 2–3 хвилини для презентації своїх рішень та аргументації правової позиції. **Слайди 8-9**

Стіл	Питання та інструкція для фасилітаторів	Наслідок
Стіл 1. Профілактика вигорання	Як не вигорати людям, які волонтерять тривалий час? Обговорити симптоми психологічного виснаження волонтерів, значення розмежування особистого життя та зборів, впровадження ротацій та системи взаємопідтримки	Блокування картки банком, загроза 23 % податку на всю суму — близько 46 000 грн
Стіл 2. Публічна звітність	Як правильно та публічно звітувати волонтерам? Як робити звіти, що викликають довіру: фотозвіти, публічні таблиці з датою та сумою, чеки, приховування чутливих військових даних — позицій, облич без дозволу	Гроші зібрано, але за підсумками року виникає податковий борг
Стіл 3. Вигода волонтерства	Яка «вигода» бути волонтером зараз — для особистості, громади, держави? Спростування міфу, що волонтерство — це лише безкоштовна праця. Обговорення набуття soft- та hard-skills, грантових можливостей, міжнародного стажування та соціального капіталу	100 % закуплено, 0 % податків, закрыта документація

Потрійна вигода легального волонтерства

Для волонтера

Повний юридичний захист від штрафів ДПС; збереження ділової репутації; можливість офіційного відшкодування витрат на проїзд та проживання; розвиток професійного мережування

Для громади

Зростання рівня соціальної довіри; оперативне вирішення кризових ситуацій; формування згуртованого осередку активістів

Для держави

Прозорість фінансових потоків; синергія між цивільним сектором та ЗСУ; зміцнення національної безпеки та економіки

5

Підсумки та рефлексія

20 хвилин

Тренер(ка): **Слайди 10-11**

«Перевірка мети: чи отримали ви чіткий алгоритм безпечного збору? Запам'ятайте формулу: реєстрація у ДПС + первинна звітність = повний юридичний та фінансовий захист».

Головний висновок

Юридична безпека волонтера — запорука довіри та розвитку громади.

Далі — відкрита дискусія та сесія запитань і відповідей, вручення чек-листів (**Додаток Г**), підсумкове фото.

Додатки

Додаток А. Презентація «Юридична безпека волонтерства»

Додаток Б. Зразок договору про провадження волонтерської діяльності

Додаток В. Картки з кейсами до гри-симуляції «Терміновий збір»

Додаток Г. Роздаткові листи АЗ для «Світового волонтерського кафе»

Додаток Г. Чек-лист безпечного збору донатів для учасників та учасниць

Додаток

Заняття

Травма-інформований підхід у роботі з людьми, постраждалими від війни

1 година 36 хвилин

Тривалість заняття

10-20 осіб

Кількість учасників/учасниць

Мета

Сформувати в учасниць та учасників розуміння травма-інформованого підходу й базові навички його застосування у щоденній взаємодії з людьми, які мають травматичний досвід, а також сформувати розуміння важливості дбайливого ставлення до власного професійного ресурсу

Результати навчання

Після заняття учасниці та учасники зможуть:

- розуміти, що таке психологічна травма і чому люди з травматичним досвідом можуть реагувати «не на ситуацію тут і зараз», а на пережите раніше («зламаний датчик безпеки»);
- переходити від запитання «що з цією людиною не так?» до запитання «що з нею сталося?», розпізнаючи прояви травми — різкість, агресію, замкнутість, недовіру, сильні емоції «з нічого» або, навпаки, емоційну «вимкненість»;
- застосовувати базові принципи травма-інформованого спілкування — безпека, простота й ясність, повернення контролю, валідація — і використовувати конкретні підтримувальні фрази;
- коректно реагувати на типові прояви — агресію, мовчання, сльози — не загострюючи ситуацію та не провокуючи повторну травматизацію;
- розпізнавати «червоні прапорці», за яких людину необхідно скерувати до фахівців, і розуміти межі власної компетенції;
- розпізнавати власний стан за моделлю «трьох зон» (ресурс — напруження — виснаження) та застосовувати прості техніки самопідтримки і стабілізації, зокрема техніку заземлення «5-4-3-2-1».

АВДИТОРІЯ

Представниці та представники органів влади, комунальних установ і сервісних служб громад, які працюють із людьми, постраждалими від війни: ветеранами та ветеранками, ВПО, особами, які втратили житло чи близьких унаслідок бойових дій або обстрілів (соціальні працівники, юристи, адміністратори ЦНАП, фахівці фронт-офісів, працівники служб у справах ветеранів тощо)

ОБЛАДНАННЯ / МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

Презентація, фліпчарт або дошка, маркери, три аркуші А3, картки із ситуаціями (4 комплекти), картки з кейсами, стікери. Смартфони та доступ до інтернету — лише за потреби, не як обов'язкова умова участі

АВТОРКА

Марія Цип'яшук, експертка Асоціації юридичних клінік України

Структура і таймінг

1	Вступ: привітання, мета, правила Діалог	5 хв
2	Вхідне опитування Індивідуальне онлайн-опитування	3 хв
3	Знайомство групи Вправа	10 хв
4	Блок 1. Що таке травма і «зламаний датчик безпеки» Мінілекція та обговорення	15 хв
5	Блок 2. Принципи травма-інформованої комунікації Мінілекція та приклади фраз	15 хв
6	Практична вправа «Як я відповім» Малі групи та обговорення	15 хв
7	Блок 3. «Червоні прапорці» і перенаправлення Мінілекція та обговорення	10 хв
8	Блок 4. Ресурс фахівця: модель «трьох зон» і самотурбота Мінілекція та самоперевірка	10 хв
9	Вправа заземлення «5-4-3-2-1» Практика разом із групою	5 хв
10	Вихідне опитування Індивідуальне онлайн-опитування	3 хв
11	Підсумок, рефлексія, зворотний зв'язок Коло або стікери	5 хв

Підготовка тренера(ки) до заняття

Що потрібно підготувати заздалегідь

- Ноутбук і проєктор або екран для слайдів-опор — не обов'язково, план самодостатній і без слайдів.
- Фліпчарт або дошка, маркери.
- Роздруковані роздатки «Нейтральні фрази» (Додаток 1) — по одному на кожного учасника та учасницю.
- Роздруковані картки кейсів для практичної вправи (Додаток 2) — одна картка на групу з 3–4 осіб.
- Стікери або невеликі аркуші паперу й ручки для всіх учасників — для вправи самоперевірки та фінальної рефлексії.
- Вода, серветки в кімнаті — символічний, але важливий елемент турботи про простір.
- Список місцевих контактів для перенаправлення (психологічна підтримка, кризові служби, гарячі лінії). Його потрібно актуалізувати під конкретну громаду перед заняттям, оскільки контакти можуть відрізнятися залежно від регіону.
- Роздруковані або показані на екрані QR-коди та покликання на вхідне і вихідне опитування (Додаток 5). Переконайтеся, що учасники мають при собі смартфони з доступом до інтернету та камерою; якщо в частини групи доступу немає — заздалегідь підготуйте покликання у текстовому вигляді для ручного введення.

Організація простору

- Бажано розставити стільці колом або півколом, а не рядами «лектор — аудиторія»: це знижує ієрархічність і відповідає самій ідеї підходу.
- Переконайтеся, що приміщення фізично комфортне: достатньо світла, можливість провітрити, вільний вихід — нікого не «замикати» в кутку.
- Якщо група працює в малих групах — заздалегідь продумати спосіб об'єднання у групи по 3–4 особи, наприклад розклавши кейс-картки на столах.

1

Вступ: привітання, мета і правила заняття

5 хвилин

Тренер(ка):

«Доброго дня! Мене звати _____. Дякую, що знайшли час прийти. Кожна та кожен із вас у своїй роботі так чи інакше працює з людьми, які постраждали від війни. Власне, в Україні чи не кожна людина певною мірою є такою постраждалою. Цей досвід травмує, і тому дуже важливо вибудовувати комунікацію між людьми так, щоб вона не поглиблювала наявні травми.

Сьогодні ми поговоримо про травма-інформований підхід у роботі з людьми, які постраждали від війни, — ветеранами і ветеранками, внутрішньо переміщеними людьми, тими, хто втратив житло чи близьких. Це не курс психології і не підготовка психотерапевтів — ми не лікуємо травму. Але саме від того, як ми спілкуємося, організовуємо простір і реагуємо на складну поведінку, залежить, чи стане людині, яка звертається по послугу, та й вам самим бодай трохи безпечніше, чи навпаки — складніше.

Найближчі приблизно 95 хвилин ми пройдемо шлях від розуміння того, що таке травма, до конкретних інструментів, які можна застосовувати у вашій роботі, а також поговоримо про те, як подбати про власний ресурс. На початку і наприкінці заняття я також попрошу вас пройти дуже коротке анонімне опитування — це займе лише кілька хвилин і допоможе побачити, як змінюється розуміння теми в групі».

Встановлення правил

Домовтеся з групою про правила роботи. Можна озвучити їх самостійно або запропонувати групі поділитися своїми думками. Правила слід зафіксувати на видному місці, наприклад на фліпчарті, щоб до них можна було повертатися за потреби.

1

Усе, що учасники розповідають про власний досвід, лишається в групі (конфіденційність, або ж правило Chatham House).

2

Ділитися особистими історіями — добровільно; можна говорити лише про загальне, без деталей.

3

Можна вийти з кімнати в будь-який момент, якщо потрібна пауза — це нормально.

4

Немає «правильних» і «неправильних» відповідей: мета заняття практична, а не оцінювальна.

5

Вимкнений звук мобільних телефонів.

6

Включеність у роботу.

7

Якщо не згодні з думкою — критикуємо чи обговорюємо саме думку, а не людину.

Матеріали: фліпчарт із написаною темою заняття та правилами

2

Вхідне опитування

3 хвилини

Мета: зафіксувати початковий рівень знань групи з теми до початку заняття, щоб надалі порівняти його з результатами вихідного опитування.

Попросіть учасників та учасниць дістати смартфони й відсканувати QR-код камерою або перейти за покликанням, щоб пройти коротке анонімне опитування з п'яти запитань. Проходження займає близько 3 хвилин. Наголосіть, що це не екзамен і відповіді не оцінюються персонально — мета лише побачити загальну динаміку знань у групі. Дайте групі 2–3 хвилини; коли більшість завершить, переходьте до наступного кроку.

Матеріали: QR-код або покликання (**Додаток 5**); смартфони учасників.

3 Знайомство групи

10 хвилин

Мета: створити безпечну, неієрархічну атмосферу від початку заняття.

Запропонуйте учасникам та учасницям по колу в межах 1 хвилини коротко представитися за трьома пунктами:

1

Ім'я

3

одним реченням — з яким очікуванням чи питанням прийшли на це заняття.

2

установа, служба чи інституція, у якій працює, і яка в неї роль — наприклад, «адміністраторка ЦНАП», «фахівець соцслужби»;

Якщо група велика (понад 15 осіб), можна скоротити коло до імені й установи, а очікування зібрати на стікерах і прочитати кілька вголос. Альтернатива — знайомство в парах по 1 хвилині на кожного з подальшим коротким представленням партнера чи партнерки групи.

Матеріали: стікери та ручки (опційно, для варіанта з великою групою).

4 Блок 1. Що таке травма і «Зламаний датчик безпеки»

15 хвилин

Мета: дати учасникам просту, нестигматизуючу мову для розуміння поведінки клієнтів та відвідувачів.

Опорний зміст

До вас можуть звертатися вимушено переселені люди, ветерани й ветеранки або їхні близькі родичі чи ті, хто втратив рідних або майно через обстріли. Важливо розуміти: травма — це не лише те, що сталося з людиною, а й те, як це вплинуло безпосередньо на її психіку і тіло.

- Людина після травми часто реагує не на ситуацію «тут і зараз», а на досвід, який вона вже пережила.
- У людини ніби зламаний «датчик безпеки»: навіть коли все спокійно, вона може відчувати небезпеку, напругу і постійну готовність захищатися.
- Як це може виглядати в поведінці: різкість, агресія, замкнутість, недовіра, сильні емоції буквально «з нічого» або, навпаки, ніби людина нічого не відчуває — емоційна «вимкненість».
- Це не про характер людини, а про реакції її нервової системи.

Ключовий перехід у мисленні

Не «Що з цією людиною не так?», а «Що з нею сталося?»

Агресія, мовчання, розгубленість, недовіра чи апатія — це здебільшого не риси характеру, а сигнали перенапруженої або виснаженої нервової системи, яка намагається впоратися з перевантаженням.

Три умовні стани нервової системи

Дуже спрощено, за потреби 1–2 хвилини, без заглиблення в нейробіологію:

Безпека	Людина здатна спокійно спілкуватися, чути, навчатися, домовлятися
Мобілізація («бий або біжи»)	Роздратування, різкість, спроби сперечатися, тиснути, йти геть
Завмирання	Мовчання, розгубленість, ніби людина «зависла» і не може зреагувати, або навпаки — надмірна, неприродна поступливість

Жодна з цих реакцій не є свідомим вибором людини «бути складною» — це автоматичний захисний механізм.

Коротке обговорення з групою (2–3 хв): «Чи стикалися ви у своїй роботі з подібними реакціями відвідувачів чи клієнтів — різкістю, мовчанням, недовірою? Як ви на це реагували?»

Тренер(ка) вислуховує 2–3 відповіді, не оцінює, дякує за приклади і робить місток до наступного блоку: «Саме для таких ситуацій і існують принципи травма-інформованого спілкування — про них зараз і поговоримо».

Матеріали: презентація; за бажанням — фліпчарт, на якому записати перехід «що не так? - що сталося?»

5

Блок 2. Принципи травма-інформованої комунікації

15 хвилин

Мета: дати конкретні, готові до використання фрази й моделі реакцій.

Базові принципи спілкування:

Не нашкодити

Наше спілкування не повинно завдати шкоди людині, яка прийшла по допомогу. Але також важливо дбати про те, щоб не завдати шкоди собі таким спілкуванням.

Безпека найважливіша за все

Людина має відчувати, що її не оцінюють, на неї не тиснуть і не змушують розкриватися.

Простота і ясність

Після травми важко сприймати складну інформацію — використовуйте короткі речення, спокійний темп, одну думку за раз.

Повернення контролю

Травма — це часто про втрату контролю, тому важливо дати людині відчуття вибору й керування ситуацією.

Валідація

Підтвердження того, що реакції людини є нормальними у ненормальних обставинах

Фрази, які підтримують

- «Ви можете сказати стільки, скільки хочете.»
- «Ми можемо зупинитися, коли ви будете вважати за потрібне.»
- «Те, що ви відчуваєте, має сенс.»
- «Я бачу, що вам зараз дуже непросто.»
- «Ви можете просто посидіти, а я буду поруч.»
- «Ви можете поплакати — це нормально.»

Можна запропонувати групі доповнити цей перелік і зафіксувати фрази на фліпчарті, але робити це слід обережно, щоб до переліку не потрапили тригерні формулювання.

Як реагувати на типові прояви

Якщо людина...	Не варто	Варто
агресивна	Сперечатися, доводити свою правоту, підвищувати голос	Говорити спокійним тоном і в рівному темпі: «Я бачу, що вам зараз дуже непросто»
мовчить	Тиснути, вимагати відповіді, поспішати	Не тиснути, дозволити паузу: «Ви можете просто посидіти, а я буду поруч»
плаче	Зупиняти, лякатися, переривати, квати	Прийняти стан і емоції: «Ви можете поплакати — це нормально»

Важливо пам'ятати: ви — не психолог (звісно, якщо тільки ви дійсно не є психологом). Ваше завдання — не «вилікувати», а не нашкодити і дати відчуття безпеки настільки, наскільки це можливо у ваших робочих умовах.

Матеріали: презентація; роздаток (**Додаток 1**) «Нейтральні фрази».

6

Практична вправа «Як я відповім»

15 хвилин

Мета кроку: відпрацювати застосування принципів на реалістичних робочих ситуаціях.

Об'єднайте учасників та учасниць у 4 малі групи по 3–5 осіб, за можливості змішані за установами, щоб посилити обмін досвідом. Роздайте кожній групі одну картку кейсу (**Додаток 2**). Можна роздати різні кейси різним групам або дати всім один і той самий для порівняння підходів.

Завдання групі:

- 1 Що в поведінці людини з кейсу може бути проявом травматичної реакції, а не «складного характеру»?
- 2 Які конкретні фрази та дії ви б використали, спираючись на принципи не нашкодити, безпеки, простоти, контролю та валідації?
- 3 Чого варто уникати в цій ситуації?

Час на обговорення в групах — 7–8 хвилин. Презентація: кожна група за 1–2 хвилини озвучує свій кейс і пропоновані фрази та дії; тренер(ка) модерує й за потреби доповнює.

Орієнтири для тренерки чи тренера під час фасилітації

- Якщо група пропонує фразу, що звучить як оцінка чи порада («заспокойтеся», «не хвилюйтеся, все буде добре»), м'яко поясніть, чому такі фрази можуть знецінювати досвід людини, і запропонуйте альтернативу з переліку готових фраз.
- Підкреслюйте, що мета — не «розговорити» людину чи отримати від неї максимум інформації, а зробити взаємодію безпечнішою.
- Якщо лишається час, можна коротко обговорити: «Що з цього ви вже інтуїтивно робите у своїй роботі? Що нове спробуєте?»

7 Блок 3. «Червоні прапорці» і перенаправлення до фахівців

10 хвилин

«Червоні прапорці» — сигнали для негайного скерування до фахівця

- наявність думок про самопошкодження або суїцидальних намірів;
- неконтрольовані спалахи агресії або ризикована поведінка;
- ознаки глибокої апатії, повної соціальної ізоляції або дисоціації — людина ніби «відключена», не реагує на оточення;
- будь-яка форма залежності (алкогольна, наркотична тощо).

Як діяти при появі «червоних прапорців»

- 1 Не намагатися самостійно «розв'язати» психологічну проблему чи переконати людину.
- 2 Намагатися залишатися спокійним, не панікувати на очах у людини.
- 3 М'яко повідомити про можливість отримати додаткову підтримку, без тиску: «Я бачу, що вам зараз дуже важко. Є фахівці, які можуть допомогти саме з цим — хочете, я дам вам контакти?»
- 4 Передати контакти профільних служб — психологічної підтримки, кризових ліній. Актуальний список для вашої громади слід підготувати заздалегідь і мати під рукою.
- 5 За потреби повідомити відповідального колегу, керівника або охорону згідно з внутрішнім протоколом установи, якщо такий є.

Коротке обговорення (2–3 хв): «Чи знаєте ви, до кого скерувати людину у вашій громаді, якщо помітите такі ознаки? Якщо ні — це гарний привід уточнити це після заняття».

Матеріали: актуалізований під вашу громаду список контактів служб психологічної підтримки та кризових ліній — роздати або показати у презентації.

8 Блок 4. Ресурс фахівця: модель «трьох зон» і самотурбота

10 хвилин

Мета кроку: показати учасникам, що турбота про себе — це професійний обов'язок, а не розкіш.

Робота з людьми, які мають травматичний досвід, неминуче впливає й на самого фахівця чи фахівчиню. Часто такі фахівці можуть набувати вікарну (похідну) травму, постійно зіштовхуючись у спілкуванні з травматичним досвідом інших. Вигорання — це не про слабкість, а про тривале виснаження без достатнього відновлення, і небезпека в тому, що воно розвивається поступово й часто непомітно.

Зона	Характеристика	Ознаки	Що робити
Зелена	Ресурсний стан	Стабільна енергія, здатність до відновлення, інтерес до людей	Регулярний відпочинок, межі, прості ритуали: сон, рух, тиша
Жовта	Напруження	Втома навіть після сну, дратівливість, зниження емпатії, перші проблеми зі сном або концентрацією	Зменшити навантаження, проговорити стан із кимось, повернути регулярність відновлення
Червона	Виснаження	Апатія, цинізм, відчуття безсенсовості, фізичні болі; психіка «вимикає» емоції заради виживання	Пауза та допомога — самостійно вийти з цієї зони складно; підтримка колег і фахівців виживання

Ми всі рухаємося між цими зонами, і це нормально. Питання не в тому, щоб ніколи не потрапляти в жовту чи червону зону, а в тому, щоб вчасно це помічати.

Принцип «паузи — це теж музика»

Відпочинок є професійним обов'язком, а не розкішшю. Ефективність фахівця визначається не кількістю витриманого болю, а якістю відновлення.

Мінівправа «Швидка перевірка стану» (2–3 хв)

Попросіть учасників подумки або на стікері відповісти на два питання:

- «У якій зоні я зараз — зеленій, жовтій чи червоній?»
- «Який один маленький крок, навіть на 10 хвилин, я можу зробити сьогодні для відновлення?»

За бажанням кілька людей можуть коротко поділитися — без тиску, добровільно.

Матеріали: стікери та ручки

9

Вправа заземлення «5-4-3-2-1»

5 хвилин

Мета кроку: дати групі практичний інструмент стабілізації — для себе і для клієнтів у складному стані.

Цю техніку можна використовувати як для власної стабілізації, так і запропонувати людині, яка «випадає» в розмові, виглядає дуже тривожною чи дисоційованою — за умови, що вона на це згодна.

Інструкція (промовляти повільно, з паузами між кроками):

- Назвіть подумки або вголос 5 речей, які ви бачите довкола.
- Назвіть 4 речі, які ви відчуваєте тілом — наприклад, дотик стільця, тканину одягу.
- Назвіть 3 звуки, які ви чуєте.
- Назвіть 2 запахи, які відчуваєте або пригадуєте.
- Назвіть 1 річ, яка зараз для вас важлива.

Виконайте вправу разом із групою: тренер(ка) веде вголос, учасники та учасниці виконують подумки. Після вправи коротко запитайте: «Як ви себе відчуваєте зараз порівняно з початком вправи?» — 1–2 відповіді, без тиску.

10 Вихідне опитування

3 хвилини

Мета кроку: оцінити рівень знань групи одразу після заняття й порівняти результати з вхідним опитуванням, щоб побачити динаміку.

Попросіть учасників та учасниць відсканувати QR-код або перейти за покликанням і пройти коротке анонімне опитування з п'яти запитань. Питання в цьому опитуванні ідентичні вхідному — це зроблено навмисно, щоб коректно порівняти відповіді «до» і «після». Дайте групі 2–3 хвилини.

Матеріали: QR-код або покликання (**Додаток 5**); смартфони учасників.

11 Підсумок, рефлексія, зворотний зв'язок

5 хвилин

Мета кроку: закріпити ключові меседжі та завершити заняття в безпечний спосіб.

Коротко резюмуйте — можна по черзі, по одному реченню на блок:

- складна поведінка людини часто є реакцією нервової системи, а не рисою характеру: «що сталося?», а не «що не так?»;
- базові принципи спілкування — не нашкодити, безпека, простота й ясність, контроль, валідація — і конкретні фрази для агресії, мовчання, сліз;
- є «червоні прапорці», за яких потрібно скеровувати людину до фахівців, і це нормально, бо ви не психолог;
- турбота про власний ресурс за моделлю трьох зон — це професійний обов'язок, а не розкіш.

Головне

Травма-інформований підхід — це не складні техніки, а спосіб взаємодіяти з людиною так, щоб їй та вам стало трохи безпечніше.

Вправа завершення «Одне слово / одна думка»

Запропонуйте учасникам по колу, або на стікерах, якщо часу обмаль, сказати одне слово чи коротку фразу: «З чим я йду із цього заняття» або «Що я спробую застосувати вже цього тижня».

Зворотний зв'язок

Вихідне опитування (крок 10) уже включає перевірку знань; додатково можна попросити учасників заповнити коротку анкету якісного зворотного зв'язку — 2–3 запитання: що було корисним, чого бракувало, оцінка від 1 до 5 — або зібрати усну реакцію. Подякуйте за участь і нагадайте, що роздані матеріали (**Додаток 1**) можна тримати під рукою на робочому місці.

Додатки

Додаток 1. Роздаток «Нейтральні фрази»

Додаток 2. Картки кейсів для практичної вправи

Додаток 3. Поради тренерці чи тренеру щодо власного ресурсу

Додаток 4. Рекомендовані додаткові ресурси та література

Додаток 5. Покликання на опитування

